Hermann von Keyserling

VIAȚA INTIMĂ

(Eseuri proximiste)

Traducere din limba franceză CORNEL STERIAN

Cu o postfață de ' MIHNEA MOROIANU

EDITURA TEHNICA Bucureşti, 1996

Â

Copyright © Editura Tehnică,1996
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii
Adresa: EDITURA TEHNICĂ Piața Presei Libere, 1 33 Bucureşti, România cod 79738
Traducerea a fost efectuată după ediția originală a lucrăni LA VIE INTIME *(ESSAIS PROXIMISTES)* Comte HERMANN DE KEYSERL1NG
Librairie STOCK Delamain et Boutelleau - Paris 1933
Redactor: Roman Chirilă
Tehnoredactor: Nicoleta Negoiță
Tehnoredactare computerizată: Magdalena Sărman
Coperta: Simona Dumitrescu
Bun de tipar: 30.04.1996; Coli tipo: 9,25
CZU: 179.9
ISBN 973-3l-0749-2

Cuprins

Prefață 7
Sănătate 13
Proprietate 28
Familie 43
Căsnicie 61
Progres 84
Creativitate 107
Rațiune şi religie 125
Postfață 144

PREFAȚĂ

După conferințele pe care le-am ținut la palatul Trocadero, în martie 1931, o franțuzoaică necunoscuta mi-a scris: «Nu spirit, ci pâine este ceea ce ne dați.» Nicicând o apreciere nu mi-a produs o atât de vie plăcere. Căci cu cât înaintez în vârstă, cu atât mai puțin mă preocup de spirit - în sensul intelectualist şi literar al cuvântului pe planul său propriu. Spiritul acesta bate străzile. A fost o vreme când, făcând silogisme inspirate de el, Socrate a putut nu numai să-l «epateze pe burghez», dar chiar să şi dea un serios impuls progresului omenesc; determinând inteligența să-şi recunoască legile proprii, el i-a conferit simțul responsabilității, de unde întreaga noastră ştiință.

Astăzi, din contră, inteligența, care, mult mai diferențiată şi aşezată de-acum în rosturile

ei, a devenit foarte sigură de ea însăşi, nu se mai simte răspunzătoare de nimic. în cazul cel mai anodin, ea trăieşte suficientă sieşi, pe planul literaturii sau pe cel al matematicilor; şi nu întâmplător o anumită minte reprezentativă pentru timpul nostru îşi manifestă simultan competența în ambele domenii. în acelaşi cerc de idei, destui poeți care, încă acum nu mai mult de douăzeci de ani, ar fi trăit ca nişte boemi tunând şi fulgerând împotriva ordinii burgheze, se descurcă de minune ca şefi de birou prin ministere, ba chiar şi ca ambasadori. Aceasta din pricină că literatura nu mai angajează la nimic. în cel mai rău dintre cazuri, inteligența se manifestă pur distructiv. Nimic mai puțin judicios decât a compara Revoluția rusă cu Revoluția franceză: aceasta din urmă a vrut să întemeieze *viața* pe Rațiune; de unde, din necesitate logică, o promptă restaurare a ordinii tradiționale, într-o întrupare nouă, bineînțeles, şi mai bine adaptată la spiritul epocii; de unde, iarăşi, consecință finală, regimul cel mai burghez care a existat vreodată. Revoluția rusă, din contră, este însuflețită de un spirit care nu mai respectă viața; de la înfăptuirea ei, execuția capitală a celor care nu gândesc aşa cum vor guvernanții a devenit un lucru la fel de normal ca în matematici suprimarea unei date introduse eronat. Ideea de umanitate şi-a pierdut toată forța şi întreg prestigiul. Iar dacă nu se produce o schimbare profundă în suflete, va trebui să contăm pe decenii, dacă nu chiar pe secole de masacre... De altfel, toate marile epoci de război şi de revoluție sunt deosebit de propice prostituatelor. De unde o altă nuanță implicată în afirmația mea că astăzi spiritul bate străzile...

Viața intimă

După părerea mea, nu mai există altă cale de salvare pentru omenirea modernă în afară de aceasta: trebuie ca ea să reuşească să reintegreze inteligența în ordinea generală a vieții. Din această ordine, ea nu este decât o parte integrantă şi istoriceşte vorbind cea mai puțin importantă. La ora actuală, nici un om capabil să vadă nu mai are dreptul să spere că ştiința şi compromisul rațional, ai intereselor vor crea, prin propriile lor forțe, un nou cosmos al omenirii. întrucât inteligența s-a desprins şi chiar s-a delimitat de viață, iar viața rămâne mereu, orice s-ar întâmpla, resortul ultim al ființei umane, progresul, dacă va continua în direcția în care a luat-o, nu va ajunge decât să revoluționeze din ce în ce mai mult straturile şi forțele iraționale ale omului; în chip fatal, se va produce de acum încolo o vitalizare progresivă a ceea ce Antichitatea şi Evul Mediu încă mai numeau demoni. Deja, în destule țări, Spiritului se opune direct Sângele; straturile intermediare, care constituie tocmai sufletul - regiunile sentimentelor, ale afectelor, ale emoțiilor - nu mai joacă nici un rol. Animalul de pradă ajunge la putere în om. Iar în țările zise progresiste, unde nu animalul de pradă cu sânge cald este cel care predomină, cea care reuşeşte aceasta este termita omnivoră: acesta este monstruosul sens al actualei civilizații nord-americane.

Omul este pur şi simplu pe cale să se dezumanizeze.

Deoarece am trăit eu însumi nu puține catastrofe, am dobândit de nevoie o anumită cunoaştere experimentală a celor mai de jos straturi ale ființei umane. Dar numai contactul cu umanitatea primordială a Americii de Sud m-a făcut să realizez eterna alcătuire omenească independent de contingențele istorice. în cartea care va rămâne probabil opera capitală a vieții mele, *Meditații SudAmericane,* am încercat să descompun omul în elementele sale ireductibile şi permanente, de la mineral până la Spiritul din el, trecând prin sângele rece, sângele cald, gana, ordinul sensibil şi cel emoțional. Am definit în ea compoziția originară a omului şi, în funcție de aceasta, posibilitățile sale ideale. M-am străduit să arăt în linii mari care este defectul de principiu care pricinuieşte mizeria şi oroarea vremii noastre şi să indic unde se află salvarea. Nu am de ce să revin asupra acestei cărți ale cărei formule şi explicații sunt definitive în limitele capacităților mele. Dar ceea ce în mod evident nu am putut face într-o lucrare care tratează despre principii şi despre cauze prime este să aplic noțiunile generale elaborate acolo la problema particulară şi

intimă a fiecăruia.

După conferinţele mele de la Trocadero, editorul şi prietenul meu Maurice Delamain m-a rugat stăruitor să alcătuiesc o carte care să cuprindă tocmai aceste aplicaţii. El mi-a spus că filosofia mea a afectelor şi a pasiunilor sufleteşti era în mod esenţial «proximistă», termen admirabil care va supravieţui pentru a desemna o modalitate particulară de a filosofa, - şi că misiunea ce-mi revenea era pur şi simplu de a mă ocupa direct cu problemele care se pun oricui. La acea vreme, a trebuit să refuz. Eram în plină gestaţie a *Meditaţiilor* mele şi nu mă puteam gândi la nimic altceva. Astăzi, lucrurile stau altfel. Iar după ce am scris, la cererea revistei germane *A tlantis* eseul despre familie a cărui versiune franceză modificată şi amplificată cititorul o va găsi în acest volum, după ce am văzut câţi oameni sunt însetaţi tocmai de adevăruri familiale, m-am hotărât să compun cartea de faţă.

Dar m-am hotărât să o compun în franceză. Iată ce motive am avut. Cosmopolitismul meu nu are nimic de a face cu politica; în politică, nu sunt nicidecum internaţionalist. Am însă convingerea că Spiritul, în sensul profund şi esenţial al termenului, nu are nimic de a face cu problemele telurice din care face parte tot ce aparţine domeniului politic. Acest lucru este atât de adevărat, încât mi se pare fals să vorbim despre *spirit* francez, german, etc: ceea ce semnifică aceşti termeni în realitate, în măsura în care sunt valabili, priveşte *întruparea* Spiritului în impulsurile, tendinţele şi agregatele de interese particulare, care aparţin toate domeniului a ceea ce eu numesc *gana,* sau ordinea emoţională. Nu se înţelege cu adevărat ce este Spiritul decât pornind de la expresia sa primordială şi eternă în acelaşi timp: Spiritul religios. Spiritul veritabil nu este din lumea aceasta. în esenţa sa, el nu este laic sau secular. Tocmai de aceea, omul spiritual nu este făcut să se ocupe cu succes de afacerile lumeşti.

Astfel, Evul Mediu era mai aproape de adevăr decât epoca noastră aşa-zis luminată: omul care trăieşte din viaţa Spiritului era conceput, prin definiţie, ca fiind superior contingenţelor terestre. Dar Evul Mediu, pe de altă parte, nu s-a îndoit niciodată că acestea din urmă ar fi realităţi pe planul lor propriu: în consecinţă, era lucru convenit să se încredinţeze administrarea acestora reprezentanţilor Sângelui iar nu acelora ai Spiritului. Ceva cu totul asemănător, în principiu, se petrecea în india, unde brahmanii constituiau desigur casta supremă şi-i disprețuiau pe regi, dar nu ambiţionau niciodată să cârmuiască.

Ideile moderne de internaţionalism, de pacifism, de înţelegere între popoare, neglijând orice antagonism real, traduc adevărurile din domeniul spiritual în erori şi în falsităţi pe plan teluric. Aceasta explică desigur catastrofele fără seamăn la care a condus tocmai idealismul din vremea războiului şi de după încheierea acestuia.

Dimpotrivă, ceea ce în realitate este prin esenţă spiritual trăieşte *prin propria sa natură* pe un plan superior civilizaţiilor particulare, limbilor şi sângelui. Ceea ce din toate timpurile a fost considerat valabil în cazul preotului este adevărat pentru orice fiinţă de esenţă şi de orientare spirituală. De unde şi cosmopolitismul meu particular.

Dacă, atunci când un om de stat sud-american m-a apostrofat într-o zi ca «cetăţean de onoare al tuturor naţiunilor», m-am simţit profund înţeles şi fericit în consecinţă, aceasta este din pricină că, în calitate de Spirit, eu mă simt *realmente* independent de contingenţele terestre. Ca Spirit, nu văd în diversele limbi şi feluritele naţiuni decât posibilităţi diferite de a realiza ceea ce eu numesc Sens. Iar conform obiectivelor spirituale pe care mi le propun, prefer una sau alta dintre modalităţile de a mă exprima.

De ce însă am ales pentru această cărticică expresia franceză? Motivul este acela că geniul francez este esenţialmente «proximist», pentru a relua fericita formulă a lui Maurice Delamain.

Francezul, atunci când gândeşte, este mai generalizator decât oricine; el este chiar

insuportabil de generalizator. Dar veritabila cultură, veritabila viață a Franței își are centrul în sentiment şi emoție. Grație acestui lucru, este mai lesne să se trateze problemele proximiste în franceză decât în oricare altă limbă. Iar limba, dinspre partea ei, evocă înlănțuirile de idei care îi corespund aşa încât mie însumi îmi este mai uşor să meditez aceste probleme în franceză decât în oricare alt idiom. în sfârşit, expresia franceză, care este întotdeauna cea mai transmisibilă dintre toate expresiile geniului european, este aşa în special în domeniul problemelor intime.

Este desigur cert că nu stăpânesc limba franceză ca germana, deşi am vorbit-o încă din cea mai fragedă copilărie. Dar eu nu am ambiții propriu-zis literare. Mă tem chiar până la un anume punct de succesul literar, căci acesta deplasează interesul cititorului şi îl transportă într-un domeniu care nu are influență asupra vieții. Pe de altă parte însă, ştiu bine că numai un stil îngrijit, în calitate de perfectă congruență între sens şi expresie, acționează asupra vieții.

Dar aici, norocul mi-a venit în ajutor. Albert Beguin, care stabilise deja în strânsă colaborare cu mine versiunea franceză a *Meditațiilor Sud-Americane,* a avut marea generozitate de a-mi revedea textul, de a-l pune la punct şi de a-l debarasa pe cât posibil de ceea ce l-ar putea deranja la ureche pe cititorul francez, păstrând în acelaşi timp (poate chiar prea scrupulos) caracterele proprii ale stilului meu. De altfel, el a tradus partea scrisă în germană a capitolului despre familie. îi datorez deci toate mulțumirile mele, pe care le exprim aici din toată inima. - Sper astfel că, grație lui, acest volum va fi primit în Franța cu o bunăvoință la care în fond un străin nu este în drept să se aştepte.

Pentru a conchide, câteva indicații tehnice mi se par indispensabile. Una din intențiile acestei cărți de mică întindere este de a servi de introducere la lucrările mele principale. Ceea ce spun în ea despre chestiunile intime şi familiale este în întregime nou şi inedit. Dar, fireşte, aspir la aceea ca cititori mai numeroşi să se ataşeze de acum înainte de celelalte lucrări ale mele. în acest scop, m-am mărginit aici să tratez în linii mari numai acele chestiuni de principiu pe care le-am studiat îndeaproape în altă parte. Dar, în acelaşi timp, țin să-l orientez pe cititorul dornic să aprofundeze cutare sau cutare punct. Făcând aceasta, am vrut să evit notele, citatele şi trimiterile care întrerup în mod neplăcut lectura; şi, după matură reflecție, am adoptat sistemul următor: indic în subsolul paginii, dar fără cifră de trimitere, cartea sau capitolul în care am dezvoltat pe larg problema sau problemele asupra cărora pagina în chestiune dă o vedere de ansamblu. Această metodă, inspirată de «comentariile perpetue» ale vechilor umanişti, mi s-a părut cea mai indicată pentru a satisface dorințele celui care vrea să fie informat fără a-l tulbura din lectură pe acela care preferă să urmărească firul ideilor. Fac trimitere la versiunile franceze (toate apărute la librăria Stock) pentru lucrările următoare: *Meditații Sud-Americane, Psihanaliza Americii, Analiza Spectrală a Europei, Jurnalul de călătorie al unui filosof* (citată după ediția populară), *Figuri simbolice* şi *Lumea care se naşte.* Citez în mod constant prin titlul lor francez trei lucrări, capitale ca introducere la filosofia mea, care nu au fost traduse: *Cunoaştere creatoare* (Schopferische Erkenntnis - Creative Understanding Conocimento creador), *Renaştere* (Wiedergeburt - The Recovery of Truth - Renacimento) şi *Nemurire* (Unsterblichkeit), rugându-l pe cititor să se. refere fie la originalul german (apărut la Stuttgart, Deutsche Verlagsanstalt), fie, pentru primele două numai, la edițiile engleze (Londra, Jonathan Cape), la cea americană (New-York, Harper and Brothers) sau la cea spaniolă (Madrid, Espasa Calpe).

Cartea căsniciei (Ehe-Buch, The Book of Marriage) pe care am scris-o în colaborare cu douăzeci şi trei de autori de marcă şi a cărei ediție originală a apărut la Freiburg im Brisgau (Niels Kampmann Verlag) există şi în engleză (Londra, Jonathan Cape şi New-York, Harcourt, Brace and Co).

Darmstadt, 1 martie 1933.

HERMANN VON KEYSERLING

SĂNĂTATE

într-o perioadă în care mă deranjau cam tare anumite tulburări cardiace cu care sunt obişnuit, m-am hotărât să-l consult pe unul dintre ultimii medici umversali, deveniți atât de rari, care judecă organul particular plecând de la corpul întreg, iar nu invers; el duce într-un orăşel german o existență excentrică. După ce m-a ascultat, el mi-a zis: «Cred că pot să te scap de tulburările dumitale. Dar eşti sigur că-ți va fi mai bine? Cu indispoziția asta te-ai obişnuit. Foarte sigur, dacă te vindeci de asta, ea va fi înlocuită de vreo nouă indispoziție, la care îți va lua mult timp ca să te adaptezi.» La care m-am decis să nu mă tratez. Şi odată ce, din toată inima, mi-am râs de o maladie cu formidabilă denumire greco-latină, nu am mai luat-o niciodată în serios. Drept urmare, ea nu mă mai deranjează.

De atunci, am perfecționat acest sistem. Cam o dată la fiecare şapte ani, mă supun unui examen medical complet, după toate metodele moderne dintre care unele seamănă atât de tare cu tortura extraordinară din Evul Mediu. Iar când am constatat că un anume organ, fără a fi perfect, funcționează suficient de bine pentru un om de vârsta mea, îl sustrag din organism, la fel cum în afaceri se consideră anumite sume ca amortizate sau neavenite. Aceasta vrea să spună că nu mă mai ocup de el, orice s-ar întâmpla, decât dacă, fireşte, nu survine o criză acută. Iar această modalitate de a proceda îmi simplifică în chip delicios viața.

Dar, în schimb, sunt tot mai îngăduitor cu obiceiurile mele.

îmi amintesc bine de un amic sexagenar, înzestrat cu o excepțională vitalitate, care obişnuia să bea cel puțin o sticlă de coniac pe zi; sănătatea sa era perfectă, dar el a murit subit după ce un nefericit de specialist l-a convins că obiceiul său era rău. Nu mai cred deloc în regimuri bune «în sine». Dacă încerc cu plăcere noi medicamente, aceasta este deoarece o îndelungată experiență m-a învățat că orice schimbare neaşteptată, mai ales dacă ea constituie o reală surpriză, acționează asupra corpului aşa cum acționează asupra sufletului o excitație stimulatoare. Aceasta explică de ce atâtea cure diverse şi contradictorii pot fi eficace şi de ce popularitatea unei cure sau a alteia este atât de dependentă de modă. Dar, bineînțeles, nu orice regim este lipsit de pericol pentru oricine. Majoritatea strămoşilor mei nu au mâncat mai deloc legume; iar eu însumi consider că Dumnezeu nu a fost deosebit de bine dispus în ziua în care a inventat acest gen de comestibile, căci nu cunosc o singură legumă pe care să o apreciez realmente. Dar, după o infecție de care nu mai scăpăm, un medic m-a convins să încerc regimul lui Gerson, regim absolut fără carne şi fără sare. Raționamentul său, care m-a sedus, fusese acesta: microbii cărora le place «mediul» constituit de corpul meu carnivor ar putea repede să se simtă dezgustați dacă el s-ar preschimba întrunui vegetarian. După două luni de riguroasă aplicare a regimului Gerson, am simțit pentru prima oară în viață că vitalitatea mi-e subminată; eram realmente în pericol şi au trecut câteva luni îndelungate înainte ca să-mi pot redobândi echilibrul normal. Este evident imposibil să hrăneşti leii la fel ca pe oi. Constituția, aşadar şi ereditatea, au întotdeauna o importanță capitală.

Bergson a zis că atitudinea metafizicianului în fața vieții, spre deosebire de cea a omului de ştiință, ar trebui să fie camaraderia.

Să fie oare deoarece m-am născut metafizician că am simțit întotdeauna pentru corpul meu o afecțiune blând ironică? Nu l-am luat niciodată întru totul în serios. Am acceptat întotdeauna ca pe nişte contingențe echivalente sănătatea bună şi pe cea proastă. Nu că n-aş fi preferat-o pe prima (în general, nu întotdeauna: pentru anumite realizări interioare, «sănătatea şubredă», dacă nu chiar boala, face mai mult): dar am considerat totdeauna că, dacă deja în domeniul sufletului este puțin judicios să moralizezi înainte de a fi înțeles, este încă şi mai puțin

înțelept să abordezi corpul cu postulate din care nici unul, fără îndoială, nu este cu adevărat aplicabil.

Spiritul, natural, doreşte ca trupul să fie nemuritor; şi nimic nu este mai conform cu normele spirituale decât ideea unei reînvieri a cărnii, din moment ce o viață veşnică pe pământ este imposibilă. Dar faptul capital al vieții fiziologice individuale este tocmai caracterul ei limitat în timp. Atunci, Spiritul pretinde cel puțin o sănătate perfectă şi aceasta nu ca suprem ideal, ci ca normă. Numai că sănătatea, există ea oare? Această idee nu este ea invenția prin excelență a gândirii greşite? Viața se scurge dintr-o stare de dezechilibru într-o altă stare de dezechilibru; iată de ce trebuie să fie mereu în mişcare, ca bicicleta. Acest dezechilibru este mai mult sau mai puțin evident după caz, dar există întotdeauna. Din punctul de vedere al fiecărei stări prezente, orice schimbare este sau patologică, sau revoluționară, sau catastrofală. Cu cât un om este mai sensibil, cu atât mai mult bagă el de seamă aceasta; acest lucru, iar nu o sănătate realmente mai puțin bună, este ceea ce explică veşnicele indispoziții de care se plâng artiştii şi femeile. La drept vorbind, cei sensibili sunt mai bine echilibrați decât oamenii zişi normali căci, observând mai rapid cel mai mic pericol, ei se adaptează mai iute şi mai perfect. Theophile Gautier a zis: «numai burghezii crapă.» El înțelegea prin aceasta că numai omul obtuz moare pentru motive pur fiziologice, independent de sensul spiritual pe care îl poate avea o moarte la un anumit moment. La fel, anumite companii americane de asigurări pe viață, mi s-a spus, pretind o primă dublă sau triplă de la clienții lor afiliați la *Christian Science:* O dureroasă experiență financiară le-a învățat că aceşti inşi sunt cei care mor cel mai uşor fără avertisment prealabil. Trebuie ca un om să aibă o minte cam obtuză pentru a afirma în mod sincer că boala nu există; hipnotizat de incredibila sa credință, el riscă să-şi tocească sensibilitatea până într-atât încât conştiința sa să nu mai perceapă nici un semnal de alarmă lansat de corp. Nu, nu boala este cea care nu există, ci sănătatea.

Cineva care ar ridica Sănătatea la rangul de ideal absolut ar trebui să creadă, în mod logic, că se va ajunge într-o zi ca moartea să fie abolită. Numai această necesitate logică explică succesul D-nei Baker-Eddy, profetesa Ştiinței Creştine, pentru a nu mai vorbi de D-l Prentice Mulford, care a intitulat *Scandalul morții* o carte cu un tiraj enorm. Dacă se admite o dată pentru totdeauna că existența este limitată, mă întreb cum poate cineva să-şi propună ca ideal sănătatea perfectă; căci dacă acest ideal ar fi cândva realizat în întregime, ar lipsi orice pregătire fizică pentru moarte iar aceasta ar părea cu mult mai sinistră, cu mult mai absurdă încă decât pare. Eu cred că părerile profund pesimiste ale grecilor despre moarte şi despre lumea de apoi se explică mai ales prin faptul că nici un alt popor nu a crezut cu aceeaşi sinceritate în perfecțiunea posibilă a vieții trupeşti. Dar merg încă şi mai departe: chiar şi pentru a vedea în sănătate un ideal relativ, iar nu absolut, trebuie să admitem mai întâi că viața banală a unui abrutizat pe care nimic nu-l mişcă este preferabilă vieții intense.

Căci este imposibil să încercăm emoții puternice fără a accentua dezechilibrul originar. Grecii din epoca mitologică erau probabil sinceri atunci când afirmau posibilitatea unei armonii între viața spirituală şi cea a corpului. De când au devenit filosofi, ei nu au putut decât să spună vorbe goale stăruind în credința lor strămoşească. Este ceea ce explică de ce stoicismul a fost ultimul cuvânt al antichității cugetătoare; căci stoicismul se reduce, în fond, la o tehnică de a salva aparențele față de sine-însuşi. Creştinismul, prin faptul că şi-a dat seama mai clar ce este Spiritul, a văzut mai bine, în acelaşi timp, ce este corpul. Iată de ce el a adoptat încă de la origine o atitudine pozitivă față de boală. Cert, el considera viața pământească o vină sau ispăşirea unei vini, iar această interpretare oarecum juridică nu este acceptabilă pentru o conştiință luminată. Dar atitudinea originară a creştinismului este în mod cert mai conformă cu sensul integral al vieții decât punctul de vedere modern care, văzând în boală o interpretare greşită sau semnul

unei stări de înapoiere, afirmă sau admite implicit că ea poate fi izgonită din această lume. Acest punct de vedere nu este numai fals în sine: dar eu mă îndoiesc şi că acela care îl adoptă ar fi vreodată realmente sincer faţă de sine însuşi. Dacă nu ar fi aşa, s-ar înregistra mai puţine maladii nervoase tocmai în timpul nostru; căci maladiile nervoase sunt singurele care pot fi create, pentru a spune aşa, în mod arbitrar, ca azile sau lăcaşe de refugiu. Inşii care, la exterior, se încăpăţânează cel mai tare să nu admită decât sănătatea, se dezmint ei singuri fiind bolnavi, - într-un mod interesant, bineînţeles, - cel mai des posibil.

După părerea mea, nu există decât o atitudine rezonabilă şi demnă totodată faţă de corp şi de contingenţele sale: să acceptăm sănătatea şi boala ca pe nişte fapte echivalente şi ca egale nonvalori.

Nu că aş preconiza disprețul faţă de corp: dar valori, prin definiţie, nu pot exista decât în ordinea Spiritului. Iar cea mai mare parte a vieţii nu poate fi redusă la această ordine. Am demonstrat altundeva, pe larg, că în om există ceva de mineral, ceva de plantă, ceva de sânge rece, ceva de sânge cald, şi că la baza întregii vieţi psihice se află un strat pe care l-am numit *gana,* ale cărui legi proprii sunt absolut contrare tuturor exigenţelor Spiritului, în care a mânca şi a fi mâncat sunt totuna, în care ceea ce Spiritul consideră a fi Răul apare ca fiind caracterul specific al vieţii primordiale, care este o viaţă a celor mai joase straturi ale fiinţei umanei. Am mai arătat şi că aceste elemente atât de contrare postulatelor spirituale sunt totuşi părţi integrante ale fiinţei omeneşti, cu acelaşi titlu ca şi Spiritul. Imposibil să renegăm aceste elemente fără a ne diminua pe noi înşine.

Imposibil şi să le modificăm în mod sensibil în sensul idealismului Spiritului, căci asupra domeniului lor libertatea nu are influenţă; ceea ce caracterizează gana este inerţia, încetineala, cecitatea, repetiţia rutinieră şi o memorie teribil de fidelă. în aceste circumstanţe, omul conştient de sine însuşi nu poate ajunge la o pace interioară durabilă decât dacă *începe prin a se accepta integral aşa cum este.*

Creştinismul, din nefericire, a predicat că natura este păcătoasă în esenţa ci, dacă nu chiar că ea este contrară voinţei lui Dumnezeu. De aici urmează în mod logic, la adepţii săi sinceri, sau o atitudine disprețuitoare faţă de corp, sau tendinţa de a face un mister din lucruri de mică importanţă, sau chiar, prin exces invers, această absurdă idee că, în pofida a orice, procesele şi destinele corpului trebuie să fie şi sunt conforme cu idealurile Spiritului. Orice interpretare falsă, însă, reacţionează asupra obiectului ei şi îl deformează. Primele două confuzii nu au împiedicat viaţa să fie mare şi profundă, căci ele lăsau intactă tensiunea care există între Natură şi Spirit. Cea de a treia însă, întru totul modernă, a avut consecinţe oribile. Ei i se datorează această urâţenie morală ce caracterizează în zilele noastre subconştientul creştinilor tipici din Europa şi mai ales din America de Nord; căci fiinţele care aparţin acestui tip uman profesează optimismul cel mai integral. Rareori, la aceşti oameni, boala creează seninătate şi interiorizare, rareori suferinţa îi face să progreseze. Nu există imperativ categoric mai nefast decât acela care ne comandă să fim sănătoşi. Iar acest imperativ devine obscen atunci când el se transformă în acela că *trebuie* să fim tineri pe vecie.

Oricine are vârsta sa veritabilă şi o poartă în acelaşi timp, ca să spunem aşa, arată bine; căci totul, la el, pare la locul lui. Atunci se afirmă valorile proprii fiecărui stadiu al vieţii, în vreme ce slăbiciunile apar ca umbrele necesare pe care le proiectează lumina.

Dar cineva care, pentru a corecta natura, merge dincolo de podoabă, o deformează. Şi ce câştigă în fond'? Nu cred că o femeie a fost sedusă vreodată de aparenţa înşelătoare a unui bărbat machiat. In cazul în care vitalitatea sa este intactă, el poate inspira dragoste în pofida ridurilor şi a părului coliliu. Precum Ducele de Richelieu. Dar şi Ninon de Lenclos a inspirat pasiuni la vârsta străbunicelor. Niciodată machiajul, ci Natura este cea care inspiră întotdeauna.

Dar să nu insistăm. Concluzia generală a ceea ce am expus mai înainte, iat-o. Nu există decât *o singură* ieşire întotdeauna adevărată şi definitivă din impasul creat, pentru conştiinţă, de neconformitatea diverselor straturi ce compun fiinţa omenească: aceasta este condescendenţa binevoitoare, generozitatea faţă de sine însuşi.

După părerea mea, numai această generozitate permite să ne apropiem de idealul de Sănătate. Din momentul în care ne acceptăm pe noi înşine, aşa cum suntem, fără a vrea să ameliorăm nimic înainte de a fi înţeles, se creează această simpatie care deschide conştiinţei accesul la sinteza originară constituită de fiinţa omenească; sinteză ale cărei elemente sunt spiritul, sufletul, carnea, gana, până la reptilitate şi la mineralitate. Căci această sinteză preexistă în sensul că fiecare dintre noi, dacă se realizează şi se cultivă aşa cum se cuvine, poate găsi formula ritmului particular care corespunde instabilităţii sale personale. Este vorba aici, întotdeauna şi în toate cazurile, despre o ecuaţie pur personală. Nu există formule şi nici norme generale; nu există nici ideal care să poată fi recunoscut ca universal valabil. Faimosul *mens sana in corpore sano* al romanilor nu este valabil decât pentru echilibrul dinamic primitiv al acelui ţăran şiret care romanul autentic nu a încetat niciodată să fie.

Orice fiinţă superioară este sensibilă; şi este instabilă în proporţie cu sensibilitatea sa. Cu cât Spiritul se dezvoltă mai mult, cu atât mai mult creşte tensiunea între legile sale şi cele care guvernează gana.

Dar aceasta nu implică faptul că o fiinţă spiritualizată ar fi mai puţin «sănătoasă» decât o fiinţă afundată în materie; ea se «poartă» altfel, asta-i tot. Şi cert, din punct de vedere al tuturor idealurilor spirituale, dezechilibrul său particular face mai mult decât echilibrul aparent al necioplitului. Să reluăm aici acest adevăr învăţat din experienţă conform căruia orice fiinţă cât de cât vitală preferă viaţa intensă unei vieţi care trece drept normală şi ideală în ochii guvernantelor şi al mătuşilor. Orice fiinţă înzestrată cu vitalitate caută şi foloseşte stimulente oarecare, care sunt toate de-a dreptul nocive, dacă ar li să le judecăm potrivit cu idealul normalităţii. O englezoaică pe care am cunoscut-o cândva afirma că dragostea nu este decât o bulibăşeală de maladii şi că ea nu ar mai vrea să treacă prin asemenea experienţă, căci se temea de tot ce complică existenţa. Viaţa eroică este încă şi mai incomodă, mai bogată în situaţii dificile decât dragostea şi totuşi orice om sănătos, în sensul profund al cuvântului, nu admite decât acest fel de viaţă. Din acest punct de vedere, este lesne de scris o apologie, dacă nu chiar un panegiric absolut convingător al vinului.

Câtă vreme moartea nu va fi abolită, idealul de sănătate perfectă va fi lipsit de sens. Câtă vreme omul va aspira să-şi depăşească starea normală, el va căuta stimulente. Căci fiecare echilibru dinamic superior nu poate fi atins decât după o slăbire a legăturilor precedente. Stimulentele nu sunt rele decât din momentul în care ele coboară nivelul sau atunci când ele subminează bazele organizării psihofizice.

Dar acela care a ajuns la stadiul de generozitate faţă de sine însuşi nu mai are nevoie să creadă în idealuri greşite. Iar cine a reuşit să încarneze această atitudine de principiu în atitudinea familiară şi cotidiană a unei «camaraderii ironice» cu corpul său a eliminat sau a neutralizat prin aceasta atâtea elemente psihice perturbatoare încât, bucurându-se de o bună sănătate sau nu conform criteriilor medicale, este pe cât de «sănătos» îşi poate el în mod rezonabil dori; căci ecuaţia sa personală pretinde tocmai acest dezechilibru. Şi nimeni pe lume nu doreşte realmente să-şi schimbe ecuaţia personală, căci aceasta ar reveni la a-şi pierde identitatea. Ştiinţa medicală ştie să vindece deja mult mai multe boli decât se credea posibil în teorie acum nu mai mult de douăzeci de ani. Şi deşi mi se pare probabil că natura va inventa noi maladii pentru a le compensa pe cele la care va trebui să renunţe, - microbul gripei, de exemplu, este cu siguranţă mai inventiv decât cei mai mari naturalişti: în fiecare an, el se prezintă sub forme noi şi

neprevăzute, - nu este deloc imposibil să se meargă mult mai departe încă în medicație şi mai ales în profilaxie; atât de bine încât rezultatul va fi net în favoarea aşa-zisei bune sănătăți. Totuşi, ceea ce mi se pare sigur şi va rămâne adevărat în ciuda tuturor progreselor imaginabile este că numai acceptarea generoasă a naturii omeneşti în ansamblul ei creează *conditio optima* pentru orice regim, orice antrenament şi orice tratament particular.

Din punctul de vedere la care am ajuns, vom înțelege fără greutate adevăratul sens al acestui primat al medicației psihologice de care se face atâta caz în zilele noastre. în principiu, se va vindeca întotdeauna corpul de preferință prin mijloace fizice, iar sufletul prin influențe psihice; căci faptul capital este că e vorba aici despre două manifestări diferite ale vieții, accesibile fiecare, înainte de orice, unor agenți din propria sa ordine. Dar întrucât omul nu este în nici un sens o maşină, nu există nicăieri pereți etanşi între diversele părți ale ființei sale astfel încât se poate ajunge la ansamblu, sau la o parte oarecare, pornind din orice punct, cu condiția să se cunoască procedeul. Există fără îndoială o forță curativă specială pe care o posedă toți marii medici; ea constă aparent din puterea de a exterioriza această forță regeneratoare care în orice moment repară deteriorările survenite în fiecare dintre noi. Această forță, unii o concentrează în mâini; sunt artiştii masajului şi, la un grad superior, cei care vindecă prin simpla impunere a mâinilor. Alții o au în voce, în privire, în «prezența» lor generală. Iar cu ea, ei «încarcă» remediile pe care le întrebuințează, cuvinte bune sau produse chimice. Nu cred că în vreun caz cu adevărat grav (nu vorbesc în mod evident despre cazuri chirurgicale sau despre afecțiuni în care un tratament banal este suficient), un medic care să nu fie «vindecător» în sensul arătat a vindecat măcar un singur bolnav care să nu se fi restabilit la fel de bine şi fără ajutorul său; niciodată, de exemplu, nu am auzit vorbindu-se despre medici de mare succes care să nu fi fost posedați de *dorința* de a vindeca. Aceasta deoarece vindecătorul îşi are centrul activ în acel «punct de indiferență» în care corp, suflet şi spirit se ating sau converg. Dar, fiindcă omul este în esența sa un subiect, iar nu un obiect; deoarece subiectivul şi deci psihicul predomină în el, este clar că, la urma urmelor, atitudinea sau forța interioară sunt cele care decid. De unde importanța *dorinței* de vindecare, la bolnav încă mult mai mult decât la vindecător. De unde importanța chestiunilor spirituale pentru rezolvarea problemelor cele mai carnale; aceasta merge până la digestie. O descoperire psihanalitică a vindecat adesea şi o constipație de care pacientul suferea de multă vreme. Iar dacă o bună atitudine interioară nu este suficientă pentru a vindeca de un rău, vedem în fiecare zi oameni pe care o «idee superioară», cum îmi spunea un bătrân medic francez, adică o funcție, o responsabilitate, o carte de scris, îi ține pe picioare,

dacă nu chiar bine şi sănătoşi. Aceşti oameni, bineînțeles, nu luptă contra răului; răul nu se prinde de ei; sau, dacă el survine, abia dacă el deranjează. Cazul extrem este reprezentat de asceți ca Gandhi.

Aşa-zisul primat al medicației psihologice se reduce deci la aceasta: în ultimă instanță, «subiectul» din om este acela care întotdeauna decide, subiect care este o entitate unică în fiecare caz particular. Iar această «unicitate» nu poate fi atinsă în străfundurile ei decât de o «unicitate» corespunzătoare. De unde necesitatea «simpatiei», - «încrederea» nefiind decât o expresie superficială a acestei «simpatii», - între medic şi bolnav în toate cazurile complicate. Dacă există atâtea metode diverse şi contradictorii de a vindeca, aceasta este în mod evident deoarece fiecare practician are o clientelă particulară. Dar planul propriu al acestei unicități este situat la o profunzime mai mare decât conştiința, decât inteligența şi chiar decât sufletul în sensul curent al cuvântului. Acesta este planul propriu al Evoluției Creatoare a vieții înseşi. Dacă se consideră chestiunea plasându-ne la aceste profunzimi, nu se poate menține o distincție netă între corp,

suflet, spirit, etc: totul se leagă, totul se intercondiționează. Acolo, ceea ce se manifestă la suprafață sub forma unor fenomene ireductibile unul la altul, apare ca multiformă *expresie* a unui acelaşi Sens profund. Acesta este mai curând teluric sau mai curând spiritual, potrivit constituției proprii a individului în chestiune. Există destui oameni asupra cărora Spiritul nu s-a pogorât încă. Totuşi, sunt şi ei, în ultimă analiză, «subiecți». Iată de ce cei mai mari medici au trăit probabil în epoci în care ştiința medicală abia dacă exista. înclinația cea mai nefastă a omului, din punctul de vedere al înțelegerii şi al practicii vieții, este tendința sa primitivă de a generaliza, tendința sa de a crede că Unitatea trebuie să existe pretutindeni şi de a o vedea pe toate planurile. Postulatul Unității este valabil numai în domeniul Spiritului, dar nu orice este Spirit. Prototipul generalizării, atât de drag adepților Științei, este superstiția, care în fiecare din manifestările ei stabileşte între fapte disparate mai multe legături decât o poate face cea mai completă ecuație diferențială. De unde prestigiul nemuritor al superstiției.

Vom vedea mai târziu că, plecând de la această multiplicitate ireductibilă care este viața dată, se poate ajunge la a crea o sinteză superioară. Dar această sinteză depăşeşte planul oricărei sănătăți posibile. Pe acest plan, problema sănătății nu se mai pune.

în schimb, problema morală, în sensul primar al cuvântului, aparține în întregime ordinii sănătății. La modul originar, morala nu semnifică alt lucru decât Formă şi Ordine. Nu există nici plante şi nici animale imorale. în cazul lor, Natura menține prin ea însăşi formele şi ordinele particulare care definesc şi asigură echilibrul, atât cel interior cât şi cel exterior. La om, înzestrat cu conştiință şi cu liber arbitru, trebuie ca imaginația să desăvârşească ceea ce Natura nu a făcut decât să înceapă. Cu cât oamenii sunt mai primitivi, cu atât mai rigide sunt sistemele de morală; căci atunci rolul inteligenței este mic în raport cu cel al instinctului. Aceasta se aplică la fel de bine la moralitatea individuală cât şi la morala socială, căci omul aparține încă de la origine unui grup; conştiința socială şi conştiința individuală sunt una şi aceeaşi la început; şi oricât de departe ar merge mai târziu diferențierea, uniunea originară este atât de profundă încât un om antisocial din punct de vedere fiziologic este întotdeauna un fenomen patologic; prototipul său este criminalul.

în acest sens, moralitatea şi sănătatea aparțin neîndoielnic aceluiaşi plan. Din contră, moralitatea şi spiritualitatea aparțin unor planuri radical diferite. Una din marile erori ale tradiției creştine în Europa constă în a perpetua această prejudecată conform căreia chestiunile morale sunt de ordin spiritual. Cert, se poate crea o corespondență între o morală oarecare şi exigențele Spiritului. Dar la origine morala nu are absolut nimic în comun cu Spiritul. Iată motivul pentru care înțelepciunea hindusă, cea mai profundă dintre toate în înțelegerea acestor probleme, ne învață că omul spiritualizat este, prin definiție, dincolo de Bine şi de Rău; orice ar face, el are dreptate să o facă, căci totul la el este în armonie cu Sensul spiritual care îl domină. în ziua în care Sfântul Augustin a spus: «Iubiți, şi apoi faceți tot ce veți vrea», el era pe calea aceluiaşi adevăr. Până aici, nu am considerat aceste chestiuni decât din punctul de vedere al Spiritului. Dacă se pleacă de la viața telurică, trebuie spus: înțeleptul, ba chiar şi Sfântul, nu e niciodată moral; normele Spiritului sunt total diferite de cele ale Pământului; dacă principiile gravitației, inerției, seriozității, îl guvernează pe acesta, Spiritul însă este Joc în esența sa.

El nu ia în serios contingențele terestre, din care fac parte chestiunile care țin de sănătate şi deci de morală. Ascetul care reneagă legăturile şi obligațiile terestre este mult mai imoral în fond decât artistul care trăieşte la marginea legilor sociale şi este simplă justiție că el se bucură rareori de bunăstare fizică. Chiar şi în zilele noastre, puțini oameni îşi dau seama de acest adevăr pe care-l consider incontestabil, căci încă din zorii timpurilor s-a convenit să se acorde Sfântului şi înțeleptului dreptul de a avea o «morală» cu totul personală. S-a găsit că este în regulă faptul că Buddha şi-a părăsit soția, că Hristos şi-a renegat mama şi că Sfântul Francisc din Assisi şi-a

dezonorat tatăl.

Din contră, artistul a fost întotdeauna considerat ca imoral. Pentru această imoralitate, el a fost disprețuit sau admirat, potrivit spiritului epocii. Toată lumea ştie că ceva «nu e în regulă» atunci când un artist trăieşte ca un perfect burghez. Aceasta deoarece, în ochii maselor, «sănătatea» particulară a artistului nu se poate să nu aibă ceva morbid.

Este dezolant să ne gândim la atâtea vieți ruinate de prejudecata că ordinea morală ar fi funcție de ordinea spirituală.

Chestiunile morale nu au niciodată o semnificație spirituală în sine; sunt pure chestiuni de echilibru fiziologic. Dar chiar din această cauză, greşesc acele minți care, complăcându-se să se cheme libere şi puternice, pretind că manifestările vieții sexuale nu au nimic de a face cu morala: ele au totul de a face cu morala, căci aceste manifestări, de care depinde dăinuirea genului omenesc, sunt de o importanță primară şi capitală din punctul de vedere «sănătate». Este adevărat că aceste chestiuni sexuale nu au nici o importanță spirituală. Câte suflete tinere, nu au fost ruinate odinioară de prejudecata că masturbarea este o crimă care atrage după sine ca pedeapsă decăderea fizică! De câte urâțenii nu a fost desfigurată planeta noastră ca urmare a persecuției sau chiar a apoteozei homosexualității! Poate că trecând direct la limita teoretică, aşa cum se face în matematică, voi izbuti cel mai bine să fac să se înțeleagă esența problemei. Afirm deci: în principiu, «viciul» poate fi eliminat din viață ca o concepție inutilă, căci el nu există decât în funcție de o falsă accentuare a anumitor fapte şi gesturi fizice. La greci, pederastia era în mod cert supraapreciată; dar întrucât ei asociau ideea de pederastie cu frumusețea şi cu înălțarea sufletului, deoarece, prin predilecția lor pentru această formă de amor, ei nu compromiteau niciodată perpetuarea rasei, moravurile lor nu degenerau niciodată în urâțenie. Dimpotrivă, descoperirea monstruos de târzie a sexului în America de Nord şi accentuarea excesivă a purei satisfacții fizice au creat o hipertrofie care face să pară vicioasă inocența însăşi. în Europa, cel mai bine se înțelege sensul acestor fenomene pornind de la opera lui D.H. Lawrence. Lucrările sale, oricât de frumoase ar fi ele din punct de vedere literar, sunt pornografice prin exces de puritanism. Am arătat altundeva că în puritanism accentul psihologic se pune pe cuvântul «pur»; în consecință, tranziția de la purismul moral la purismul sexual este uşoară şi chiar inevitabilă câtă vreme se stăruie în atitudinea puritană. Pentru a ajunge la o vedere conformă cu Sensul a problemelor sexuale, trebuie să se depăşească orice prejudecată de puritate; căci nu totul este pur în viață, iar destul de multe lucruri nu pot să devină aşa decât prin manevre care fac să pară odios ceea ce este normal. Această eliberare de prejudecata puritană era idealul lui Lawrence însuşi. în ultima sa prefață la *Amantul Doamnei Chatterley,* el a spus tare bine care ar fi norma omenirii de mâine: tot ce e natural este normal la locul lui normal; trebuie puse toate problemele aşa cum se pun ele realmente. D.H.

Lawrence nu a reuşit să-şi realizeze idealul, căci, în suflet, el a rămas puritan până la sfârşit. Dar în sensul la care aspira Lawrence, viciul poate fi cu siguranță eliminat, în teorie, din viața normală; el nu va mai fi de atunci decât expresia, - normală şi ea, de altfel, - a constituțiilor patologice. Prostituția este foarte serios în scădere în lumea întreagă, din Franța şi până în Rusia sovietică. Iar prefacerile care fac posibilă această evoluție, în mod cert, nu sunt semne de imoralitate; ele anunță venirea unei *noi* morale, adică a unei noi forme şi a unei noi ordini a vieții, - şi niciodată o morală nu este altceva sau mai mult decât aceasta. Să considerăm nivelul de educație şi de coeducație care este al nostru după victoria feminismului pe toată planeta; să ne dăm seama de instrucția pe care fiecare tânăr sau tânără o primeşte în mod inevitabil, în zilele noastre, în materie de ştiințele naturii teoretice şi aplicate; să ne amintim că imensa majoritate a contemporanilor noştri este obligată să-şi câştige traiul în afara căminului; date fiind aceste condiții de viață, este în mod evident imposibil să se restaureze acea inocență a tinerelor fete şi

acea existență ocrotită a tinerelor femei, care a fost în trecut idealul atâtor generații. în teorie, bărbații vor fi nevoiți să admită de acum încolo că femeile au dreptul de a putea dispune de propria persoană cu aceeaşi libertate pe care au revendicat-o întotdeauna pentru ei înşişi. Dar nu este sigur că aceasta ar trebui să schimbe considerabil moravurile efective; orice s-ar întâmpla, aparențele nu se vor schimba câtuşi de puțin. Tinerii francezi care înainte de război călătoreau în Germania găseau adesea că tinerele fete germane nu erau prea serioase; pe lângă popoarele nordice, nu tinerele fete, ci tinerele femei franceze aveau o reputație analoagă. Ceea ce e adevărat în aceasta este o expresie a legii generale descoperite de etnologul Leo Frobenius: la toate popoarele matriarhale, virginitatea tinerei fete care doreşte să se mărite este obligatorie, dar după căsătorie ea poate să-şi permită libertăți; la popoarele patriarhale, din contră, tânăra fată poate avea aventuri, dar soția trebuie să fie fidelă prin definiție. în zilele noastre, cert, în ceea ce priveşte libertatea acordată tinerelor fete, există o convergență a tuturor femeilor spre tipul patriarhal, care în Europa este tipul nordic, - deşi tare mă îndoiesc că tânăra fată de gintă latină dornică de a se mărita să devină vreodată foarte liberă în felul ei de a se purta. Iar această evoluție are aspectul absolut pozitiv că «viciul» scade pretutindeni.

în rest, nu există în mod sigur nici o primejdie să survină o perioadă durabilă de «imoralitate». întrucât morala înseamnă Formă şi Ordine a vieții, lipsa ei absolută semnifică dezintegrare; acesta este sensul exact al cuvântului «demoralizare», iar dezintegrarea duce în mod necesar la moartea rasei. Pe de altă parte, pentru acest acelaşi motiv că morala este Formă şi Ordine, nici mai mult nici mai puțin, stările de imoralitate sunt fenomene normale atunci când o ordine dată se dislocă; cazul este identic cu cel al războiului, care pare lucru normal din moment ce echilibrul între două popoare a fost distrus, deşi el legalizează tot ceea ce în vreme de pace este considerat ca fiind crimă. Imoralitatea, totuşi, nu e lucru normal decât ca scurtă stare de tranziție. Şi niciodată în istorie imoralitatea nu a domnit mult timp. Din dezordinea trecătoare se naşte în mod fatal o nouă ordine, adică o nouă morală, ceea ce vrea să zică o nouă stare de sănătate. Iar în ceea ce domneşte în Europa în momentul în care scriu aceste rânduri, în 1933, deja nu mai vedem imoralitatea din primul deceniu de după război, ci zorile unei noi moralități.

Am zis că în fond Sănătatea nu există. în acelaşi sens, s-ar putea spune: MORALA (cu majuscule) nu există. Există mai multe bune morale posibile, - nu multe, tot aşa cum nu există multe tipuri diferite de organizare vitală, căci chiar şi în teorie numărul echilibrelor posibile este limitat, - iar destule morale teoretic bune sunt în realitate detestabile. Ceea ce se pune problema de a găsi este morala care să fie bună într-un anume caz particular. Grație legilor numerelor mari şi remarcabilei omogenități a oamenilor în tot ce e primar, problema se pune în fapt, în majoritatea cazurilor, aşa cum s-a pus ea întotdeauna. Dar nu este la fel şi în privința Sensului. Un nou mod de a vedea, o nouă înțelegere a faptelor le transformă efectiv, deoarece în cazul omului spiritualiceşte conştient, Sensul creează starea de fapt, reciproca nefiind adevărată. Aceleaşi fapte semnifică alt lucru pentru om potrivit capacității sale de înțelegere.

Dar mai profunda înțelegere de care suntem capabili astăzi anulează prin ea însăşi vechea ordine şi pune în locul ei o ordine nouă. Cine a înțeles adevăratul sens al moralei nu mai este înlănțuit de prejudecățile trecutului, oricât de puternice ar fi ele. El nu va deveni imoral prin aceasta, ba dimpotrivă: va înceta să se creadă superior atunci când se revoltă împotriva sensului comun; el nu va mai fi suprarealist, căci realitatea bine înțeleasă îi va fi suficientă. Şi ceea ce este adevărat despre morală este adevărat, exact în acelaşi sens, despre sănătate. Nu există nici sănătate bună şi nici proastă în sine, nu există decât echilibre psiho-fizice particulare, care sunt toate instabile prin esență, dar mai mult sau mai puțin bine ajustate prin efectul acțiunii totale a ființelor şi a lucrurilor. Pentru a accepta aceasta, la noi înşine ca şi la ceilalți, trebuie în primul rând să fim generoşi; generoşi în psihologie ca şi în morală. Şi aşa cum, prin faptul că înțelege

contingența tuturor moralelor, cineva nu devine imoral, ci dimpotrivă moral cu o moralitate superioară, tot aşa şi generozitatea față de «sine însuşi» în plan fizic nu îl face pe cineva să fie îngăduitor în sensul acelei *self-indulgence* englezeşti. Generozitatea nu este niciodată slăbiciune; numai cei puternici pot fi generoşi. Ființa umană care a ajuns la această distanță interioară în raport cu eul său, grație căreia devine posibilă camaraderia şi afecțiunea ironică, a atins prin aceasta acel nivel la care se poate realiza în sfârşit singurul gen valabil de *self-control:* nu cel al tiranului, al jandarmului sau al pionului, ci acela al prietenului mai în vârstă care ştie tot, înțelege tot şi care, cu o mână uşoară, îi conduce pe cei mai tineri spre propriul lor bine.

Cele două cărți *înțelegere Creatoare* şi *Renaştere* tratează despre primatul Sensului sub toate aspectele sale. Planul particular al Sensului şi-a aflat definitiva delimitare în capitolele «Irupția Spiritului» şi «Divina Commedia» *dinMeditații Sud-Americane.*

PROPRIETATE

în mod logic, cea dintâi preocupare a omului ar trebui să fie sănătatea. în realitate, nu este deloc aşa. Preocuparea sa principală nu e nici măcar viața: este proprietatea. Machiavelli i-a dat prințului său ideal această povață (nu-mi amintesc textul exact şi se prea poate ca memoria mea capricioasă să fi făcut din tablou o caricatură): «Ucideți câți oameni veți pofti, căci se vor afla întotdeauna moştenitori care să se bucure de aceasta; dar feriți-vă de a-i despuia de o singură centimă pe cei în viață destinați să trăiască încă.» într-adevăr, instinctul cel mai profund al oricărei ființe este Frica originară. Iar în primul rând, această Frică originară nu se raportează la moarte, ci la foamete. Iată de ce soldatul asigurat că i se satisfac nevoile materiale şi căruia i se recunoaşte dreptul de a fura şi de a jefui la nevoie este, din punctul de vedere al instinctelor sale, omul care se bucură de cea mai mare securitate.

Ca pavăză contra Fricii originare, instinctul de securitate constituie cel dintâi impuls activ al oricărei ființe vii. Dar o reală securitate nu este garantată de armură, ci numai prin imposibilitatea de a fi atacat. Aceasta nu se poate trage decât din *dreptul* asigurat pe acest pământ; astfel se explică faptul că orice ființă normală simte mai devreme sau mai târziu nevoia imperioasă de a se înrădăcina în el.

Ceea ce am spus mai înainte explică faptul, atât de greu de priceput la prima vedere, că proprietatea este cea care se bucură de un prestigiu originar, iar nu forța. Dacă, pe planul legăturilor spirituale, autoritatea morală este superioară forței, prestigiul proprietății îi este superior şi pe planul a ceea ce se leagă de pământ. Se ştie că în stadiile cele mai primitive, sclavia pentru datorii a trecut întotdeauna drept un lucru absolut natural care, dacă este cazul, nu are nici o nevoie de forță pentru a fi executată. Cel care dă sau care împrumută cuiva dobândeşte în ochii celui mai profund instinct originar prerogativele cumpărătorului. în contractul social de dependență, nu loialitatea este cea care constituie legătura primară, căci nu există loialitate decât fondată pe Spirit, care trebuie să creeze el însuşi o legătură pentru a fi legat: aceasta este relația materială stabilită de patronul care «dă o pâine». Această concepție este atât de profund ancorată în straturile cele mai vechi şi cele mai primitive ale omului, încât în ceea ce are mai profund ființa telurică prestigiul oricărei puteri este astfel resimțit: cineva posedă până-ntr-atât mai mult decât alții, încât până şi sabia i se supune.

Considerațiile precedente sunt suficiente, mi se pare, pentru a dovedi legitimitatea instinctului de Proprietate şi absurditatea oricărei reforme bazate pe speranța că acest instinct se va putea atrofia.

Nu poți schimba instinctele primordiale. A protesta contra naturii elementare nu este o dovadă de profunzime, ci doar un semn de gândire greşită. Avem desigur dreptul de a pofti să încarnăm idealuri spirituale în materie, chiar dacă ele par să fie contra naturii; este bine să vrem să murim pentru un ideal spiritual. Dar proprietatea nu are nimic de a face cu spiritualul.

Problema pe care o ridică ea aparține în întregime ordinii Naturii, pe care orice Spirit, oricât de liber ar fi el altminteri, este obligat să o respecte, la fel cum poetul, dacă vrea să exercite o acțiune în această lume, se vede forțat să se supună legilor limbii. în acest sens, nu s-ar putea defini mai bine idealismul care nu ține seama de Realitate decât ca o tentativă de a ameliora lumea prin mijloace inexistente. Suntem nevoiți o dată şi bine, până la Judecata de apoi, ba chiar şi după aceea (în cazul în care aceasta, aşa cum ne învață biserica ortodoxă greacă, ar avea ca rezultat venirea unui nou pământ) să contăm pe instinctul de proprietate ca pavăză contra Fricii originare. Cert, proprietatea în sensul francez al cuvântului nu este singura pavăză care poate crea securitate; ca formă specifică, ea este expresia mentalității romane care nu se regăseşte nicăieri în afara razei sale originare de acțiune; iar ca principiu ea reprezintă forma de securitate normală a popoarelor matriarhale, la care spiritul mamei dă tonul. Popoarele patriarhale, pe care în mod fundamental le interesează cucerirea iar nu posesia, exprimă aceeaşi tendință originară printr-un sistem oarecare de uzufruct; de unde sistemul feudal al germanilor, proprietatea familială, aproape impersonală, a comunităților hinduse şi chinezeşti şi aşa-zisul comunism al ruşilor (în realitate, comunismul rusesc nu există decât ca religie; este un etatism socialist dus la extrem). Dar patriarhalii, exact ca şi matriarhalii, aspiră în primul rând la securitate; modul lor de a ajunge la aceasta este lăsând totul în mâinile suzeranului, ale clanului sau ale statului care, el, posedă totul. Examinând mai atent lucrurile, constatăm că reformatorii în materie de economie spun pur şi simplu vorbe goale când pretind că abolesc proprietatea. Nici unul dintre ei nu s-a gândit realmente la aşa ceva, decât doar dacă renunță la veacul în care trăieşte; căci există - aceasta nu lasă nici o îndoială - ființe atât de privilegiate de Spirit încât legea Pământului nu are efect asupra lor. Reformatorii sociali, iar nu unii religioşi în fond, atunci când erau radicali, sau au vrut să aboleascăproprietatea altora în profitul lor personal ori al clasei lor, sau au preferat un alt sistem de proprietate aceluia pe care îl găseau în vigoare. Acela care se ocupă de treburile acestei lumi are desigur dreptul de a avea mai mult decât bun simț; nu are însă dreptul de a avea mai puțin decât bun simț. Dar vai! idealiştii în majoritatea lor nu au păcătuit prin exces, ci prin lipsă...

Deci, să încetăm de a admira orice aşa-zis idealism care în realitate este simplul semn al unui spirit fals. Dar, pe de altă parte, dacă am înțeles bine adevărurile enunțate în paragraful precedent, nu găsim o confirmare cât de mică a credințelor noastre tradiționale: dacă proprietatea constituie pavăza elementară contra Fricii originare, *este absurd să asociem ideea de proprietate cu orice fel de valori spirituale.* Iar cine a înțeles aceasta e mult mai revoluționar dintr-un liniştit punct de vedere burghez decât nu importă ce economist reformator, oricât de radical ar fi el. Căci proprietatea, în ochii săi, nu este deloc sacră. Dar, odată fixat asupra acestui punct, el va merge şi mai departe: va începe în mod necesar să se îndoiască de orice drept zis «sacru». Am văzut că adevărata securitate nu este niciodată garantată de armură: ea nu se poate naşte decât din *dreptul* de proprietate. Ca urmare, dreptul de proprietate este mai profund înrădăcinat în instinct decât orice altă formă ce încarnează vreun drept. Acest lucru este atât de adevărat încât rădăcina terestră a oricărei conştiințe a dreptului se găseşte în sentimentul de proprietate. La modul originar, sentimentul dreptului nu are nimic de a face cu justiția, întrucât justiția compară, ceea ce un orb instinct nu poate face: acesta afirmă pur şi simplu o pretenție personală la securitate. în acest sens, pare perfect logic că poporul legist prin excelență, cel care în mod cert a inventat dreptul formal în sens modern, poporul roman, a fost poporul cel mai puțin metafizic şi cel mai puțin spiritual care a jucat vreodată un rol istoric. Dreptul în sine nu e nimic altceva decât *fixare,* fără cea mai neînsemnată calificare morală şi spirituală; este fixarea unui spațiu vital socialmente recunoscut ca inviolabil şi în afară de orice discuție. Iată de ce dreptul fundamental al oricărei noi civilizații a fost întotdeauna acela al învingătorilor, trasând pe ruinele învinşilor frontiere noi, de

acum înainte «sacre» prin definiție.

Cine a priceput bine aceasta nu va mai crede niciodată în nici un drept «sacru». Adevărul, iată-l: *dintre toți idolii, dreptul considerat ca încarnare ipso facto a justiției este cel mai abject.*

Numai prin această asociație a ideilor de justiție şi de drept s-a reuşit să se mențină prin secole şi milenii cele mai amarnice injustiții, cu consimțământul victimelor. Toate opresiunile, toate exploatările, toate sclaviile vin de acolo. Dreptul nu devine just decât prin faptul că fixează o legătură care se întâmplă să fie justă în sine. Dar în sensul de «o dată pentru totdeauna», acesta este un lucru funciarmente imposibil, căci viața se transformă de la un moment la altul, iar orice nouă situație pretinde o ecuație cu date noi. Iată de ce nu numai că antica sentință latină: *summum jus summa injuria* este adevărată, dar şi orice drept înțeles ca o legătură imuabilă este imoral şi rău în cel mai profund sens. Aici se aplică tot ce a pronunțat Iisus Hristos împotriva justiției legale. Oricine mai crede că Revoluția franceză a inaugurat un progres absolut nu are decât să mediteze asupra acestui fapt: de atunci, Europa geme sub supremația avocatului, tip de conştiință formată de datoria profesională, care nu se gândeşte decât să apere ceea ce are sau să câştige mai mult în detrimentul altora, sprijinindu-se pe ficțiuni utile. Am explicat altundeva: dreptul formal este copil al Minciunii, iar nu al Adevărului. El pleacă de la ficțiuni, caută să capteze realitatea într-o plasă de ficțiuni şi să o facă să intre definitiv într-un cadru de ficțiuni. Cele mai nefaste două erori ale erei creştine au fost crearea şi perpetuarea acestor două prejudecăți: că, *primo,* tot ceea ce nu e de origine spirituală sau reductibil la Spirit este un rău care trebuie suprimat; şi că, *secundo,* toate faptele date pot fi transformate prin inițiativa spirituală. Prima eroare a condus, după o sumedenie de peripeții toate nefericite, la această idee care constituie baza revoluțiilor sociale moderne: că proprietatea echivalează cu flirtul. Idee cu atât mai nocivă cu cât în străfundurile

lor cei care posedă o împărtăşesc, ceea ce îi face sa aibă o mentalitate de hoți; de unde remarcabila lor lipsă de îndurare. Această lipsă de caritate, ce caracterizează popoarele zise creştine, este total necunoscută printre orientali. Limba hindusă nu are nici măcar un echivalent pentru cuvântul nostru «mulțumesc», într-atît pare de natural ca tot omul care posedă să dea cui nu are. Cealaltă eroare fundamentală a erei creştine a condus la supremația ficțiunilor. Cum în mod evident nu e adevărat că de Spirit poate fi încărcat caracterul tuturor faptelor, se găseşte o soluție decretând că definiția creează realitatea. De unde buna conştiință a avocaților care apără o cauză oarecare. De unde posibilitatea acestui tratat de la Versailles, absurd din orice punct de vedere care ar ține seama de faptele reale, dar despre care cei care au uneltit la încheierea lui credeau în mod sincer că era «sacru» numai pentru că fusese definit ca just în esența sa. De unde şi această ficțiune nord-americană, potrivit căreia singura lege naturală de nezdruncinat, premeditată prin planurile Creatorului, este ca fiecare să-şi plătească scadențele. Criza mondială, din punctul de vedere nord-american, a survenit în mod cert împotriva voinței Destinului, unepi-ioipov, cum ziceau grecii antici, şi deci împotriva celei a atotputernicului Dumnezeu puritan...

Să ne mai mirăm în aceste împrejurări că vedem slăbind în ochii popoarelor, cu rapiditatea unei progresii geometrice, prestigiul ideii înseşi de drept şi devenind din ce în ce mai sângeroasă revolta contra oricărei fixări tradiționale? Dacă, în cazul Proprietății şi al Dreptului, ar fi vorba despre principii spirituale, revoluționarii cei mai exagerați ar avea sigur dreptate în sens absolut. Dar aceste idei nu sunt de origine spirituală. Ele au ieşit din bazele primare ale vieții, din straturile ei cele mai joase. Ca expresie a nevoilor primare, ele sunt legitime şi necesare. Numai că nu trebuie ca ele să uzurpe o semnificație care nu le revine iar materializările lor să se pună în valoare impunându-şi legea în afara cadrului lor propriu. Dimpotrivă, trebuie ca în sfârşit Spiritul

să le atribuie, o dată pentru totdeauna, raza de acțiune foarte limitată care li se cuvine.

Caracterul «sacru» al Proprietății şi al Dreptului este deci o ficțiune a gândirii greşite. Acest lucru apare cu maximă claritate dacă se consideră că odată recunoscute Proprietatea şi Dreptul ca «sacre»,

Meditaf/i Sud-Americane: Cap. «Război» şi «Delicadeza».

Proprietate

33

cucerirea bunurilor altora şi suprimarea legilor trecutului ar trebui să capete acelaşi caracter. Noțiunile de care ne-am ocupat până aici se raportează la latura statică a vieții. Dar, văzută în mare, viața este în primul rând dinamică, iar orice dinamism iese în mod necesar din cadrele rigide care o stânjenesc în elanul ei. într-adevăr, pe planul nevoilor elementare, Fricii originare îi corespunde perechea ei dinamică: Foamea originară. Această Foame e principiul motor al oricărei creşteri. Dar creşterea, prin însăşi esența ei, aspiră la infinit şi deci ea nu recunoaşte nici o limită ca fiind definitivă. In consecință, Foamea originară este fundamental agresivă şi nesățioasă.

Ea este opusă prin însăşi natura ei oricărui instinct de securitate.

Riscul e elementul ei, scopul îi este nelimitat în orice moment. De unde un conflict originar cu tot ceea ce ține de ordinea Proprietății şi a Dreptului. în straturile cele mai de jos, o perpetuă luptă se dă cu înverşunare între Foame şi Frică; între ele nu există un echilibru permanent şi armonios. Dar oricât de sus ar fi situat planul vital în care se petrec evenimentele, această luptă nu încetează niciodată şi nicicând ea nu îşi schimbă caracterul.

Vedem bine ce înseamnă aceasta din punct de vedere al idealismului curent, dacă ne dăm seama fără restricții mentale că absolut toate cuceririle, dar nu numai cuceririle, ci şi absolut toate schimbările, toate creşterile şi toate progresele s-au realizat şi se vor realiza *întotdeauna,* în mod inevitabil, în funcție de Foamea originară care este inamica din naştere a securității. Cel care consideră cucerirea şi abolirea dreptului dobândit ca fiind inadmisibile decretează prin aceasta ca inadmisibil orice progres. Dar, întrucât chiar şi viața cea mai statică, câtă vreme durează, - ceea ce vrea să zică: atât timp cât ea se avântă spre viitor, - are şi latura ei dinamică, nimeni nu s-a bazat niciodată exclusiv pe principiul Securității.

Oricine admite pentru el însuşi un drept la progres; el îi refuză numai acest acelaşi drept vecinului sau concurentului său. Ne apropiem aici de rădăcina pragmatismului, această filosofie de origine nordamericană, dar de fapt răspândită în zilele noastre în tot Occidentul, care consideră că succesul creează dreptul şi legitimitatea. întradevăr, toate drepturile sunt la origine drepturi de învingător, iar toate crimele în mod definitiv judecate ca atare au fost la origine tentative, (acute de cei care au fost apoi învinşi, de a schimba în folosul lor un echilibru dat. Dacă nu ar fi reuşit, absolut toți marii oameni de stat care au modificat ordinea preexistentă ar supraviețui

34

Viața intimă

în istorie - dacă ar supraviețui în ea - doar ca nişte criminali. De unde ideea de Drept de război, mai elegantă cert decât cea a pragmatismului american, dar identică în ce priveşte sensul profund cu aceasta din urmă. De unde ideea alegerii divine a învingătorului, atât de bine ancorată în inima indienilor din America de Sud, de exemplu, încât încă din prima zi femeile indiene au considerat ca pe o onoare faptul de a avea copii de la conquistadori, ucigaşi şi călăi ai soților lor. De unde în sfârşit toată etica cavalerească, care nu socoteşte demnă de un bărbat decât viața de cucerire şi care-l disprețuieşte pe negustor şi pe burghezul grijuliu să-şi păstreze avutul. Dacă deci în zilele noastre nu se utilizează cuvântul «sacru» decât pentru Drept, proprietate şi tratate,

alte epoci nu au apreciat ca «sacre» decât principiile exact opuse acestora.

Dar, în mod evident, Foamea originară, cu derivatele sale, nu e mai «sacră» decât Frica originară. De ce niciodată nu s-a reuşit să se umanizeze războiul, să se facă a fi morală politica şi altruist comerțul? Deoarece, fără multă întârziere, aceste «progrese» ar face aceste activități imposibile. Comerțul este egoist, sau nu este deloc; imposibil să faci afaceri fără a vrea să profiți, ceea ce nu se poate face decât în detrimentul cuiva; această ficțiune modernă, conform căreia afacerile cinstite ar fi acelea prin care cei doi interesați obțin acelaşi profit, este probabil ficțiunea cea mai puțin onestă pe care a inventato spiritul vremii noastre. în cazul cel mai favorabil, unul dintre parteneri nu este de-a dreptul exploatat; atunci când Evul Mediu definea o anumită dobândă ca fiind legitimă iar o alta ca fiind camătă, acestea erau simple vorbe; financiarii moderni care decretează că acela care îşi asumă riscul are drept la tot câştigul sunt mai sinceri în fond. Chestiunile băneşti între rude şi prieteni nu ar fi atât de periculoase pentru relațiile personale dacă n-ar interveni aici, din necesitate naturală, un factor în mod rațional egoist, care este incompatibil cu normele unei ordini emoționale superioare. Pentru acest motiv, chiar acolo unde o ordine emoțională de acest gen guvernează o viață dată, este în general admis că problemele economice nu trebuie să joace nici un rol; călugării nu trebuie să posede nimic, cavalerul nu vinde cu nici un preț; iar între rude, în sensul larg sau cel restrâns al termenului, concurența materială nu există. Aceasta explică de ce idealul comunist este de nedc/.rfutâcinnl; numai dacă *toți* oamenii s-ar iubi aşa cum se iubesc între ele prin definiție rudele apropiate ar putea înceta lupta între interese. Dar

lumea nu e compusă din rude apropiate, iar dacă ar fi aşa, este puțin probabil, vai, că aceste nenumărate rubedenii s-ar iubi toate între ele.

Afacerile sunt afaceri. Să se tempereze acest principiu oricât se va vrea, niciodată activitatea economică nu va deveni lucru ideal, căci rădăcina sa se găseşte în Foamea originară. Iar în absența acestei Foame, viața pe pământ n-ar putea exista.

Ceea ce e adevărat despre economie este cu atât mai adevărat despre politică. Imposibil să o faci conformă cu o înaltă moralitate; dintre toate politicile, cea a preoților - deci, în Europa, cea a Curiei romane - a fost din toate timpurile cea mai vicleană. întradevăr, cum se poate ca preoții, atât de inteligenți, să nu-şi fi dat seama cu o deosebită claritate de contradicția care există între dezinteresarea pe care o profesează orice religie superioară şi apărarea intereselor materiale pe care erau obligați să le asume? în cazul lor, acest conflict era deosebit de flagrant. Dar această clarviziune nu a putut decât să le slăbească scrupulele. Am arătat pe larg în *Meditații Sud-Americane* că *orice* politică îşi are rădăcinile vitale în straturile inferioare, care ignoră orice ideal moral şi spiritual. Politica nu este şi nu va fi niciodată altceva decât mijlocul de a spori sau de a menține o putere dată; acest scop primând, alte considerații nu pot intra în joc decât cu titlu de tehnici posibile sau preferabile. Se poate foarte bine, de exemplu, să se mâne popoarele la luptă pentru Credință, dar numai cu condiția ca această Credință să fie interesul lor cel mai mare, - ceea ce a fost adevărat pe vremea cruciadelor, dar nu mai este şi astăzi. Politica este *întotdeauna* machiavelică în esența ei, căci odată ce cineva şi-a propus ca scop să ajungă la putere, toate mijloacele nu mai servesc decât pentru a o spori şi-şi pierd sensul propriu. Aceasta explică de ce fiecare popor, în caz de conflict de interese, şi-a judecat întotdeauna adversarul ca imoral şi criminal. El a avut întotdeauna perfectă dreptate cu privire la acest punct. S-a înşelat numai crezând că propriul său caz era diferit. Din punct de vedere moral şi spiritual, făcând o politică bună cineva greşeşte întotdeauna. Numai că aici este mai bine să nu aibă decât să aibă dreptate. Orice popor care, din dragoste de ideal, a renunțat să lupte pentru interesele sale - iar aici nu există nici o diferență de principiu între apărare şi agresiune - a pus în pericol

Meditații Sud-Americane: Cap. «Frica originară» şi «Ordine emoțională».

36

Viața intimă

viața cetățenilor săi, iar posteritatea i-a judecat pe conducătorii săi ca laşi, iar nu superiori din punct de vedere moral. Din punct de vedere al vieții terestre, defetistul nu face niciodată doi bani, - iar viața popoarelor nu e *decât* terestră. Cine nu admite principiul cuceririi şi al suprimării dreptului în vigoare refuză implicit chiar să admită progresul. De unde urmează, vai, că rămâne pe veci imposibil să se abolească războiul ca eventuală *ultima ratio:* căci întotdeauna vor exista momente în care numai folosirea forței pure va reuşi să spargă statisme perimate sau judecate ca atare, sau contrare instinctului vital al națiunii date. Dar războiul nu e lucru nobil, el e atroce în esența sa.

Şi cu cât va progresa omenirea, cu atât va deveni mai inuman războiul, căci neomenia e însuşi principiul său. Să nu ne amăgim cu privire la acest adevăr fundamental, lăsându-ne orbiți de splendoarea sentimentelor nobile şi a eroismelor pe care neîndoielnic războiul le trezeşte şi le face vădite: în esența sa, războiul este o erupție a straturilor joase infernale. Oricine nu e lovit de o orbire intelectuală mergând până la «invincibila ignoranță» a bisericii catolice sau de o delăsare morală ce trădează o infirmitate patologică nu mai arc dreptul în zilele noastre să vadă în război un bine moral şi spiritual.

Omenirea încă mai trăieşte mai mult cu cuvinte decât cu realizări interioare. Filosofia greacă era în bună parte ceea ce astăzi numim gramatică. La fel, chiar şi în zilele noastre, contemporanii noştri în imensa lor majoritate trăiesc din definiții iar nu din experiențe personale. Iar definițiile curente ale Sensului războiului, politicii, activității economice, proprietății şi dreptului sunt toate în esență false.

Cinismul să fie deci ultima consecință morală la care poate duce o înțelegere clară a faptelor vieții? Şi totuşi nu. Ceea ce poate părea nou şi surprinzător unor cititori moderni a fost însăşi evidența în ochii tuturor popoarelor şi tuturor epocilor a căror conştiință reflecta profunzimile vieții. Adevăratul creştinism nu a pretins niciodată că această viață ar fi ideală; nici brahmanismul, nici buddhismul, nici filosofia greacă, nici religia nordică originară nu au făcul-o. Iar dacă, în cadrul tuturor marilor religii, au existat secte care profesau un pesimism integral, niciodată spiritul dominant şi mai ales viața reală nu au fost pline de pesimism, chiar şi atunci când credința într-o lume de apoi mai bună lipsea cu desăvârşire. Părinții

Meditații Sud-Americane: Cap. «Război».

I

i

Proprietate

optimismului modern, israeliții, nu credeau, de exemplu, în nemurirea individuală, iar straniul lor Dumnezeu arăta mereu o aversiune specială pentru poporul său ales. Dar lumea buddhistă este mai semnificativă decât oricare alta atunci când este vorba de a arăta că pesimismul şi cinismul nu sunt rezultatul necesar al unei priviri clare aruncate asupra vieții aşa cum este ea. Nimeni, înainte de era modernă, nu şi-a făcut atât de puține iluzii ca Buddha cu privire la lumea noastră. El exagera chiar caracterul antiideal al acestei lumi căci, pentru el, însâşi viața superioară, câtă vreme nu făcea cale întoarsă prin renunțare, era o expresie a Foamei originare. Mai mult, el nu credea în supraviețuirea individului şi în ochii săi nu exista decât o salvare: absoluta încetare a vieții. Numai că, pentru el, această încetare era un lucru pozitiv, iar cucerirea acestui ideal nu era posibilă, după învățătura pe care o propovăduia, decât cu ajutorul unei practici conştiente a idealurilor spirituale. Iar potrivit spuselor sale, această practică ar

genera singură pacea şi cu cât practicantul ar progresa mai mult în această direcţie, cu atât s-ar apropia mai mult această pace de beatitudine. Deci, pesimismul teoretic al lui Buddha nu atrăgea după sine nici cinismul şi nici disperarea. El însuşi atinsese pacea perfectă. Chiar şi în zilele noastre încă, printre buddhiştii veritabili există mai mulţi preafericiţi - în măsura în care acest lucru este posibil în această lume, - decât în oricare altă confesiune din câte cunosc.

Noi, europenii, nu suntem buddhişti şi nici nu putem fi în mod sincer decât din excentricitate, pentru motive pe care le-am explicat altundeva. Dar m-am oprit la religia cea mai pesimistă în aparenţă pentru a arăta limpede, prin acest exemplu impresionant, că viziunea faptelor vieţii pământene, aşa cum sunt ele, nu duce în mod necesar la disperare. Căci această latură «oribilă» a vieţii, care, exteriorizată prin gândire, pare ceva străin nouă, este *parte integrantă din noi înşine.* Noi nu dorim ca viaţa să fie alta decât este ea, decât doar dacă vrem în mod sincer să *nu* trăim, căci, dacă ar fi altfel, ea n-ar mai fi viaţa aşa cum o înţelegem. Nimic nu e mai semnificativ în această privinţă decât mitul paradisului pierdut. Acest paradis este cel al copilăriei, nu aşa cum e ea, ci aşa cum o reconstruieşte imaginaţia adulţilor. Ieşită din copilăria în care predomină imaginaţia ce nu ţine seama de fapte, fiinţa umană «pierde» acest prim paradis. Dar viaţa veritabilă începe totuşi după ce tânărul sau tânăra a părăsit paradisul familial. Primii ani de

independenţă sunt întotdeauna ani de tentaţii şi uneori de căderi. Dar orice fiinţă sănătoasă are sentimentul că trebuie să treacă prin acestea. Nu există viaţă demnă de a fi trăită care nu a *depăşit* stadiul de primitivă inocenţă. Toate aceste dificultăţi pe care mamele - iar uneori chiar şi taţii nepricepuţi - Ic iau atât de în serios, până la a vrea să-şi păstreze pe lângă ei copiii, sunt pentru aceştia începutul vieţii adevărate. Creştinismul avea dreptate atunci când spunea, în terminologia sa specială care nu mai e şi a noastră, că omul s-a născut păcătos şi este păcătos în esenţa sa. Ceea ce vrea să spună că fără «păcat» nu există umanitate. Nu degeaba Iisus Hristos însuşi l-a preferat pe Păcătos celui Drept. - Vreau să mă limitez aici la aluzii şi la sugestii. Esenţialul e ca omul să nu se *dorească* altfel decât este şi că. dacă aspiră la Ideal, el nu poate ajunge la acesta decât pornind de la veritabila sa fiinţă integrală şi acceptând-o. Dacă nu, se lasă prins în capcana iluziilor care sunt minciuni faţă de el însuşi şi care acţionează ca atare, deformând omul interior şi, prin inevitabilă radiere, lumea ambiantă. întreaga istorie nu e decât o singură dovadă a acestui lucru.

Dar din ceea ce am spus urmează pe de altă parte că acceptarea realităţii aşa cum este ca nu afectează în principiu nici un idealism demn de acest nume. Acesta *începe* cu *acceptarea* realităţii aşa cum este ea. Aceasta este formula cea mai generală, dar şi cea mai elevată, a idealului prea-creştin al sacrificiului consimţit al cărui sens profund aproape nimeni nu-l mai înţelege în zilele noastre.

Trebuie să începem prin a sacrifica prejudecăţile noastre născute din laşitatea faţă de faptele din natură: numai atunci putem spera să ajungem mai sus. Trebuie să admitem că, oricare ar fi idealurile spiritului, întreg omul este cel care are idealuri, iar acest om integral încarnează în el însuşi toate straturile realităţii. Am arătat în *Meditaţii Sud-Americane* că omul este în acelaşi timp mineral, reptilă, sânge rece, sânge cald, fiinţă sensibilă, emoţională, intelectuală şi spirituală. Este ceea ce trebuie să acceptăm. Acesta e destinul omenesc. A vrea să îl refuzi este o atitudine la fel de profanatoare ca acest aşa-zis idealism feminin care, în beneficiul unor iluzii scoase din *Biblioteca Roz,* reneagă realităţile dragostei. Ceea ce trebuie renegat, acestea sunt iluziile unui fals idealism. Trebuie să încetăm de a crede în Dreptul sacru, în special în dreptul

sacru al proprietății, trebuie să încetăm de a crede într-o înaltă moralitate posibilă a politicii bune. în posibilitatea unei activități economice

Proprietate

39

ideale. Trebuie să admitem o dată pentru totdeauna că straturile inferioare ale ființei sunt o expresie a Răului din punctul de vedere al Spiritului, oricât de nevinovate ar fi ele de propria lor poziție.

Dar, odată atinsă această atitudine lăuntrică, nimic nu ne împiedică să creăm, cu materialele acestei lumi, o lume mai bună.

Ceea ce a constituit un obstacol până aici nu este lipsa de idealism tinerelul cel puțin a fost mereu idealist, - ci lipsa de *înțelegere* şi de curaj moral necesare pentru a vedea viața aşa cum e. Câtă vreme vom crede în dreptul «sacru» de proprietate, nu se va ajunge vreodată nici măcar la o schiță de justiție socială. Câtă vreme vom crede că războiul este un lucru ideal, pe de o parte, iar pe de altă parte evitabil - întrucât ar fi vorba despre un anume fel de neînțelegere - vor fi mereu războaie care vor lua omenirea prin surprindere aşa cum a făcut-o războiul din 1914; şi în mod necesar ele se vor face tot mai atroce pe măsură ce inteligența omenească se va dezvolta. Câtă vreme vom crede în caracterul sacru al Dreptului, ca atare, acest idol care este cea mai rea moştenire a timpurilor barbare, nici cea mai mare bunăvoință nu va ajunge vreodată să creeze cea mai bună stare de lucruri posibilă la un moment dat. Câtă vreme ne vom mira de perfidia politicii, nu ne vom da niciodată seama ce este ea în esență: o meserie murdară. Iar numai atunci când oamenii oneşti care se amestecă în politică vor şti în ce se bagă se vor strădui ei în mod conştient să pună Răul originar în slujba Binelui. Trebuie să ajungem în fine să învingem o dată pentru totdeauna aceste iluzii elementare.

Aceste iluzii, iar nu acțiunile şi nici pasiunile bune sau rele sunt cele care stânjenesc mersul spre progresul veritabil, progres care ar duce la un viitor realmente mai bun, iar nu mai bun doar prin definiție.

Autorul acestor rânduri a văzut şi a trăit nu mai puțin de şase revoluții. El şi-a pierdut de mai multe ori întreaga avere. A asistat şi participat la toate iluziile şi deziluziile războiului şi perioadei care i-a urmat. Iar astăzi, el nu ezită să spună: eroarea cea mai profundă şi cel mai rău păcat în sens creştin a fost de fiecare dată încuviințarea lăuntrică a iluziei. Să înceteze de a exista sau cel puțin să-şi piardă puterea prejudecățile pe care am încercat să le denunțăm în aceste pagini şi majoritatea impasurilor epocii în care trăim se vor transforma automat în magistrale deschise.

40

Viața intimă

Care este deci posibila cale spre un viitor mai bun? *Cheia, singura cheie este în înțelegerea profundă a adevăratelor raporturi între lumi.* Viața elementară are o latură statică şi o alta dinamică ce veşnic se combat reciproc. Această luptă constituie însuşi motorul Vieții. în perpetuu dezechilibru între aceşti doi poli, cel static şi cel dinamic, ea este nevoită să se mişte şi să se mențină între ei, accentuându-l când pe unul, când pe celălalt. Imposibil să existăm fără a lupta pentru situația dobândită, al cărei simbol este Dreptul.

Imposibil să progresăm fără a vrea să schimbăm ceea ce este, deci, fără a face pe criminalul. Cel care vede un ideal în «pacea prin respectul tratatelor» are şi nu are dreptate exact în acelaşi grad şi în acelaşi sens ca cel care îşi află idealul în suprimarea tuturor drepturilor dobândite. Deci, din punct de vedere moral şi spiritual, nici unul şi nici celălalt nu are nimic să-i reproşeze adversarului său.

Aşadar, pe scurt, viața este esențialmente o aventură. în fiece moment, trebuie să ne luăm

precauții şi să ne asumăm riscuri. în fiece moment, rezultatul final e imprevizibil; deci, latura «risc» precumpăneşte în cele din urmă. Perioadele statice ale istoriei sunt cele în care Frica originară dă tonul; epocile de progres sunt cele în care predomină Foamea originară. Aceste două instincte nu au absolut nimic ideal prin ele înseşi. Dar fără ele nu ar exista viață pe

pământ.

Pe planul în care se mişcă reflecțiile din acest studiu, problema vieții nu poate fi rezolvată decât dacă ființa umană, centrată în Spirit, se ridică interior *deasupra* nivelului vieții elementare, care este cel a! oricărei activități economice, al oricărei jurispnidențe şi al oricărei politici. Să recunoaştem o dată pentru totdeauna că necesitățile economice, juridice, politice şi militare sunt pentru aspirațiile ideale ale Spiritului ceea ce este viața proprie a intestinelor pentru creierul care gândeşte. Din acel moment, nu ne vom mai face iluzii.

Dar nici nu vom mai fi expuşi la deziluzii catastrofale. Vom accepta să facem necesarul, inevitabilul, îmbogățindu-ne, menținând, cucerind, luptând; dar nu vom pierde nicicând din vedere adevărul că aceste scopuri nu pol fi atinse decât prin intermediul instinctelor primare care mai toate sunt contrare vieții Spiritului. Aceasta a fost atitudinea interioară a tuturor sfinților, care tocmai de aceea nu au avut niciodată conştiința liniştită. Această acceptare nu va împiedica şi nu va stânjeni în nici un mod aspirația spre ideal. *Din contră:*

Proprietate

41

îndată ce vom fi înțeles o dată pentru totdeauna ceea ce este refractar la orice spiritualizare, nu vom mai cere, aşa cum zicea Flaubert, portocalilor să dea mere. Funcționarea măruntaielor, cu condiția ca aspirațiile sale să fie menținute în limitele lor normale, nu a împiedicat niciodată mintea să filosofeze. Dimpotrivă, grație puterii sale de înțelegere, filosoful poate născoci şi menține un regim astfel făcut încât măruntaiele să nu intervină niciodată într-un mod supărător. Maladiile se pot evita, funcțiile inferioare se pot limita la strictul necesar. Ne putem atât de bine plasa centrul vital în Spiritul superior Naturii, încât exigențele naturale să nu mai joace alt rol decât ploaia sau vremea frumoasă. Această stare de superioritate a fost atinsă din toate timpurile de înțelept. Dar ea poate deveni atât de generală, încât problemele economice şi sociale cele mai fatidice să fie lesne de rezolvat. Căci dificultățile încetează în mod automat să existe din momentul în care ne înălțăm interior deasupra planului lor particular. Sunt destule persoane în zilele noastre care spun că dacă Europa ar fi guvernată de regi absoluți, ei ar fi găsit deja cu siguranță un aranjament care să garanteze o stare mai bună decât cea dinaintea războiului. Realitatea este că personaje foarte sus puse au de învins mai puține dificultăți de amor propriu, atunci când sunt obligate să abandoneze poziții de neapărat. Pe de altă parte, ele sunt mai independente de opinia publică, întotdeauna dacă nu stupidă, cel puțin moralmente inferioară. O poziție înaltă pretinde, prin definiție, o anumită generozitate care de una singură e mai importantă decât toate şireteniile avocaților; căci generoşii nu cunosc deloc dificultățile celor vicleni. Dar nu vor mai exista regi absoluți. Dictatorii din zilele noastre sunt cu toții tribuni ai poporului cu mult mai dependenți de opinia publică decât cei mai slabi dintre regii tradiționali. Pentru lungi perioade de timp în viitor, ya trebui să ținem seama de Domnul Omnes, cum îl numea Emerson, adică de Domnul Toată-lumea. în consecință, nu există o altă soluție la problemă decât aceasta: a face în aşa fel încât toată lumea şi fiecare în parte să ajungă a recunoaşte că proprietatea, dreptul, războiul, politica şi comerțul nu încarnează nici un ideal şi nici o posibilitate de ideal. Atunci, energia spirituală care trăieşte în fiecare, dezgolită de orice travestire, de orice iluzie, eliberată de orice fixație în ceea ce nu este câtuşi de puțin ideali/abil, va lua un liber avânt. Fiecare va acorda atunci în mod cu totul natural

necesităților existenței lumeşti ceea ce li se datorează, iară a vrea totuşi să investească în ele nici cel mai neînsemnat ideal.

Iar exact acest lucru este ceea ce va elibera idealitatea umană cu o forță şi la un grad încă nemaiauzite. Se va ajunge în sfârşit să se încarneze Justiția - cea veritabilă -, idealurile comunității omeneşti, ale solidarității spirituale, ale Binelui absolut, în corpul contingențelor telurice. Căci această comprehensiune profundă şi reală - acest cuvânt înțeles în sensul de opusul iluzoriului - a vieții lumeşti în realitatea ei va crea în conştiința omenească această aceeaşi distanță reală care separă Spiritul de Natură. Spiritul e pentru Natură ceea ce este sensul unei cugetări pentru literele alfabetului care o exprimă. Sau, pentru a ne sluji de o altă imagine, mai bine adaptată la subiectul pe care-l tratăm: idealitatea omului e pentru conflictele vieții telurice ceea ce este muzica pentru corzile întinse ale viorii. Dar nu tensiunea corzilor este ceea ce face muzica şi nici coarda însăşi. în mod sigur, din punct de vedere al corzilor, tensiunea înseamnă conflict şi poate chiar tragedie. Dar centrul natural al omului trezit la spiritualitate este situat negreşit pe planul muzicii iar nu pe cel al corzilor. Deci conflictele contingențelor care afectează corzile nu-I ating în temeiul ființei sale. Odată cu-irupția spiritului, un nou principiu, străin vieții primordiale, s-a constituit drept centru vital al ființei umane. Instinctiv, noi toți trăim pe baza acestui principiu spiritual, oricât de mare ar fi contradicția între el şi legile telurice. Dacă ar fi altfel pentru fiecare dintre noi, Sensul vieții nu ar fi latura în mod vital cea mai importantă şi fiecare dintre noi nu ar considera idealul de realizat ca mai important decât realitatea dată.

Marea eroare a ultimelor secole a fost cea de a voi să se reducă la Spirit ceea ce nu este Spirit, să se explice muzica prin legile corzilor sau chiar să se reducă aceste legi la muzică. Astăzi, suntem în stare să înțelegem veritabila relație. Mai suntem în stare să şi acceptăm această relație aşa cum este ea, oricât de dificil ar părea la prima vedere. Iar odată consolidată această comprehensiune - atunci, dar nu mai înainte, un magnific viitor se va deschide acestei avangarde a umanității care cea dintâi va deveni conştientă de înlănțuirea reală a lucrurilor. Să meargă înainte, fără teamă, fără zăbavă.

Noblețea obligă.

Meditații Sud-Americane: Cap. «Irupția Spiritului».

FAMILIE

Spune undeva Kant că primul semn al unei rațiuni sănătoase constă în a şti ce întrebări pot fi şi trebuie puse, care altele nu. Nimic însă nu demonstrează mai clar starea de confuzie în care se află opinia publică decât neînfrânata dezordine a acestor întrebări. Cert, credința oarbă în posibilitatea unei cercetări fără ipoteză prealabilă pare să fie istoriceşte depăşită; ba atât de bine încât imensa parte a omenirii care-şi orientează gândirea spre Rusia Sovietelor nu recunoaşte decât o ştiință marxistă, - adică o ştiință bazată pe un dogmatism mai rigid decât a fost vreodată cel al ştiinței catolice; - iar partea, abia ceva mai puțin numeroasă, pe care o inspiră America de Nord, nu admite decât o ştiință pragmatistă, adică subordonată unui sistem prealabil de scopuri omeneşti. Dar omenirea, care în zilele noastre se făleşte că este înaintată, nu se bazează decât cu şi mai multă hotărâre pe ipoteza că, în viață, toate lucrurile sunt susceptibile de a fi transformate şi ameliorate de intelect şi că nu există limite ale progresului posibil, înțeles în sensul modern al cuvântului.

Am tratat deja această problemă în legătură cu Sănătatea şi cu Proprietatea. Ea este infinit mai gravă încă acolo unde sunt în joc relațiile *de la om la om.* Acolo, sare - sau ar trebui să sară - în ochii tuturor că diversele consecințe sunt exact contrare înseşi ideii de progres. Prea puțini oameni consimt însă să recunoască faptul că este vorba acolo de un raport de la cauză la efect; în acest punct, unde pe drept ar fi la locul său, raționamentului nu i se aplică principiul *post hoc,*

ergo propter hoc. Fără îndoială, nobilul Kropotkin a murit, cu inima zdrobită, atunci când a văzut în bolşevism efectele practice ale idealurilor sale, - dar el nu a înțeles. Fără îndoială, în Rusia roşie, tot mai numeroase femei aspiră la o atmosferă de căldură şi de intimitate astăzi interzisă în această țară, - dar ele nu aspiră la aceasta cu conştiința liniştită. Fără îndoială, vedem mereu mai mulți americani, cu simțul statisticii care le este propriu, recunoscând că proporțional cu «progresul» vieții exterioare, în Statele Unite se produce un regres al vieții interioare; inițiativa spirituală scade, bogăția sufletului se pierde, vitalitatea şi fecunditatea descresc , - dar americanii refuză să priceapă că este vorba acolo despre o înlănțuire necesară. In Germania, adeptă a particularismului, al cărei spiril lipsit de realism este mereu orientat mai curând spre existența subiectivii decât spre realizarea în lumea obiectivă, era progresului a Hicul,

practic, mai puține ravagii decât se pretinde în general, căci, fapt tipic, orice mişcare se pierde acolo, în nisipuri, îndată ce a procurat partizanilor săi doza de experiență trăită de care se întâmplă că ei aveau nevoie la un moment dat; după aceea, rutina tradițională îşi reia cursul, lată pe ce se bazează această sănătate ce rezistă la orice încercare a Germaniei care, deşi este contaminată cu uşurință, supraviețuieşte totuşi celor mai rele molime. Dar gândirea teoretică în această țară este cu atât mai dereglată şi mai aventuristă; rar se mai găseşte în Germania acea sănătoasă rațiune pe care o cerea Kant.

Pentru aceia dintre germani, - îi iau aici ca prototipuri ale omenirii problematice din zilele noastre, căci asta sunt, - înclinați prin fire saşi pună probleme, dragostea, căsnicia şi familia constituie probleme în acelaşi sens în care ar fi vorba despre ecuații matematice ce pot fi formulate în mod arbitrar. Dar, chiar şi în construcția matematică, omul nu este niciodată liber în sens absolut: orice ecuație trebuie să pornească de la ipoteze fixate, de la axiome sau chiar de la mărimi create prin definiție. Când este vorba despre viață, libertatea are o marjă extrem de restrânsă. Datul său este, pe toate planurile, atât irațional cât şi rațional, atât constrâns cât şi liber, şi nu trebuie mai mult pentru a impune frontiere de netrecut libertății. Cu toată evidența, nu poate fi vorba despre a trata conform legilor Rațiunii ceea ce prin esență nu e rațional; este în mod evident un nonsens să vrei să dirijezi potrivit normelor libertății ceea ce e inert ca un corp greu. Nu se pot influența asemenea date decât conform propriilor lor norme, tot aşa cum nu se poate acționa asupra substanțelor chimice decât în cadrul legilor chimiei. Rațiunea are desigur dreptul să aspire la o dezvoltare a omului integral, dar atunci trebuie ca ea să înceapă prin a înțelege ceea ce este viața în ansamblul ei; ea nu are dreptul de a recurge la noțiunea de progres decât în domeniile în care o evoluție progresivă (în sensul curent) este posibilă. Dar aceste domenii sunt exclusiv cele pe care le guvernează inițiativa şi legea proprie a inteligenței: deci aceste singure cazuri în care realmente particularul este funcție de general, în care realmente în orice dată sunt imanente posibilitățile determinate de dezvoltare previzibilă. Era zisă a progresului nu era şi nu este deloc o eră de mers general înainte: este epoca în care omul a pus tot accentul de importanță pe ceea ce este de

Psihanaliza Americii: Cap. «Supremația femeii».

domeniul intelectului. Dar, asupra celei mai mari părți a ființei umane, intelectul nu are o influență directă. Natura umană ca atare nu s-a schimbat niciodată şi nicicând nu se va schimba, decât ca mutație zoologică. Este absurd să vrei să aplici categoria de progres la ceea ce prin esență e inert şi neschimbător, aşa cum sunt toate forțele primitive şi oarbe ale vieții. Niciodată nu va exista vreun progres general şi continuu pe terenurile artei, religiei, atitudinii morale.

Niciodată vreun «progres» nu va duce dincolo de un Michelangelo, de un San Francesco, de un Socrate, căci în aceste domenii perfecțiunea individuală este ultimul rezultat, iar între o perfecțiune şi alta va exista întotdeauna o discontinuitate. Din acest motiv, raza de acțiune a «progresului» se găseşte limitată la domeniul ştiinței pure sau aplicate.

Capacitatea de înțelegere a acestui adevăr le lipseşte, în monstruoase proporții, mai tuturor reformatorilor moderni. De unde fenomenele de dezintegrare care îi fac pe atâția dintre contemporanii noştri să se abată pe drumul greşit al unei condamnări globale a inteligenței; dacă aceasta încearcă să transforme sau să amelioreze ceea ce nu aparține deloc ordinii ei particulare, ea declanşează în mod fatal procese de distrugere. Căci dacă intelectul nu poate construi decât în anumite domenii limitate, el poate distruge în toate domeniile. Pornind de la acest punct de vedere general, ne vom ocupa de problema familiei. Oricine îşi propune să cuprindă toată întinderea ei, să remedieze inconveniente şi să edifice o stare superioară stării prezente, trebuie mai întâi să priceapă clar punctele problematice. în practică, problemă nu poate fi decât ceea ce intelectul este capabil să rezolve.

în noul cod civil spaniol, legile referitoare la divorț au fost mai mult sau mai puțin copiate după cele din Uniguay. Conform prescripțiilor sale, bărbatul trebuie să furnizeze motive foarte temeinice pentru a obține divorțul; în vreme ce femeia, pentru a ajunge la acelaşi rezultat, nu are decât să susțină că nu îşi mai iubeşte soțul. O discriminare e motivată prin argumentul că nici o femeie nuşi va distruge căsnicia fără temeiuri decisive, în vreme ce din partea bărbatului ne putem aştepta la toate nebuniile. După toate aparențele, această argumentație este justificată pentru cea mai mare parte a lumii spaniole; căci în acest mediu, femeile care ar divorța în mod

uşuratic sunt răspândite într-un foarte mic număr. Dar se poate spune acelaşi lucru, în diverse grade, despre toată lumea latină. Dacă Italia şi majoritatea statelor sud-americane ignoră divorțul, această lege nu este crudă decât în rare cazuri de excepție; dovada în acest sens, în America de Sud, este că posibilitatea de anulare este utilizată foarte rar şi că, atunci când un guvern liberal vrea să introducă divorțul, întotdeauna femeile sunt cele care se opun. Dar cazul Franței, - în pofida extremei independențe a femeii, a modului foarte liber de a concepe dragostea şi a liberalismului legilor, - este de fapt mult mai asemănător cu cazurile pe care le-am considerat mai înainte decât cu cel al popoarelor nordice şi germanice. Căci este incontestabil că procentajul căsniciilor fericite este mai mare la popoarele latine decât la popoarele germanice. Iar acest lucru este încă şi mai adevărat cu privire la viața de familie în general: Ia latini, divergențele de sentimente şi de concepție a vieții între diversele generații abia dacă exercită o acțiune dezagregantă; ruina familiei nu se produce decât în cazuri patologice. în Germania, *Fiu! risipitor* al lui Andre Gide este admirat ca o carte de inițiere; francezii văd în această lucrare mai ales o reuşită literară şi, în pofida influenței mai întinse a *Falsificatorilor de bani,* celebra *Familii, vă urăsc...* nu a găsit un ecou cu adevărat profund în viața țării. Printre francezii normali nu sunt deloc fii risipitori - dar, prin aceasta chiar, nici fii mai mari, care se fălesc că au rămas acasă. Se poate spune acelaşi lucru, *mutatis mutandis,* despre chinezi, despre hinduşi şi despre cea mai mare parte din lumea mahomedană. în toate țările unde trăiesc aceste popoare, viața de familie e mai fericită decât în mediile înaintate din lumea nordică.

Dar nu e vorba numai despre fericire: starea morală şi fiziologică a popoarelor despre care vorbesc este mai bună decât cea a popoarelor nordice. Iar acest lucru pare să dovedească, în măsura în care în asemenea materie pot exista dovezi, că dacă aceste popoare au spiritul mai puțin «progresiv», aceasta nu reprezintă un dezavantaj, în Italia - prima țară latină pe care am

cunoscut-o în profunzime, am înțeles mai întâi cât este de fals să credem că o coeziune familială puternică restrânge în mod necesar diferențierea indivizilor şi independența personală; italianul, iar spaniolul cu atât mai mult, oricât de rar ar cunoaşte solitudinea exterioară, nu este mai puțin individualist decât germanul: ba este chiar mai mult. Dar

Familie

'**17**

problema nu mi-a devenit perfect clară decât în America de Sud.

Acolo, într-adevăr, ceea ce este rațional sau susceptibil de raționalizare nu joacă aproape nici un rol în viață; întreg accentul se pune pe ceea ce c non-rațional şi ca urmare această latură non-rațională atinge un nivel de dezvoltare necunoscut în țările mai raționalizate.

Mi-a sărit atunci în ochi ceea ce, în intelectualizata Europă, nu aş fi putut decât să deduc prin raționament: că *în mod fundamental, legăturile de familie nu aparțin absolut deloc unui plan de existență în care să se poată pune în mod rezonabil chestiunea unui progres posibil.*

Aceasta explică de ce legăturile de familie nu restrâng nicidecum, în principiu, originalitatea individuală, şi de ce absența unui «progres» în acest domeniu nu prejudiciază cu nimic gradul de independență personală. Dar problema familiei nu este deloc o problemă aparte: este o parte din această vastă ordine vitală nonrațională care cuprinde totodată elemente fizice şi psihice. Această ordine non-rațională iar nu ordinea rațională este ordinea originară a vieții. în mod fundamental, ea este cea care îi dă vieții coeziunea.

Dacă libertatea ar fi primul cuvânt al vieții, starea normală ar fi haosul iar numai suprema comprehensiune ar crea ordinea în rare cazuri privilegiate. Dar în realitate, *tot* ceea ce, în viață, nu e supus unei decizii intelectuale, este în mod fundamental ordonat şi coerent.

Că lucrurile stau aşa pe planul vieții fizice, aceasta sare în ochi: acolo, chestiunea libertății nu se pune şi totuşi totul este ordonat. Dar exact acelaşi lucru se poate spune despre toate domeniile psihice care nu sunt intelectuale. Este de natura dragostei ca oamenii să nu îi poată comanda, ci să cadă sub incidența legii acesteia; este de natura sentimentului de familie ca el să fie independent de orice veleitate individuală. Dar dragostea şi sentimentul de familie nu sunt decât manifestări particulare şi pătrunse de suflet ale acestei coeziuni nonraționale ale vieții care este coeziunea subiectivă originară şi care cuprinde domenii atât de profunde încât ele scapă chiar şi celei mai penetrante gândiri. în zonele joase, această coeziune non-rațională dar totuşi ordonată reprezintă o țesătură de instincte şi de tendințe obscure, ale cărei rădăcini ultime nu sunt foamea şi dragostea, ci ceea ce în *Meditații Sud-Amehcane* am numit Foamea originară şi Frica

Meditații Sud-Americane: Cap. «Frica originară» , «Gana» şi «Ordine emoțională».

originară. Aceste rădăcini se află la o adâncime mai mare decât tot ceea ce psihanaliza reuşeşte să readucă la suprafață din primordial.

Din aceste elemente primordiale se țese strânsa urzeală a «Ganei», a oarbei necesități. Sfera sa proprie continuă să existe sub forma ei originară, independent de întreaga dezvoltare intelectuală, până în stadiile supreme ale evoluției. Dar această sferă, care este cea a vieții propriu-zis animale, nu este şi cea în care îşi are centrul conştiința propriu-zis umană. Acesta este situat într-un plan special care este cel al sentimentelor şi al emoțiilor, al unei vieți subiective autonome, unde nu reactivii exteriori sunt cei care contează în ultimă instanță, ca în cazul reflexelor şi al senzațiilor, ci ecoul pe care ei îl găsesc în ceea ce se numeşte suflet; întreaga diferență între dragoste şi dorință pur sexuală acolo se află. Iar aceasta ne face să admitem la om, - aici nu pot decât să rezum, - existența unei *ordini emoționale originare.*

Această ordine emoțională constituie un etaj superior, direct întemeiat pe Gana, dar independent de orice dezvoltare intelectuală.

Acestei ordini emoționale însă, ale cărei rădăcini nu sunt nicidecum idei, ci senzații, sentimente şi emoții, îi aparține familia.

Dar această ordine mai cuprinde şi alte legături decât cele de familie: «amiciția» în sens spaniol, adică un cerc închis dar fără legături de consanguinitate, - cerc intim pe care Luther îl desemna cu numele de *Freundschaft* şi care nu mai joacă nici un rol printre popoarele nordice de astăzi, - este şi ea o dată primară. Este ceea ce etnologia a stabilit de multă vreme. Orice ordine socială primitivă se compune din asociații între rude, pe de o parte, şi între prieteni, pe de alta, care nu au nimic de a face unele cu altele. In anumite cazuri, rudenia este cea care joacă rolul preponderent, în altele, aceasta este amiciția. Ca regulă generală, acest din urmă caz se întâlneşte la majoritatea triburilor războinice, aşa cum au fost în Europa spartanii, precum şi în toate grupările de tineri. Asociațiile de acest ultim tip nu se bazează niciodată pe rudenie, - dimpotrivă, ele se simt în opoziție cu legăturile de familie ceea ce explică această renaştere a asociațiilor de bărbați, în sensul ordinelor din Evul Mediu, ce se conturează în toate țările europene în care domină spiritul tinereții. Mişcarea fascistă, cea național-socialistă, ba chiar şi cea bolşevică de acolo îşi trag principala lor forță. Dar tot acolo este şi rădăcina tuturor ordinelor religioase. Nu trebuie să insistăm aici asupra acestor date sociologice şi etnologice. Să ne limităm la ceea ce are importanță pentru

Familie

înțelegerea problemei familiei. Or, scurtele reflecții pe care le-am făcut sunt suficiente, mi se pare, pentru a dovedi aceasta: este un contra-sens a vedea problemele rudeniei şi ale amiciției sub unghiul rațiunii. Aici nu este vorba nici despre teorii, nici despre drepturi şi nici despre instituții; este vorba despre a şti dacă anumite sentimente există şi dacă ele sunt dezvoltate sau nu. Dacă aceste sentimente lipsesc, organismul omului în chestiune este lipsit de elemente esențiale. Dacă numai interesul material ataşează o ființă umană de alta, dacă prietenia nu mai joacă un rol primar şi independent, se poate conchide că națiunea sau grupul în chestiune şi-a pierdut coeziunea primară; el este deci în iminent pericol de dezintegrare. Iar dacă o oarecare parte a familiei se dezagregă, aceasta nu este în primul rând o demolare ce pregăteşte o reconstrucție superioară: aceasta înseamnă că sentimente şi emoții de o necesitate vitală primară şi capitală slăbesc sau degenerează.

Dar, cu toate acestea, familia n-ar putea reprezenta un stadiu embrionar al evoluției umane, stadiu care ar trebui depăşit? La furnici, termite şi albine, funcționează cu o perfecțiune pe care încă nu a atins-o nici o ordine socială umană un sistem de reproducție şi de educație etatist-socialist; şi este pur şi simplu logic că aceste state de insecte încarnează idealul mai mult sau mai puțin conştient al Rusiei sovietice. America de Nord, al cărei spirit germinai este acelaşi, crede şi ea că favorizează o dezvoltare superioară a genului uman căutând să rupă legăturile de familie. Nu ar fi totuşi posibil ca în procesul de spiritualizare, o mutație sau o metamorfoză să producă ceva ce nu a existat niciodată mai înainte? Experiența dovedeşte că nimic de acest fel nu se petrece, căci peste tot unde familia îşi pierde din importanță se produce o sărăcire a sufletului. Nu există excepție decât acolo unde sentimentul de amiciție joacă acelaşi rol pe care-l juca anterior coeziunea familială. Dar mai întâi viața nu se reproduce prin congregații, ordine şi comunități exclusiv masculine; pe de altă parte, acestea sfârşesc în mod fatal prin a se mecaniza în cursul timpurilor, ceea ce nu se întâmplă niciodată cu viața de familie; şi înainte de orice, Erosul amiciției nu atinge decât o parte prea limitată

Psihianaliza Americti; în tot cuprinsul acestei cărți, se găseşte semnalată profunda similitudine între Statele Unite şi U.R.S.S.

a bărbatului şi este de orizont prea îngust pentru a permite sufletului o completă dezvoltare. Iată de ce toate popoarele ostile familiei au sfârşit mai devreme sau mai târziu printr-o sărăcire a sufletului.

Ajungem astfel la punctul capital, pe care l-am atins deja: *sufletul este ceea ce face ca omul să fie om.* Denumind omul *homo sapiens,* Linne a comis o eroare de clasificare. Nu fiindcă imbecilii formează covârşitoarea majoritate, desigur, ci pentru că omul este în primul rând animalul *care simte.* Fără îndoială, organul special al intelectului e mai dezvoltat la el decât la alte creaturi, dar nu s-ar putea susține fără prejudecată că o adaptare intelectuală la realitate ar fi superioară unei adaptări instinctive; în fapt, dacă cea mai bună adaptare posibilă ar fi cunoaşterea ştiințifică, specia noastră de multă vreme s-ar fi stins. Dar, chiar în afară de acest considerent, propriul nostru simț imanent al valorilor ne interzice să vedem în intelect şi rațiune partea esențială a naturii umane. Pentru mit, ființa inteligentă prin excelență este Diavolul. Orice religie superioară vede idealul într-o dispoziție a sentimentului. Chiar omul modern, aşa de intelectualizat cum este el, dă în primul rând o valoare sentimentală, iar nu intelectuală, noțiunii de umanitate: ființa «inumană» sau «dezumanizată» nu este imbecilul, ci insul lipsit de sentimente superioare. împinse până la capăt, aceste reflecții ne duc la următoml adevăr: ceea ce întotdeauna s-a înțeles prin cuvântul «suflet», acest suflet cu care tot omul se identifică în mod fundamental şi în străfundul lui însuşi, nu este altceva decât organismul sentimentelor şi al emoțiilor sale. Acesta ese singurul motiv pentru care comunitățile bazate pe amiciție, cum este de exemplu orice bună armată, conferă sentimentului de onoare, de camaraderie şi de spirit de sacrificiu o mai mare valoare decât tuturor capacităților tehnice imaginabile. Acesta este singurul motiv pentru care învățătura lui Iisus a putut face epocă: înălțând Dragostea la rangul de virtute cardinală, făcând să depindă de această virtute salvarea sufletului, Iisus a fost într-adevăr primul pionier conştient al sentimentului de umanitate. Lucrurile stând astfel, sare în ochi a priori că «progresul» în sensul curent poate, eventual, să ducă la degenerescentă, la declin şi la sterilitate. Dacă omul este în mod fundamental o ființă esențialmente simțitoare, orice progres care afectează ființa de sentiment din om sau care o deformează este un drum greşit care duce la dezumanizare.

Familie

51

Să considerăm aici, incidental, un important fenomen actual.
Ideile pe care le-am urmărit pun în lumină, mi se pare mie, cauza cea mai profundă a neomeniei bolşevice, a absenței de suflet americane şi a demoralizării sau a sărăcirii crescânde a acestor europeni în ochii cărora orice legătură sentimentală este un semn de înapoiere. Oricât de înalt ar putea părea teoretic un ideal de termită, omul nu îl poate realiza pentru simplul motiv că el nu este o termită. Ceea ce exterior el pare să câştige în libertate renegând lanțurile sentimentului este supracompensat interior prin pierderi organice. Dar ce spun eu? Omul nu devine nici măcar mai independent, individualitatea sa nu se dezvoltă mai liber atunci când el ajunge la izolare sentimentală: dimpotrivă, el pierde atât din sufletul său încât se usucă şi vede scăpându-i astfel substratul fiziologic al oricărei inițiative spirituale. *De unde idealul colectivist, acest ideal al grupului cu care individul trebuie să se contopească; de unde idealul comunității cât mai întinse posibil.* Deposedat de intimitate, omul tremură de frig şi

caută să înlocuiască ceea ce este calitativ şi diferenţiat prin cantitate. Acest aspect al colectivismului modern, căruia nu i s-a dat câtuşi de puţin atenţie, este după părerea mea cel mai important. Logic, accentul pus pe partea raţională a omului, cu excluderea oricărei alte valori, ar fi trebuit să aducă o exaltare corespunzătoare a individualismului. Raţiunea este apanajul unicului, orice gândire pleacă de la unic şi scapă oricărei legături organice cu grupul; acesta este modul în care, efectiv, emanciparea spiritului a început prin a merge în pas cu individualizarea. în zilele noastre, individualismul este pe moarte. Epoca progresului conduce la un colectivism de roboţi. Iar acesta din urmă nu câştigă în bogăţie sufletească atunci când se face naţionalist: în măsura în care naţionalismul e un sentiment autentic, este vorba despre această reacţie cu totul primitivă, în care fiecare recunoaşte ca singură valoare ceea ce este el însuşi şi ceea ce este numai al lui, în vreme ce cu dragă inimă ar expulza din lume, dacă ar putea, tot ceea ce îi este străin. Că acest colectivism, teoretic internaţionalist la originile sale, se face naţionalist, dovedeşte înainte de orice aceasta: omul nu este, în ultimă analiză, o fiinţă esenţialmente cugetătoare, ci simţitoare; iată de ce, atunci când epoca nu permite sentimentelor superioare şi rafinate să trăiască, omul accentuează până la exces sentimente primitive sau primordiale.

52

Viaţa intimă

Dar de ce cultivarea familiei este singura care poate garanta în mod durabil o cultură a sufletului? Deoarece sentimentele şi emoţiile nu sunt forţe cu bătaie lungă. Spaţiul lor vital aparţine în întregime sferei intimităţii. Să ne ferim de a da crezare cuvintelor unui om, care nu are decât aversiune pentru aproapele său, atunci când pretinde că iubeşte omenirea. Se poate ca el să vrea cu sinceritate binele omenirii: adică, gândurile şi proiectele sale conştiente să fie dedicate celui ce el consideră, în urma reflecţiei, ca fiind binele obiectiv. Ceea ce este sigur e că el nu *simte* absolut nimic; toţi aşa-zişii iubitori ai omenirii care au făcut figură în istorie au fost, fără excepţie, fiinţe reci şi dure. în schimb, cel mai mare geniu al Iubirii din occident ne-a poruncit să-l iubim *pe aproapele nostru.* Realitatea este că nu-ţi poţi iubi decât aproapele. Sentimentele nu merg deloc mai departe. O iubire mai vastă nu se poate naşte decât dintr-o coeziune moleculară care, printr-o metamorfoză de contact, merge lărgindu-se din intimitate în intimitate.

Fără îndoială, Iisus s-a declarat personal împotriva familiei.

El era om de congregaţie. Doctrina sa a iubirii aproapelui reuşea practic să spiritualizeze şi să însufleţească ceea ce reprezintă astăzi «amiciţia» sud-americană. Dar după foarte scurt timp, «iubirea creştinească» a cuprins în egală măsură şi familia pe care a spiritualizat-o în acelaşi sens ca şi prietenia. Este logic doar, în aceste împrejurări, să asistăm astăzi nu numai Ia degenerescenta familiei, dar şi a cosmosului creştin al prieteniei. Locul «aproapelui» pe care-l putem iubi a fost luat de «vecinul inevitabil» care din toate părţile îl deranjează şi-l obsedează pe fiecare dintre noi, pe care nu-l putem iubi cu sinceritate, căci el aparţine mediului impersonal care ne înconjoară şi pe care e imposibil să nu-l detestăm pentru impersonalitatea sa.

Aceasta este cauza cea mai profundă a împietririi inimii şi a nemaipomenitei cruzimi din zilele noastre. Să nu ne amăgim în această privinţă: chiar solidaritatea claselor muncitoare

actuale este fiică a urii mult mai degrabă decât a iubirii. Fără ura pentru burghez, proletarul nu-şi poate menține atitudinea marxistă sau bolşevică, îndată ce încetează să urască, «socialistul» pierde tot caracterul militant şi distructiv. S-a văzut aceasta de multă vreme în Franța, unde nu numai Paul-Boncour îşi zice socialist, dar unde însuşi Poincare ar fi fi putut să-şi spună astfel fără a se trăda pe sine.

Familie

Acelaşi lucru se petrece şi în Germania, unde se poate merge aproape până la a spune că socialiştii constituie astăzi singurul partid conservator. Numai că pentru atâta lucru socialistul nemilitant nu a devenit iubitor de aproapele său: el a pierdut sentimentele pe care le avea; a devenit esențialmente indiferent, ceea ce el exprimă, bineînțeles, sub o formă ce pare să demonstreze superioritatea sa, zicând că este pur obiectiv.

Cu privire la acest punct, America de Nord încarnează prototipul. Am demonstrat, în psihanaliza pe care am făcut-o acestui continent, că locuitorii săi sunt socializşti prin esență. Dar deşi sunt foarte binevoitori ca fire iar surâsul acolo este obligatoriu, ei nu se iubesc câtuşi de puțin; nimeni acolo nu se mai *ataşează;* ceea ce e adevărat despre soți este cu atât mai abitir despre prieteni care se uită unii pe alții îndată ce nu mai au interese materiale în comun.

Coeziunea naturală este stabilită pe de o parte prin interes, pe de alta prin frica unanimă de opinia publică; aceasta, fiică a aceleiaşi frici, dar curajoasă prin faptul că ea reprezintă masa, substituie intimității caracteristice a ordinii emoționale o indiscreție generală ce nu respectă nici o barieră a vieții private. Această universală publicitate creează în maniera ei o coeziune: dar o coeziune fără sentimente, fără suflet. Aceeaşi stare de fapte îşi află caricatura în Rusia sovietică unde viața privată şi exclusivitatea sunt judecate ca fiind pur şi simplu criminale şi unde copiilor li se impune obligația morală de a-şi denunța părinții autorităților. Nimic mai logic decât această doctrină sovietică potrivit căreia dragostea ar fi o prejudecată burgheză; nimic mai logic decât ura şi persecuțiile de care are parte tot ceea ce ar putea trece drept sentimentalitate. Acolo, dezumanizarea, - destul de manifestă deja în Europa în toate mediile a căror cea dintâi preocupare este ideea luptei de clasă, - este împinsă încă mult mai departe decât în America şi ajunge la perfecțiunea unei reci cruzimi. Se vede bine: aşa cum este omul făcut, este absolut imposibil a-l smulge de la orientarea sa naturală centrată în sfera intimă fără a-l dezumaniza. Rezultatul cel mai benign este o deformație patologică. Astfel se explică de ce ştiința şi arta psihanalizei au putut fi descoperite tocmai în zilele noastre: în măsura în

Meditații Sud-Americane: Cap. «Ordine emoțională».

54

Viața intimă

care vindecă, psihanaliza reuşeşte acest lucru făcând să urce din nou în planul conştiinței partea irațională din om, care a fost refulată.

Metoda lui Freud se preocupă, în primul rând, de instinctele primordiale, pe când cea a lui Adler vizează tocmai aceste sentimente de comunitate despre care vorbim aici. Dar cazurile care țin de Adler sunt deosebit de frecvente astăzi, în Europa centrală şi de nord.

Numai aceasta explică şi de ce psihanaliza nu reuşeşte să dobândească o prea mare importanță practică la popoarele latine: este din pricină că sfera emoțională la ele este mai puțin refulată sau mai puțin regresivă.

Semnificația profundă a familiei se află deci în cu totul altă parte decât acolo unde este ea căutată în mod curent. Este posibil a aduce pe lume copii şi a-i creşte în afara familiei; statul poate, în principiu, să se lipsească de ea; ea nu este absolut necesară pentru progresul intelectual şi spiritual. Dar numai şi numai cultivarea familiei creează căldura de incubație şi atmosfera propice creşterii, de care are nevoie sufletul. Iată de ce camera copiilor are o mult mai mare

importanță decât şcoala. Iată de ce «sufletul căminului» în care un om a crescut determină în ultimă instanță ce va deveni el mai târziu. Iată de ce o tradiție culturală nu poate fi menținută decât prin intermediul unei vieți de familie ocrotite cu grijă: căci numai o cultivare a sufletului creează puncte de sprijin durabile în tendințele profunde spre o stare determinată de Spirit.

Aceste din urmă afirmații sunt verificate prin experiența absolut generală şi lipsită de echivoc a întregii istorii a civilizațiilor.

Aceşti pedagogi americani şi ruşi, care aşteaptă un progres de la diminuarea importanței familiei, sunt cei mai orbi dintre toți orbii.

Dacă ar fi capabili să vadă atunci când deschid ochii, ar înțelege dintr-o singură privire monstruoasa şi criminala inepție a ideilor lor aşa-zis înaintate. Un singur fapt, asupra căruia, de altfel, am atras deja atenția, le respinge o dată pentru totdeauna: în zilele nostre, popoarele mai puțin evoluate în sens modern, dar la care ordinea emoțională şi-a păstrat forța primordială, sunt neîndoielnic popoarele cele mai sănătoase, cele mai bine asigurate împotriva dezagregării sociale şi cele care arată cea mai mare vitalitate. Omul nu poate

Psihanaliza Americii: Cap. «Socialism».

prospera chiar şi ca ființă biologică decât atunci când este inserat aşa cum se cuvine în ordinea emoțională. Sunt convins că dacă fenomenul de decădere este atât de rar printre asiatici, a căror genealogie autentică urcă adesea milenii în timp, şi dacă la ei particularitățile familiale se transmit ereditar cu o constanță încă şi mai stranie, - să ne gândim la vița lui Tagore care, de secole, produce necurmat oameni eminenți, şi la sistemul castelor hinduse considerat în laturile sale pozitive, - această minune este în nemijlocită relație cu o justă concepție a familiei. Iar pe aceasta se bazează şi unica longevitate a civilizației chineze, pe care nu o cred nici măcar amenințată de dezordinile şi revoluțiile prin care trece în acest moment. A fost imensul merit al lui Confucius, merit ce nu poate fi supraestimat, cel de a orienta integral spre cultivarea sentimentelor naturale şi intime o țară deja suprapopulată la epoca sa, dotată cu un simț particular al organizării şi care, deci, trebuia să fie deosebit de tentată să-şi plieze viața unei ordini mecanice. Grație lui Confucius, nici o revoluție nu a putut pune în pericol coeziunea moleculară a poporului. Vedem acelaşi lucru producându-se în zilele noastre, la un nivel mai puțin ridicat, în America de Sud. Ceea ce contează realmente acolo sunt rudenia şi prietenia. *Prommciamentos* pot să se succeadă pe acele meleaguri, dictatorii să vină unul după altul fără răgaz: în fond, ordinea vieții nu e afectată de nici o revoluție.

După tot ceea ce am expus, nu mi se pare dificil de determinat în ce direcție se găseşte progresul veritabil, în măsura în care această întrebare se pune în cadrul studiului nostru. Noțiunea de progres nu poate avea sens decât pe planul a ceea ce este rațional sau susceptibil de a deveni astfel, căci punctul său de plecare este în puterea intelectului care inventează şi decide în mod liber. Sfera emoțională însă nu e supusă nici unei decizii a intelectului sau a voinței. Dar să ne gândim acum la tendința generală a epocii noastre: ea este neîndoielnic dinamică, iar nu statică. Această tendință să fie ea greşită în sens absolut? Trebuie să considerăm că toate aspirațiile individului emancipat sunt nişte rătăciri şi că salvarea se găseşte în reacțiune şi restaurație? O nu! Salvarea nu este nicicând în reacțiune şl restaurație, pentru acest simplu motiv că restaurația este întotdeauna iluzorie. Efectele marilor zguduiri nu se şterg niciodată.

Absolut natural, în toate punctele de pe globul nostru, tinerii sunt

reprezentanți ai acestei unice situații care este perioada postbelică. Iar această situație pretinde în mod imperios noi forme de viață, sau cel puțin noi puneri la punct.

Suntem obligaţi să admitem şi să acceptăm acest fapt. Iar aceasta ne readuce la acea elementară înţelepciune care pretinde ca primă virtute generozitatea faţă de sine însuşi şi faţă de ceilalţi. Jules de Gaultier a întemeiat o întreagă filosofie pe faptul că omul e capabil să se imagineze altfel decât este el de fapt. Aceasta, într-adevăr, e tendinţa sa elementară; şi deci, viaţa Spiritului pe pământ a început prin minciună şi comedie. Dar omul nu atinge un plan superior decât din momentul în care învaţă să se vadă pe el însuşi aşa cum este şi să-şi încarneze apoi idealurile în ceea ce există, în loc de a afirma existenţa a ceea ce nu există. A-şi face iluzii, în acest stadiu, nu este semn de idealism, ci de slăbiciune morală. Să admitem deci o dată pentru totdeauna că vechiul echilibru între partea instinctivă şi emoţională a fiinţei omeneşti, neschimbătoare în esenţa ei, este distrus iar conştiinţa sa a fost modificată prin cunoaştere. De atunci înainte, scopul pe caie îl avem de urmărit nu poate fi decât acesta: să întrupăm din nou valorile eterne, în măsura în care s-au pierdut, în viaţa modificată şi să creăm o nouă sinteză armonioasă între minte şi suflet.

Pentru popoarele cu tendinţe statice, care încă se află în stare de echilibru, aceasta nu este, poate, o problemă fatidică. în acest sens, popoarele latine scapă, până la un anumit punct, din cadrul perspectivelor de viitor pe care ne revine să-l schiţăm aici; francezii au demonstrat de multă vreme că mobilitatea minţii şi progresul se potrivesc de minune cu un extrem conservatorism în toate domeniile non-raţionale. Dar, cu atât mai mult, toate popoarele dinamice, adică popoarele germanice şi o parte dintre slavi, - au nevoie de o nouă atitudine faţă de familie şi de o nouă sinteză între suflet şi minte. Şi întrucât suntem într-o epocă crepusculară, potrivit legii simbolice a istoriei, protagoniştii predestinaţi nu se găsesc printre popoarele statice, ci printre cele dinamice. Iată motivul pentru care, din ce în ce mai pronunţat, americanii, germanii şi ruşii dau tonul.

Echilibrul nou la care vor ajunge aceste popoare de esenţă dinamică

Meditaţii Sud-Americane: Cap.«Frica originară» şi «Divina Commedia».

Familie

va deveni de voie de nevoie, prin metamorfoză de contact, cel al întregii lumi. Să considerăm deci, pentru a concluziona, problemele care se pun din punctul lor de vedere.

Bineînţeles, în familie, nu există forme de echilibru imuabile. La fel cum supremaţia bărbatului şi a femeii au cedat una alteia rând pe rând, tot aşa ne putem imagina noi forme care să ţină seama de independenţa personală şi de libera dispoziţie a individului mai bine decât a făcut aceasta vreo formă din trecut; iar aceasta fără ca forma «eternă» a familiei să se disloce. Putem astfel concepe relaţii între părinţi şi copii care să ţină seama, mai bine decât a ştiut să o facă vreo ordine tradiţională, de straniul raport, centripet şi centrifug totodată, care există între generaţii. Cred că această problemă va lua un aspect deosebit de actual şi de acut tocmai la popoarele latine, la care durează încă un patriarhalism sau un matriarhalism atavic. Mi se pare imposibil ca această stare să mai dureze încă multă vreme. Cu cât mai des văd tineri francezi, spanioli şi sud-americani, cu atât îi găsesc mai americanizaţi, oricât de puţin se manifestă adesea aceasta la suprafaţă. Mai devreme sau mai târziu, schimbarea săvârşită în interior se va dezvălui în lumea exterioară, iar aceasta cu atât mai repede cu cât averile de familie se fărâmiţează mai mult şi vor fi mai greu de refăcut: căci noile generaţii aspiră mult mai mult să creeze ceva nou decât să moştenească sau să păstreze.

Voi semnala aici un punct special care mi se pare făcut ca să intereseze mai ales familiile latine. O mare parte din conflictele între părinţi şi copii provin din faptul că începând de la un anumit moment copiii nu mai caută căldură, ci prospeţime; ei doresc să-şi ia zborul departe de căldura cuibului şi nu vor redeveni sensibili la atmosfera căminului părintesc decât mai târziu, atunci când se va trezi în ei nevoia de a-şi construi propriul cuib. Fără nici o îndoială, pericolul

prin care trece în prezent familia provine, în considerabilă proporție, din aceea că intelectul în trezire întăreşte această tendință către prospețime, dându-i în mod clar dreptate; de unde extrema ostilitate a ultimei generații față de orice sentimentalism, nu numai în Rusia, dar şi în Anglia şi în Germania. Dar acelaşi fenomen se petrece, în principiu, şi la popoarele latine. Iar dacă intensitatea

problemei este mai redusă, alcătuirea familiei la ele, pe de altă parte, este atât de fondată pe tradiția integrală încât cea mai mică schimbare poate declanşa o veritabilă revoluție. Este mai bine deci să fie prevenită. Nu pot să mă întind asupra acestui subiect în prezentul volumaş; am tratat pe larg mai multe aspecte ale acestuia în capitolul «Idealizarea copilului» din *Psihologia Americii* şi în special pe următorul: că în special tatăl trebuie să se ferească de a se lăsa în voia unei prea mari intimități. Nu există idee greşită mai nefastă decât acea teorie conform căreia tatăl ar trebui să joace pe lângă fiii săi rolul de camarad. Pentru ca vârsta matură să-şi poată păstra autoritatea mereu necesară la dezvoltarea unor ființe tinere, trebuie ca ea să pornească, mai mult decât oricând, de la acest dat că, cert, caracterul tineretului în esența sa este centrifug. Cu cât această tendință întâlneşte mai puține obstacole, cu atât slăbeşte ea mai tare în beneficiul forțelor centripete.

Există în alcătuirea moleculară a tuturor popoarelor o altă schimbare a cărei iminență o simt: este crescânda importanță pe care o dobândesc asociațiile de persoane de acelaşi sex. Se ştie că societățile primitive sunt caracterizate prin importanța acestor asociații; iar lumea ce se naşte este esențialmente primitivă. în Europa chiar, ele au jucat un rol imens în Evul Mediu. în societățile primitive, aceste asociații şi aceste comunități de persoane de acelaşi sex nu pun familia în pericol, fiindcă aceasta nu există în sens modern. Nici în Evul Mediu acest pericol nu exista, căci în aceste ordine nu intrau decât aceia care nu-şi simțeau vocația vieții de familie. De atunci, s-a uitat că o bună viață de familie pretinde o vocație. în zilele noastre, conştiința deşteptată, care a pierdut majoritatea prejudecăților morale, recuperează acest adevăr. După părerea mea, trebuie deci să admitem, pentru a evita dificultăți insolubile, că nu toată lumea e făcută pentru a întemeia o familie, nu numai printre bărbați, dar şi printre femei. Trebuie, pe cât posibil, să se universalizeze această lărgime de vederi şi de simțire care de multă vreme este caracteristica oricărui suflet cultivat şi care admite, ca excepție ce confirmă regula, formele de existență cele mai variate.

Printr-o diferențiere de această speță s-ar ajunge cel mai repede la a face să înceteze opoziția, atât de frecventă, iar la anumite popoare aproape generală, contra legăturilor de familie. O nouă ordine stabilă nu se va naşte decât dacă se recunoaşte ca admisibilă o foarte mare

diversitate de modalități de a trăi. Din nefericire, totul ne face să credem că oficial, ca reacție contra erorilor comise în timpul erei liberale, Occidentul va traversa o perioadă de îngustare a conştiinței.

Dar, dacă ne gândim la viitor, nu trebuie niciodată să luăm în serios reacțiunea; ea nu durează niciodată multă vreme. Nu în zadar are Europa în urma ei aproape cinci secole de progresivă eliberare interioară. Iar ceea ce acest continent a lucrat timp de cinci secole se afirmă inevitabil ca mai important şi mai plin de viitor decât ceea ce a făcut timp de câteva scurte decenii. Putem deci, în pofida a tot cea ce se petrece sub ochii noştri, afirma aceasta: cu cât spiritul se eliberează şi se diferențiază mai mult, cu atât mai susținut trebuie variate formele de viață recunoscute şi îngăduite, dacă nu vrem să predomine tendințe distructive.

Dar dacă se acordă astfel spiritului şi tendinţelor morale toate libertăţile posibile, atunci exact ceea ce este etern şi imuabil îşi va manifesta cu mai multă puritate caracterul de eternitate şi de imuabilitate. Nu se poate aplica noţiunea de progres componentei non-raţionale a vieţii. Ordinea emoţională poate să se arate mai bogată sau mai puţin bogată, mai puternică sau mai puţin puternică: niciodată însă caracterul său fundamental nu se poate schimba. Iar lucrurile vor fi veşnic astfel făcute încât sufletul, ca organism al sentimentelor şi al emoţiilor, va constitui veritabilul nucleu al fiinţei umane care populează acest pământ; iată de ce nici un «progres» care duce la o slăbire a sufletului nu va reprezenta nicicând un veritabil progres. El va putea conferi unei părţi din om o dezvoltare superioară: câtă vreme acest element înaintat nu va fi atins echilibrul cu elementele imuabile, nu se va fi ajuns la o stare superioară şi durabilă.

Aceasta ne readuce, în încheiere, la adevărul că sentimentele nu sunt forţe cu bătaie lungă şi că spaţiul care le e propriu este cercul intim. Dacă omul vrea să fie uman, are nevoie înainte de orice să cultive intimitatea. Atmosfera intimă cea mai completă şi cea mai perfectă e creată şi garantată de familie. Şi aşa va fi întotdeauna. Iată de ce omul nu trebuie să încerce să scape de familie, ci dimpotrivă să îi dea extinderea, diferenţierea şi forma cele mai perfecte posibil.

Psihanaliza Americii: Cap.«Primilivitate».

60

Viaţa intimă

Printre animale, unele sunt monogame iar altele poligame; unele trăiesc izolate, altele în turme. Omul, ca specie zoologică, este caracterizat prin spiritul de familie, pe care nici un animal nu-l posedă ca el; căci la animale, familia se descompune cel mai târziu atunci când puii au ajuns la vârsta adultă. Dar înainte de orice, familia îi este necesară omului pentru ca să se dezvolte în el ceea ce numai pe el îl caracterizează: sufletul, organismul sentimentelor superioare. Omul se dezumanizează literalmente atunci când sfera sa emoţională se deteriorează. Imperativului acestor generaţii care proclamă: mai ales fără sentiment! să-i opunem deci acest alt şi mai bun imperativ: să cultivăm coeziunea sentimentală şi emoţională de la aproape la aproape aşa cum omenirea nu a făcut-o nicicând înaintea noastră!

CĂSNICIE

Familia aparţine ordinii emoţionale; ea există deci în mod necesar, iar atunci când degenerează este vorba despre o pervertire.

Căsnicia, dimpotrivă, este de ordin spiritual. Iată de ce existenţa ei depinde de liberul arbitru. Iată de ce, în toate epocile dominate de înţelegerea lucrurilor, era necesară *consacrarea* pentru a crea această legătură specială.

Căci căsnicia nu este identică cu această monogamie care se găseşte şi la multe dintre animale. Mai întâi, nici bărbatul şi nici femeia nu sunt monogami prin înclinaţie naturală. Dacă cel mai adesea amândoi sunt monogami în fapt, chiar dacă idealul sau legea monogamiei nu sunt în vigoare, aceasta ţine de raţiuni economice din partea bărbatului şi pedagogice din partea femeii. Forţa legăturii de familie nu ţine în nici un fel de monogamie. Ordinea emoţională poate să se manifeste cu cea mai mare bogăţie şi cea mai mare intensitate fără ca să existe căsnicie în sensul în care o înţelegem noi.

în al doilea rând, căsnicia nu constituie un ideal necesar din punctul de vedere al fericirii. Majoritatea oamenilor dotaţi cu simţ critic şi care îşi propun ca scop suprem fericirea personală nu au nici un fel de înclinaţie pentru această legătură particulară. Această majoritate este în general de părerea lui La Rochefoucauld, care a zis: «căsnicii fericite există, dar delicioase niciodată», sau a prinţesei Lichnowsky, care, făcând un joc cu cuvântul german *Ehe* (căsnicie), spune că este unirea a două vocale printr-un suspin. Cât despre aceia cărora simţul critic le

lipseşte, dacă s-au căsătorit la nimereală în speranța de a găsi fericirea, în general ei sunt dezamăgiți. De fapt, pare cam dificil să întemeiezi o instituție tocmai pe iubire, despre care Carmen a spus într-adevăr ultimul cuvânt numindu-l un copil de țigani care nu a ştiut niciodată ce-i legea. Ce absurdă idee să vrei a menține prin lanțul normelor pe care le inventează inteligența ceea ce depinde esențialmente de *Gana,* această forță elementară obscură şi profundă, care este inaccesibilă intervenției rațiunii şi a voinței conştiente, şi care-şi urmează orbeşte cursul fără a fi influențată de nici un motiv exterior! Iar dacă, din interior, şi numai din interior, iubirea înlănțuie la modul absolut, dacă efectul ei specific este cel de a subjuga, ea nu poate înflori într-o altă atmosferă decât cea a ilu/.iei de libertate. îndată ce un îndrăgostit se crede atât de sigur de obiectul dorințelor sale încât nu se mai teme că îl pierde printr-o lipsfl /\c

delicatețe, mai tot timpul el încetează de a iubi. Dacă deci realizarea fericirii, în sensul în care o înțelege un îndrăgostit, ar fi scopul căsniciei, probabil că ar fi fost inventată, căci orice iubire îşi proiectează intensitatea în credința într-o durată veşnică, dar de multă vreme deziluziile acumulate ar fi discreditat-o.

Iar instituția căsătoriei nu este nici indispensabilă pentru educația copiilor, acesta fiind cel de al treilea punct; îşi dau din ce în ce mai bine seama de aceasta, în zilele noastre, statele care se cred cele mai înaintate, Statele Unite şi Rusia Sovietică. Am văzut bine, în studiul despre familie, că doar atmosfera de intimitate creează suflete bogat dezvoltate. Numai că, o experiență din ce în ce mai generală o dovedeşte, nimeni nu e forțat să admită ca ideal bogăția interioară.

De ce deci căsnicia pe care o numim creştină - dar care există în acelaşi sens la toți oamenii care au atins un nivel echivalent de cultivare lăuntrică - de ce deci căsnicia rămâne forma ideală de unire a sexelor? Aceasta se vede mai limpede decât oriunde în altă parte în Rusia sovietică, unde absoluta libertate în raporturile între sexe a dezvoltat pe de o parte un anumit ascetism, iar pe de altă parte o înclinație mereu crescândă de a trăi marital în sensul tradițional.

Motivul acestui lucru e acela că, aşa cum am mai spus, căsnicia nu aparține ordinii naturale, ci celei spirituale. Iar veritabilul centru al constituției omeneşti, atât de complexe, nu se găseşte în Natură, ci în Spirit.

Căsnicia nu este dragostea instituționalizată; ea nu este, aşa cum o defineşte legea romană, o convenție care asigură aducerea pe lume a unor copii legitimi; ea nu este nici o cooperativă economică şi nici un contract social; căsnicia e o legătură spirituală liber acceptată şi consimțită. Iată de ce mai multe limbi nu posedă decât un cuvânt pentru logodnă şi promisiune: hotărându-se să se căsătorească, cineva se leagă ca şi când şi-ar da cuvântul. Iată de ce, instinctiv, tinerele fete devin serioase în atitudinea lor în fața vieții, îndată ce se pune pentru ele chestiunea căsătoriei: prima idee pe care ea le-o evocă este cea a responsabilității - idee care aparține aceluiaşi plan spiritual ca şi promisiunea. Iar dacă un tânăr îşi exprimă adesea dorința de a se însura spunând că s-a hătărât să «intre în rândul lumii», aceasta are aceeaşi semnificație: el vrea să se rânduiască într-o ordine nouă şi serioasă în esența ei. Evident, fiecare tânăr sau tânără speră din

instinct să-şi realizeze în căsnicie idealul de perfectă fericire. Dar şi aici, femeile - atât de superioare ca profunzime mediei bărbaților în chestiunile vitale de ordin intim - sunt avertizate prin instinct că faptul de a ceda unei simple înclinații amoroase nu este o garanție de fericire. Rar se întâmplă ca ele să nu fie gata să sacrifice chiar şi o vie pasiune perspectivei unei fericiri pe care o socotesc mai serioasă. Iar acționând astfel - o experiență milenară o demonstrează - ele au

aproape întotdeauna dreptate. Fericirea pe care o dă căsnicia nu este funcție numai de dragoste. Iar pe de altă parte, au existat căsătorii din dragoste şi căsătorii pentru bani şi căsătorii convenționale şi căsătorii pentru motive religioase, care au condus toate finalmente la *acelaşi* gen de fericire. Aceasta deoarece căsătoria constituie o legătură spirituală care integrează într-o sinteză superioară şi autonomă, dacă nu toate, cel puțin o mare parte din tendințele care împing sexele să se împreuneze. Iar într-un mod sau într-altul, o integrare a multiplului şi a contradictoriului este cea la care aspiră orice ființă umană; căci unitatea, expresie de pace interioară, numai ea creează o fericire deplină şi totodată durabilă.

Care este însă acea virtute specială a vieții matrimoniale care îi dă această putere de integrare şi de unificare? Vom ajunge cel mai lesne la o înțelegere clară împrumutând limbajul curent al Renaşterii. Această epocă susținea că există o corespondență între microcosmos şi macrocosmos; omul este imaginea Universului. Acest lucru este exact din punct de vedere ştiințific în sensul că Natura şi destinul omenesc constituie părți integrante ale ordinii universale şi că în mod necesar partea participă la caracteristicile întregului. Or în instituția căsniciei, şi numai în ea, această participare integrală şi totală este liber consimțită.

Orice formă de viață organică superioară este bipolară în esența ei. Dar niciodată principiul masculin şi cel feminin nu ajung să se contopească atât de intim cum o doresc, decât doar pentru scurte momente. Şi nici unul dintre ele nu reuşeşte să scape din câmpul de forțe al celuilalt: tensiunea între sexe rămâne mereu cel dintâi şi cel din urmă dat al dinamismului vital. Ceea ce e adevărat despre animale este adevărat despre om la un grad de intensitate umil superior. Căci la el raporturile naturale, în plus față de ceea cu suni prin ele înseşi, sunt mijloace de expresie pentru nevoile şi foi (elf

sufletului şi ale minții. Drept urmare, orice destin general se transformă la el în destin personal. De unde caracterul întotdeauna «fatal» (în sensul latin al termenului) al dragostei omeneşti. Or, pe planul Spiritului conştient, această «fatalitate» a ineluctabilei tensiuni bipolare care leagă orice ființă omenească de polul său opus îşi află expresia originară în căsătoria monogamă indisolubilă şi numai în ea.

Dragostea cea mai violentă nu corespunde în mod necesar destinului integral al unei ființe; prin raport cu acesta, ea este aproape întotdeauna excentrică; iată de ce ea frânge o viață mai adesea decât o duce la plenitudine. Oricum, dragostea nu este niciodată acest destin integral, concentrat în microcosmosul unui câmp bipolar de forțe, căci niciodată dragostea ca atare nu dă expresie tuturor funcțiilor, active şi pasive, care definesc o ființă particulară în ansamblul ființelor şi al lucrurilor. Ea nu este esențialmente responsabilitate, căci definiția pe care buddhismul o dă Vieții, conform căreia capacitatea de a înceta de a fi îi constituie esența, este cert adevărată cu privire la dragoste. Pe de altă parte, aşa zisa «căsnicie» poligamă nu poate crea acest câmp de forțe cu tensiune bipolară care face din căsătoria monogamă oglinda Destinului universal; iar posibilitatea divorțului, avută în vedere la contractarea căsătoriei - ca să nu mai vorbim despre divorțul premeditat care este cheia atâtor căsătorii moderne - îi răpeşte unirii conjugale orice caracter de fatalitate. Iată de ce căsătoria, acolo unde ea există aşa cum o înțelegem noi, a fost întotdeauna declarată indisolubilă prin definiție, fie că existau sau nu mijloace şi expediente pentru a corecta destinul prin divorț sau anulare.

Această trăinicie însă conduce prin ea însăşi la o identificare a destinului personal cu Destinul universal. Nu mai este tendința momentului cea care contează în primul şi în ultimul rând, ci întotdeauna întregul vieții. Expresia tipică a acestui fapt este pe de o parte fidelitatea

reciprocă făgăduită de soți dincolo de toate interesele trecătoare, pe de cealaltă, responsabilitatea acceptată pentru copii.

Dar la fel se petrec lucrurile cu toate faptele esențiale şi cu toate etapele succesive ale vieții: imposibil să le escamotăm, de îndată ce suntem în doi. Nu există mijloace, atunci, de a trăi la marginea vieții, de a nu ține seama de contingențele poziției, carierei care trebuie făcute. Fiecare este nevoit să vadă trecând mai întâi tinerețea partenerului şi apoi, prin repercusiune, a sa proprie. Fiecare este

Căsnicie

nevoit să-şi oprească atenția asupra a ceea ce realmente importă în viață, căci din moment în moment ecoul pe care o anumită stare îl produce la soț îl obligă la aceasta. Machiajul nu e un expedient valabil decât pentru viața la mare depărtare, iar acel machiaj în mare care poartă numele de viață mondenă, cu convențiile sale ce escamotează experiența vitală, cu completa sa umplere a timpului atât de completă încât interzice orice reflecție - nu devine nicicând întregul vieții, chiar şi în viața sentimentală.

Dar pe de altă parte, această experiență a ineluctabilului Destin universal trăit sub formă de ursită absolut personală face ca acest Destin să fie prețios. Totul dobândeşte atunci un sens personal, aşa cum se întâmplă cu un obiect lipsit de orice valoare dacă e oferit ca amintire de o ființă dragă. Şi odată ce consimte în felul acesta să se facă voia Destinului, ființa umană devine mai profundă şi găseşte un contact din ce în ce mai strâns, care la limită devine identificare, cu Şinele profund. Acest Sine este spiritual. Domeniul său propriu este acela al Sensului iar nu cel al faptelor. Cu cât acest principiu spiritual domină mai categoric conştiința, cu atât mai mult viața întreagă îşi schimbă planul. Din ce în ce mai mult, nu faptele în sine sunt cele care contează, ci semnificația lor referitoare la persoană.

Dar atunci, ceea ce este dur sau trist sau nefericit în sine poate deveni condiție a fericirii; nu numai bunurile materiale, dar chiar şi boala, chiar şi despărțirea, ba chiar şi moartea îşi pierd sensul intrinsec.

Orice ar fi, totul dobândeşte atunci un sens *pentru noi* şi intensifică conştiința Vieții. Este absolut imposibil să trăieşti o viață profundă care să fie deşartă, căci din punctul ei de vedere evenimentele exterioare nu sunt niciodată realitatea ultimă.

Nu este deloc indispensabil, în mod sigur, ca cineva să se căsătorească pentru a realiza Sensul profund al vieții; există sfântul, eroul, filosoful solitar şi detaşat. Şi sper că nimeni nu s-a căsătorit vreodată cu intenția preconceptă de «a realiza Sensul»; căci această intenție de una singură, în monstruoasa ei nedelicatețe, ar fi făcut din Sens un odios contrasens. Dar faptul că pentru Natură omul nu ar fi complet decât dacă ar fi androgin - adevăr natural despre care mai toți misticii afirmă că ar fi valabil şi pe planul spiritual, sub o

Meditații Sud-Americane: Cap.«Destin».

formă diferită bineînțeles - implică pentru imensa majoritate necesitatea unei tensiuni perpetue între cei doi poli organici, pentru ca viața să-şi realizeze întregul ei dinamism; tocmai aceasta face ca fiecare sex să nu se realizeze pe sine decât polarizându-se cu sexul opus. Şi trebuie ca atât femeia cât şi bărbatul să devină conştienți că este imposibil să scape din câmpul forțelor bipolare în care au intrat, pentru ca acest câmp de forțe să dezvolte în ei toate potențialitățile sale. Nu se poate exagera importanța înclinației pe care o au oamenii de a nu vedea adevăratele probleme şi dificultățile reale ale vieții: în mod evident o astfel de escamotare face existența mai uşoară. în nouăzeci şi nouă la sută din cazuri, trebuie ca o obligație *exterioară* să-i forțeze să trăiască viața în toată complexitatea ei. In acest sens, numai sacrificiul consimțit al

libertății dă evenimentelor indiferente în sine caracterul lor fatidic; iar pentru imensa majoritate, doar această acceptare personală şi interioară a inevitabilității destinului exterior îl înalță pe acesta pe planul spiritual. Buddhiştii sunt aceia care au înțeles cel mai bine de ce bărbatul şi femeia care practică celibatul nu sunt niciodată ființe complete, căci ei îi opun direct călugărului. Ascetul care a renunțat la tot este, după ei, ființa cea mai elevată care există pe pământ, căci întreaga sa viață este responsabilitate şi disciplină în vederea unei perfecțiuni supreme.

Celibatarul, din contră, se fereşte de responsabilități sau le reneagă; aceasta este pricina pentru care, în ochii buddhiştilor, el este duhovniceşte mult inferior omului căsătorit şi este, dintre toți oamenii, acela care are cele mai reduse şanse să înainteze pe calea ce duce la Nirvana.

Mi-am exprimat ceva mai înainte speranța că niciodată vreun îndrăgostit nu i-a declarat celei pe care voia să o ia în căsătorie că o făcea în intenția de a se realiza pe sine. Dacă, totuşi, în toate cazurile, orice femeie aspiră în ultimă instanță la căsătorie iar nu la dragoste, dacă ea năzuieşte la aceasta cu toată serozitatea şi dacă, odată căsătorită, ea devine în mod normal serioasă (chiar dacă a fost foarte puțin aşa mai înainte), aceasta ține de faptul că aproape întotdeauna numai viața conjugală creează condițiile necesare pentru

a da existenței întreaga plenitudine de sens personal de care este ca capabilă. Iar orice ființă aspiră într-un mod atât de primar la această plenitudine încât aceasta este ceea ce înțelege ea mai întâi prin dragoste. Iată de ce ea crede că dragostea este de ajuns pentru a crea plenitudinea. Şi desigur că astfel au vrut-o Natura şi Providența.

Dragostea reprezintă *calea de acces* normală la starea de căsătorie.

Persoanele tinere nu au decât puține sentimente şi aspirații conştiente, iar cele de care sunt conştiente sunt puțin diferențiate.

Sufletul lor este un fel de schiță; experiența vieții este cea care va face din ea un tablou. Dar trebuie desigur să se înceapă prin ceea ce are fiecare; este normal ca dragostea să primeze la vârsta la care se căsătoresc tinerii. Pentru acest motiv, orice căsătorie între tineri ar trebui să înceapă doar prin dragoste. Restul se va desfăşura mai târziu. Dar dacă sufletul tinerilor este o schiță, ea arată cu atât mai clar marile linii ale viitorului tablou. Iată de ce ei mai ales sunt aceia care vorbesc despre «soartă» atunci când se căsătoresc. Aceasta este cauza pentru care ei sunt infinit mai serioşi în alegerea lor decât bărbații sau femeile cu experiență. Şi tot tinerii sunt aceia - acest lucru este adevărat în orice caz despre toate femeile fără excepție care se gândesc în primul rând la sensul spiritual pe care-l va avea unirea lor.

într-adevăr, căsătoria nu este nicidecum, pentru conştiința profundă, o măsură de securitate economică sau erotică; ea este, aşa cum a înțeles-o atât de bine Biserica sanctificând-o, o «stare» de esență spirituală. Iată de ce ea nu există, pentru conştiința universală, decât dacă a fost consacrată. Nu este necesar să se creadă în valabilitatea exclusivă a unei anume formule de consfințire, întrucât toate au produs acelaşi efect salutar. Nu este necesar nici să credem într-una din religiile tradiționale pentru a pricepe unicul sens al căsătoriei. Numai că, în ochii inşilor care nu admit decât instituțiile civile şi laice, funcția atât de comună a ofițerului de stare civilă îmbracă automat prestigiul ancestral al preotului, travestire care adesea nu este lipsită de haz. Aceasta din pricină că realitatea spirituală nu face niciodată corp comun cu o realitate telurică oarecare. Nu există decât un singur caz în care ne putem lipsi de o încarnare specifică a principiului spiritual: atunci când înțelegem *sensul* propriu al spiritualității. în acest caz, şi numai în acest caz, o încarnare specifică a Spiritului nu mai este necesară conştiinței.

Viața intimă

A venit momentul să explicăm ce este principiul spiritual, într-un limbaj pe cât de simplu permite aceasta subiectul. Voi rezuma aici ceea ce am expus pe larg în ultimele capitole din *Psihanaliza Americii* şi din *Meditații Sud-Americane.* în studiul nostru precedent, am definit omul ca animalul *simțitor,* aceasta este efectiv adevărata sa definiție zoologică. Dar omul nu e animal în ultimă instanță. De la irupția Spiritului, un principiu supra-animal, pe care îl numim principiul spiritual, se manifestă ca esența însăşi a omului.

Omul acceptă din ce în ce mai puțin ca fiindu-i propriu ceea ce nu a fost incorporat într-un organism guvernat de Spirit. Femeia primitivă se simte posedată atunci când a fost violată. Femeia spiritualizată nu se simte posedată decât dacă se dă ea însăşi, dacă ea a consimțit lăuntric să fie luată. La fel, omul primitiv acceptă ca destin al său tot ceea ce i se întâmplă; omul evoluat nu acceptă ca aparținându-i decât ceea ce corespunde tendințelor Sinelui său cel mai profund. La fel, Sensul are întâietate asupra faptelor. Nu se raportează la viața sa decât ceea ce are pentru el un sens absolut personal.

Urmează de aici că omul spiritualizat trăieşte pe un alt plan decât omul animal. Spiritul care a devenit adevăratul său centru vital are o calitate pozitivă care îi este proprie. Exponentele acestei calități pe planul fenomenelor sunt idealismele zise universale şi valorile zise eterne. Ele sunt în acelaşi timp exponentele legilor de creştere specifică particulare ființei spirituale, care, ca şi ființa naturală, este Ia fel de bine susceptibilă să se dezvolte ca şi să nu se dezvolte. Or, să pună intelectualii la îndoială realitatea spirituală cât poftesc: în fapt, nicicând nu a existat ființă omenească universal recunoscută ca superioară care să nu fi voit să realizeze în sine însăşi Bunătatea, Frumusețea, Dragostea şl Sinceritatea, şi care să nu fi fost nefericită dacă nu simțea că activitatea sa era în slujba unor idealuri spirituale.

Şi aşijderea, fiecare ființă omenească normal înzestrată simte ca lucru de la sine înțeles că succesul sau eşecul material nu dovedesc şi nici nu resping validitatea valorilor eterne. Căci ele aparțin unei dimensiuni total diferite. Pentru a rezuma esențialul într-o scurtă formulă: omul săvârşeşte ceea ce este bine pentru a deveni mai bun; el aspiră la Frumusețe pentru a ajunge la o perfectă expresie de sine; la Adevăr pentru a elibera propria sa realitate interioară de tot ceea ce este ireal.

Căsnicie

69

Dacă opunem acum direct realitatea planului spiritual aceleia a planului material, ajungem la o delimitare îndeajuns de clară pentru a fi suficientă exigențelor acestui studiu. în vreme ce pe planul material guvernează necontestatele legi ale acțiunii şi reacțiunii şi corespondenței între cauză şi efect, lucrurile stau întru totul diferit în ceea ce priveşte realitățile spirituale. Spiritul este în mod esențial radiație, efuziune; aici, este vorba numai despre a da, niciodată despre a lua. Iar un astfel de dar nu sărăceşte niciodată, el îmbogățeşte. Oricine poate verifica acest adevăr după propria sa experiență a dragostei, în care cu cât a dăruit mai mult fără a se fi gândit la ce primea, cu atât s-a simțit mai minunat. Există un fenomen fizic care are o fugitivă analogie cu acesta: muşchii cresc în măsura în care se exersează. Dar privind lucrurile mai îndeaproape, legile Spiritului sfidează orice comparație. Aproape s-ar zice că este vorba despre o răsturnare a tuturor criteriilor verificate. Este acelaşi fenomen pe care-l specifica Hristos în raport cu anumite scopuri pe care le urmărea la propriu, atunci când spunea: acela care îşi pierde viața pentru mine, şi-o va câştiga.

Trebuia să dăm aceste definiții şi aceste explicații elementare de ordin metafizic, căci fără ele sensul propriu şi unic al căsătoriei nu ar putea fi înțeles. Am spus, la început, că Familia aparține ordinii emoționale, iar Căsnicia ordinii spirituale. întradevăr, esența acesteia din urmă

este incorporarea unui Sens special în ordinea naturală a vieții, concepută în toată anvergura ei, de la Gana până la ordinea emoțională. Dragostea nu postulează căsătoria; căsătoria nu este indispensabilă nici pentru perpetuarea speciei, nici pentru coeziunea familială, nici pentru dăinuirea Societății şi a Statului. Cu privire la acest ultim punct, Aldous Huxley, în utopia sa *Cea mai bună dintre lumi,* a efectuat cu o admirabilă logică o trecere la limită (în sens matematic) pe panta naturală pe care o urmează evoluția ruso-americană. în Statul descris de el, tinerii, toți produşi printr-un tratament special al unor embrioni extraşi din pântecul matern în primele stadii ale dezvoltării lor, roşesc de ruşine doar la ideea că ar putea avea un tată şi o mamă. Dar pe de altă parte, stricta convenție care guvernează cu o rigiditate mai mult decât puritană acest Stat comunist, în care fiecare aparține prin definiție întregii lumi, obligă pe orice cetățean să trăiască într-o promiscuitate sexuală

nelimitată; dacă nu se supune acestui imperativ categoric, el pierde orice «respectabilitate». Un astfel de Stat este cert rezultatul spre care tind ideile reformatoare ruso-americane. Iar Aldous Huxley, în utopia sa, face dovadă de un spirit mult mai just şi mai consecvent decât Statul sovietic, care proscrie orice împreunare sexuală neconsemnată printr-un act notarial; o unire legalizată nu are nevoie să dureze decât exact timpul necesar pentru a-şi pierde inocența, dar hârtia timbrată e de rigoare. Pe de altă parte, este în mod riguros logic ca prestigiul căsătoriei să scadă proporțional cu declinul spiritualității. Căci viața matrimonială, cu toate dificultățile pe care ea le atrage după sine, nu are sens, ba nici justificare chiar, decât dacă ea satisface alte nevoi decât nevoile zise naturale.

Care sunt însă aceste nevoi pe care numai căsătoria le poate satisface? Acestea sunt cele pe care le-am citat deja. Nu ne rămâne de adăugat decât o scurtă dezvoltare. Legătura naturală a căsătoriei înglobează aproape toate tendințele naturale ale omului într-o sinteză superioară. Este vorba aici nu numai despre tendințe biologice, dar şi despre tendințe sociale, economice şi despre cele care îl împing pe om să aspire la ceva dincolo de el însuşi. O căsnicie perfectă, şi aşa ceva există, este mai mult sau mai puțin în practică ceea ce este în teorie idealul unui sistem filosofic, în care totul se leagă într-o unitate fundamentală. Dar fericirea unică pe care o poate da viața conjugală este datorată unora dintre virtuțile ei imanente pe care nu le-am menționat încă. Oamenii se căsătoresc la vârsta normală, fireşte, pentru a fi tineri împreună. Dar fericirea pe care numai căsnicia o oferă este cea care constă în a îmbătrâni împreună. Pentru un cuplu potrivit, fuga tinereții nu constituie o nenorocire: totul, până la decrepitudinea finală, asumă un sens pozitiv. Fiecare etapă a vieții are locul ei predestinat, conform cu rațiunea ei de a fi. Acest lucru este la fel de adevărat despre suferințe ca şi despre bucurii, căci suferințele şi bucuriile se leagă între ele. Am spus că în căsnicie Destinul universal devine soartă personală. Dar este mai mult decât atât: căsnicia înalță soarta interioară deasupra destinului natural. Iar grație acestui fapt, dragostea, începutul normal al oricărei legături între bărbat şi femeie, nu rămâne ultimul cuvânt, aşa cum este ea între amanți: dragostea joacă din ce în ce mai mult, pe măsură ce viata înaintează, rolul unui simplu element care poate să piardă din importanță în raport cu alte elemente fără ca unirea să sufere din

pricina aceasta. în cel mai frumos dintre cazuri, care este cel al dragostei conjugale celei mai spiritualizate, chestiunea creşterii interioare primează în raport cu toate celelalte pentru cei doi soți.

Atunci, fiecare dintre soți îşi caută şi îşi află bucuria supremă în progresul celuilalt.

Soții care au atins acest nivel sunt cu adevărat deasupra oricărui destin exterior. Aceştia sunt profund fericiți, orice s-ar întâmpla, căci viața lor are mereu un sens perfect. Dar toți soții care realizează sensul veritabil al căsniciei participă mai mult sau mai puțin la virtuțile ei imanente. Se vorbeşte atâta despre educația pe care părinții o dau progeniturii lor: mult mai importantă mi se pare educația inversă, cea pe care o primesc părinții de la copiii lor.

Aceştia îi obligă la o atitudine convenabilă pentru starea lor. Ei pretind între altele ca fiecare să-şi poarte veritabila vârstă şi să se comporte în consecință. Câte fete nu şi-au uimit naivele mame sfătuindu-le să pună cutare sau cutare rochie pentru că le făcea să pară mai în vârstă! Câți tați nu s-au simțit stânjeniți observând că fiul lor *voia* să vadă în ei un zeu şi nu aveau ce face cu un camarad! Şi efectiv femeia îşi atinge perfecțiunea în mama atotştiutoare care nu ar putea fi tânără, iar bărbatul în tipul jupiterian. Nu cunosc un mai bun remediu decât acela de a medita aceste adevăruri din totdeauna pentru a tămădbi părerea de rău pentru tinerețea care se duce.

Să trecem acum cu adevărat la probleme concrete. De ce orice persoană normală ştie, fie că admite aceasta sau nu, că expresia «mezalianță» corespunde unei profunde realități? Motivul trebuie găsit în faptul că starea de căsnicie este în esența ei o «poziție»; iar orice o amenință sau o periclitează este primejdios pentru însuşi principiul căsniciei. Cuvintele,. vai, îşi pierd cu vremea vigoarea dintâi; de aceea cuvântul «poziție» este înțeles astăzi, mai tot timpul, într-un sens cu totul superficial. Adevăratul său sens, aproape pierdut în franceză, încă supraviețuieşte în termenul german *Standes-Ehe.*

Stand, literalmente stare, semnifică poziție particulară, punct de plecare în ordinea umană şi cosmică. A fi rege prin naştere, sau a fi născut țăran sau om de geniu implică «poziții» predeterminate. Iar oricât de democratizată ar fi o lume umană - ceea ce revine la a spune aceasta: oricât de instabile ar fi pozițiile, oricât de nelimitate schimbările de funcții şi carierele imaginabile - tot omul încarnează

72

Viața intimă

o soartă predeterminată prin natura ei, aşa cum o făcea soldatul napoleonian despre care se zicea că purta bastonul de mareşal în raniță: niciodată marele corsican nu a făcut din nişte imbecili mareşali. Prin urmare, o căsnicie care nu ajută să fie ocupată poziția dată sau poziția viitoare nu este niciodată conformă cu Sensul propriu al căsătoriei, oricât de arzătoare ar fi dragostea care împinge la încheierea ei.

Din nefericire, în zilele noastre, mediile pentru care cuvântul mezalianță îşi păstrează sensul său străvechi sunt exact acelea care dau cuvântului «poziție» sensul cel mai superficial. Ideea egalității de naştere, astăzi încă cerută în căsătoriile prinților domnitori, este profund adevărată în sine: trebuie o egalitate, dacă nu atinsă, cel puțin posibilă, în nivelul de natură şi de cultură pentru ca unirea conjugală să constituie o căsnicie veritabilă şi pentru ca acest nivel să se perpetueze la urmaşi, ceea ce depinde de atmosfera din familie mai mult încă decât de ereditate. Dar nu genealogia consemnată în pergamente este cea care dovedeşte veritabila egalitate, ci numai reala egalitate a nivelului vital şi cultural. Iar dacă aceasta coincide cu egalitatea de poziție exterioară - adesea, ba chiar aproape întotdeauna la începutul carierei ascendente pe care o parcurge o rasă, - lucrurile se petrec cu totul altfel îndată ce se manifestă degenerescenta. Iar fără aport de sânge nou, degenerescenta se produce în chip fatal după un număr mai mic sau mai mare de generații. în aceeaşi ordine de idei, genul particular de egalitate pe care îl pretind convențiile franceze este departe de a fi cel care garantează perpetuarea rasei la un nivel ridicat. în mod sigur, carența de personalități cu adevărat superioare în epoca noastră ține de prea

numeroase serii de căsătorii nepotrivite. In Germania, prea mulți oameni de geniu s-au căsătorit cu bucătărese, iar în Franța, prea mulți oameni superiori au contractat căsătorii de interes. Pentru aceia care s-ar mira de faptul că nu tratez aici decât despre bărbatul «prost căsătorit» iar despre femeia prost căsătorită nu, voi adăuga aceasta.

Femeia *realmente* superioară, fie prin nivel vital, fie prin cultură organică (cultură în sensul că verbul a devenit carne), precumpăneşte

Psihanaliza Americii: Cap.«Idealizarea copilului» şi «Supremația femeii». *Cartea Căsătoriei:* Cap.«Despre alegerea soțului polrivit», de autorul acestei cărți; şi *«StandesEhe»* de contele Paul Thun-Hohenstein.

Căsnicie

întotdeauna - bărbatul nu reprezintă, în viața intimă, sexul tare, ci sexul slab; - ea precumpăneşte, dacă nu pentru ea însăşi, în tot cazul pentru posteritate. Este un fapt istoric, care astăzi poate fi considerat ca bine stabilit, că o veche cultură se afirmă întotdeauna cu timpul ca cea mai puternică, oricât de lungă ar fi adesea perioada intermediară de incubație. în acest sens, aproape toate civilizațiile noi şi-au datorat naşterea faptului că femeile superioare ale străvechilor rase învinse au fost obligate să contracteze mezalianțe. Rasa normandă, de exemplu, ar fi fost ea atât de repede, nu numai civilizată, dar chiar civilizabilă, fără străvechiul obicei al piraților scandinavi care răpeau din principiu pe cele mai frumoase fete din țările jefuite? Din contră, dacă o femeie nu este *realmente* superioară, dacă cultura ei e de pură fațadă, decăderea care se observă la ea adesea în urma unei proaste căsătorii nu înseamnă decât o justă punere la punct.

Totuşi, ideea de a considera căsătoria ca o pură afacere de veleitate personală - aşa cum tot mai hotărât o face individualismul nordic de la epoca romantică încoace - este încă şi mai greşită decât cea mai falsă idee a căsătoriei convenționale. întreaga experiență umană constituie o vastă dovadă a faptului că în principiu căsătoria convențională dă mai bune rezultate decât pura căsătorie din dragoste. Iar acest lucru nu este adevărat numai din punctul de vedere al urmaşilor şi al nivelului cultural perpetuat prin atmosfera de familie; este adevărat mai ales din punctul de vedere al fericirii personale.

Căci fericirea conjugală e lucru complex, iar dragostea-pasiune, trecătoare întotdeauna, este rareori capabilă să vadă corect şi să creeze condițiile necesare. Cum însă să păstrezi ceea ce are bun în ea concepția tradițională despre căsătorie într-o epocă în care toți tinerii, dacă nu cumva aspiră la un colectivism care anulează până şi însăşi ideea unirii conjugale, îşi acordă oricum dreptul de a se căsători cu cine poftesc? Căci aceasta este ideea directoare a tinerelor generații, chiar şi la popoarele latine. Problema căsătoriei pare mult mai dificil de rezolvat astăzi decât a fost ea vreodată, iar acest singur fapt explică de ce atâția inşi preferă să o elimine dintr-un foc. Ce uşoară era viața în China antică - dar şi în China de azi - unde căsătoria, prin definiție, nu era o problemă personală, ci o problemă a familiei, şi unde o supremă cultivare a sentimentelor de familie făcea să para secundare relațiile între soți! Chiar şi în zilele noastre, în China, viața matrimonială nu atrage aproape niciodată după sine tragedii,

întrucât priri convenție generală conflictele conjugale nu sunt luate în serios. Iar până şi în India modernă, în măsura în care ea perpetuează antica tradiție, nenorocul conjugal este aproape necunoscut, fiindcă tânăra fată era educată să vadă în soțul ei un pur ideal asupra căruia ea meditează cu religiozitate încă din cea mai fragedă copilărie. în acest caz, «faptele» contează puțin. Lucrurile stăteau la fel, deşi la un grad mai redus, şi doar în clasele cele mai sus situate, în Europa, câtă vreme a domnit legea căsătoriei convenționale în sensul de *Standes-Ehe;* atunci, puțini inşi îşi acordau în sinea lor dreptul de a se simți nefericiți în căsnicie dacă aceasta nu le

aducea fericirea perfectă. Astăzi, toate acestea s-au schimbat; iar acolo unde schimbarea încă nu s-a produs, ea se va petrece în mod sigur mai devreme sau mai târziu. Ce este atunci de făcut pentru a salva caracterul sacru al căsătoriei ale cărui virtuți unice au fost demonstrate printr-o experiență milenară? Iată ceea ce trebuie să examinăm în ultimele pagini ale acestui studiu.

Istoria evoluează adesea după o lege care seamănă cu cea a contrapunctului muzical. Astfel, baroneasa Leonie von UngernSternberg a formulat în chip magistral în esența ei problema unui viitor mai bun, spunând că inevitabila mecanizare a vieții exterioare trebuie să conducă la o *personalizare a vieții interioare,* singura cale care permite să se evite o decadență definitivă.

Instituțiile îşi pierd pe zi ce trece viața proprie; din ce în ce mai mult ele se fosilizează în cadre neutre, fără posibilitate de acțiune nemijlocită, binefăcătoare sau nefastă, asupra individului. Doamna von Ungern-Stemberg, în eseul ei, tratează mai ales chestiunea nefericirii personale; iată de ce ea îşi dezvoltă ideea afirmând, ca direct corolar al tezei sale generale, că instituțiile, pierzându-şi viața proprie, vor reprezenta tot mai puțin un «destin» capabil să frângă o viață. Ea merge până la a declara: «în zilele noastre deja, femeia neînțeleasă este un tip perimat, căci suferința ei pasivă e în contradicție cu posibilitățile pe care le oferă viața modernă. Astăzi, ideea unei căsnicii nefericite încă este curentă; în viitor, o astfel de

Cartea Căsătoriei: Cap.«Căsnicia chineză», de Richard Wilhelm. Cap.«Idealul indian al căsniciei» de Rabindranath Tagore.

Căsnicie

căsnicie va constitui fără îndoială o curiozitate. Căci două căi i se deschid personalității active: sau divorțează, sau suportă cu stoicism legătura conjugală cu suferințele pe care aceasta le comportă. în acest caz, ea nu e o ființă nefericită, ci o ființă capabilă să-şi croiască soarta.»

Doamna von Ungern-Sternberg nu ia în considerație decât tipul activ al femeii modernizate, şi tare mă îndoiesc că majoritatea femeilor va aparține vreodată acestui tip; în tot cazul, nădăjduiesc dinspre partea mea că nu va fi niciodată aşa. Dar teza generală este valabilă într-adevăr pentru toată lumea: mecanizarea vieții, pe de o parte, şi pierderea de prestigiu suferită de toate instituțiile, pe de altă parte, sunt de acum fapte împlinite. Pentru a ne feri de fosilizarea vieții ce corespunde încremenirii instituțiilor, nu există alt mijloc decât acela de a personaliza viața interioară pe măsură ce se efectuează mecanizarea exterioară.

Aceasta este în mod evident intenția subiacentă a acestui individualism exagerat care în zilele noastre riscă să ruineze din temelie întreaga instituție a căsătoriei. Felicitată cu ocazia căsătoriei, o suedeză a răspuns într-una din zilele acestea: «Of! Este ceva atât de instabil!» Nu lipseşte mult ca vorbei de duh a lui Bichat: «Viața e moartea», să-i putem da astăzi această parafrază: «Căsătoria este divorțul.» La aceasta aproape s-a ajuns în Statele Unite. Iar căsătoria nu este deloc mai puțin în pericol acolo unde atracția amoroasă a cărei supremă formă este «dragostea la prima vedere» - decide în ultimă instanță. Acolo, sau inevitabila răcire a oricărei pasiuni duce cu gândul la divorț îndată ce un nou interes se iveşte, sau se produce o astfel de îndepărtare între soți încât unirea conjugală nu mai reprezintă decât o cooperativă economică şi socială. în ambele cazuri, căsnicia nu mai e nimic din ceea ce face măreția şi frumusețea ei.

Căci amorul liber legalizat e altceva decât căsnicia şi are o influență mai puțin fecundă decât amorul nelegitim, deoarece caracterul de obligație pe care totuşi îl păstrează lipseşte dragostea de ceea ce constituie esența şi frumusețea ei: libertatea. în cazul extrem, frecvent mai ales în America - unde atracția sexuală primează şi unde adesea

Renaştere: Cap. «Istoria ca tragedie». *Cartea Căsătoriei:* Cap. «Căsătoria viitorului», de baroneasa Leonie von Ungem-Sternberg.

numai ea contează - se poate spune fără exagerare: dintre toate curtezanele, femeile care se mărită la nesfârşit sunt cele mai puţin respectabile. Dar aleg ei o cale mai bună aceşti aşa-zişi individualişti, bărbaţi sau femei, care - deşi păstrează aparenţele unei armonii conjugale intacte şi sub pretext că această unire nu le aduce fericirea specială pe care o aşteptau de la ea - se sustrag consumării căsniciei spirituale aşa cum am definit-o pentru a căuta plenitudinea în afara căminului? Cert nu, căci individualismul lor nu este câtuşi de puţin acest personalism care de acum înainte este indispensabil pentru a compensa mecanizarea exterioară. Acest personalism este expresia unei personalităţi care îşi are centrul în straturile cele mai profunde ale Sinelui spiritual. Dar acest «Sine», acel *Seif* al englezilor, *Atman* la hinduşi, nu este desigur eul egoistului. Acest din urmă eu este ceea ce există mai superficial. Acest eu este închisoarea omului, nu tabernacolul libertăţii sale. Acest eu nu este decât fascicolul instinctelor de putere şi de plăcere; deşi născut din irumpţia Spiritului în organismul Ganei, irumpfie care desparte sufletul individual de fiinţa colectivă - această sciziune este intr-adevăr cea dintâi condiţie a oricărei conştiinţe de unicitate spirituală - acest eu nu este în el însuşi decât piedică şi lanţ. Trebuie ca el să sară în bucăţi sau să se dezagrege, să moară, după cum se exprima Hristos, pentru ca să se poată produce realizarea adevăratului Sine. Aceasta este de altfel ceea ce au predicat toate religiile şi toate moralele superioare. Eronat sau echivoc în doctrinele tradiţionale este doar faptul că ele opun egoismului - *altruismul.* Acesta din urmă nu valorează deloc mai mult decât primul. în practică, preponderenţa sa instituită ca regulă atrage după sine doar o slăbire a personalităţii. Statele Unite furnizează ilustrarea clasică a acestei afirmaţii. Acolo, întotdeauna aproapele, *the otherfellow,* este cel care are dreptate, ceea ce conferă o astfel de supremaţie opiniei maselor - căci numele lui *otherfellow,* ca şi cel al diavolului în Noul Testament, este Legiune - încât individul independent, ca să nu mai vorbim despre individul superior, nu poate supravieţui decât dacă se ascunde ca primii creştini ce se adăposteau în catacombe. Ceea ce este cu adevărat opus Eului nu este Tu-ul, situat exact pe acelaşi plan, ci Şinele spiritual.

Or, individualismul inşilor care se căsătoresc neascultăiul decât de înclinaţiile lor amoroase sau cu intenţia fermă de a divorţa îndată ce lucrurile nu vor mai merge de la sine, nu e decât egoism.

Aceasta explică de ce niciodată asemenea cupluri nu cunosc bucuriile proprii ale căsniciei; ei cunosc numai plăcerea pe care o poate da potolirea instinctelor sexuale şi amoroase. Este logic ca ei să sfârşească întotdeauna prin a fi nefericiţi, căci pentru satisfacerea nevoilor amoroase, nimic nu este mai puţin indicat decât căsătoria.

Iar cu libertatea de moravuri care domneşte în zilele noastre şi care fără îndoială va continua să domnească, o căsătorie nereuşită nu are nici măcar scuza, altădată curentă, de a fi fost încheiată întrucât constituia singurul mijloc de a satisface nevoile erotice. Reflecţiile acestea explică întreaga criză actuală a căsătoriei. Această criză nu ţine numai de o stare de lucruri pretins înaintată şi care nu ar mai suporta lanţurile convenţiei. Dovada imposibil de respins este că acolo unde convenţia tradiţională este încă vie, adică la majoritatea popoarelor latine, criza căsătoriei, în măsura în care există, este mai puţin acută decât în alte locuri. Criza ţine de *superficialitatea* personalismului curent.

Formula definitivă pe care o căutam este acum la îndemână.

Postulatul personalizării interioare, singura care poate salva căsnicia, revine la postulatul unei integrări personale, care este exact cea pe care căsătoria perfectă din trecut o avea drept rezultat. Cu această diferenţă că astăzi, ceea ce odinioară era un rezultat adeseori condiţionat de alte persoane sau de forţe impersonale, trebuie să fie punctul de pornire, sau cel puţin scopul

unei evoluții premeditate personal. Iar aici - fiindcă exemplul concret face întotdeauna mai mult decât cea mai clară deducție abstractă - nu mă pot împiedica de a face elogiul tinerei Franțe. De ce, în această țară, căsătoria este mai puțin în scădere decât oriunde altundeva? De ce pe de altă parte aici se produce o răsturnare din ce în ce mai generală a obiceiurilor tradiționale? Franța este probabil țara unde se încheie cele mai multe căsătorii din dragoste. în Franța se căsătoresc astăzi oamenii cel mai

Medilafii Sud-Americane: Cap. «Tristețea creaturii»; *Jurnal de călătorie:* Cap.«Benares»; *Renaştere:* Cap. «Problema etică»; *Psihanaliza Americii:* Cap.

«Moralitate».

de timpuriu: în Franța şovăie astăzi cel mai puțin să se căsătorească cei săraci, fără situație asigurată. Există în aceasta o aparentă convergență cu America. In realitate, exact contrariul este cceea ce se petrece în cele două țări. In America, avem autocrația individualismului superficial. în Franța, tinerii îşi asumă ei înşişi responsabilitatea pe care odinioară şi-o luau părinții pentru ei. Ei îşi «aranjează» deci ei înşişi căsătoria. Cu deosebirea că nimeni nu aranjează pentru sine însuşi, în afara unor excepții rareori simpatice, o căsătorie care să nu fie o căsătorie din dragoste. Acest lucru este adevărat, în orice caz, despre majoritatea tinerelor fete de familie bună.

Nu este oare vorba aici despre un progres absolut? Am spus la începutul acestui studiu că dragostea nu necesită prin ea însăşi legătura conjugală. Pe de altă parte, rar se întâmplă ca o căsătorie să se fi consolidat în sensul cel bun dacă în timpul primilor ani sentimentul dragostei nu a fost predominant. Sinteza acestor antiteze nu este posibilă decât pe un plan superior. Această sinteză poate să se constituie cu timpul; acesta era efectul căsătoriei consacrate tradiționale. Dar este posibil şi să se anticipeze. Niciodată o ființă omenească nu este, încă de la vârsta normală pentru căsătorie, o personalitate integrală şi deci situată deasupra contingențelor superficiale ale vieții interioare. Dar cineva se poate căsători din proprie inițiativă luând ca ghid, încă de la început, imaginea directoare a căsniciei ideale. în acest caz, face el însuşi justa alegere.

Nu se lasă amăgit de impulsuri parțiale sau superficiale. Şi atunci, el riscă mai puțin să se înşele decât o făceau odinioară părinții cei mai perspicace, - care vedeau totuşi mai clar decât aproape toți tinerii care se căsătoresc astăzi în țările nordice.

Putem rezuma în două cuvinte sensul acestui veritabil progres înfăptuit: *astăzi, pentru prima oară în istorie, căsătoria din dragoste devine căsătoria normală şi indicată.* Ca în nici o epocă anterioară, încheierea unei căsătorii din dragoste este o promisiune de fericire care are şanse să fie ținută. Iar aceasta se datorează tocmai mai marii libertăți a moravurilor moderne, care îi fac atâta să tremure pe oamenii în vârstă pentru însuşi idealul căsătoriei. Căci, din moment ce o femeie nu mai este obligată să se căsătorească pentru a-şi satisface nevoile fiziologice, motivele *superficiale* care o

determinau atât de adesea să se mărite cu primul venit nu mai joacă nici un rol. Aşa stând lucrurile, prudența, circumspecția originară şi înnăscută a femeii în această chestiune fatidică între toate, poate să se exercite cu mai puține piedici decât oricând. Dar pentru acelaşi motiv tânărul se va căsători şi el de acum înainte cu mai puțină uşurătate.

Din toate timpurile, bărbatul a purtat în sine două imagini de femei, dintre care una corespunde tipului mamei şi prefigurează viitoarea soție iar cealaltă este tipul prietenei. La nivelul suprem, prietena este Muza inspiratoare, în cazul cel mai banal curtezana care potoleşte nevoile

momentane. Or, bărbatul întotdeauna va avea nevoie de prietene iar aceste două tipuri, al soției şi al prietenei, niciodată nu vor coincide. în afara unor excepții datorate unei naturi întru totul speciale sau unei armonii personale care nu se găseşte decât de două sau de trei ori pe secol - excepții atât de rare încât le putem neglija aici - nicicând un bărbat nu-şi va afla fericirea conjugală căsătorinduse cu o femeie de tipul prietenei. Astăzi, această constelație, eternă în principiu, se va afirma mai mult ca oricând, întrucât a devenit mult mai uşor decât altădată să-ți găseşti prietene în propriul mediu. De unde, între alte fenomene, crescânda aversiune pe care o încearcă tinerii de a lua în căsătorie studente, printre care ei îşi găsesc, din contră, «prietene». De unde, pe de altă parte, prin contrast, crescândul prestigiu al soției predestinate.

Ceea ce este adevărat despre cele două tipuri de femei prefigurate în sufletul bărbatului este adevărat de asemenea, *mutatis mutandis,* despre sufletul feminin. Cu diferența că, grație naturii sale sentimentale şi esențialmente mai diferențiate, femeia este capabilă să varieze mult mai mult nuanțele relațiilor personale pe care ea le are cu bărbații. Dar, pe de altă parte, există la femeie o distincție încă şi mai netă decât la bărbat între tipul acceptabil ca soț, pe de o parte, şi diversele genuri de prieteni pe care ea şi-i poate alege, pe de alta.

Odată căzută prejudecata oficială conform căreia o femeie nu poate avea în viața ei decât un singur bărbat şi că acela care îi place într-un chip oarecare să fie în mod necesar soțul dorit şi predestinat, femeia va fi liberă să afirme mai bine decât a făcut-o vreodată tendința ei naturală de a discrimina. în toate țările, tinerii bărbați remarcă deja, nu fără regrete, că tinerele femei, măritate sau nu, devin mult mai dificile decât în primul deceniu postbelic, perioada cea mai propice din ultimele secole pentru simpla vânătoare de fuste. Instinctul atavic

al femeilor, care le împinge să aleagă cu circumspecție, precumpăneşte din nou. Aceasta favorizează firesc o mai justă alegere în căsătorie, căci femeia este întotdeauna aceea care rosteşte ultimul cuvânt (ceea ce nu împiedică faptul ca tot ea să fie aproape întotdeauna, atunci când circumstanțele i-o permit, cea care întinde primele nade). Iar odată ce femeia, această ființă serioasă prin excelență, îşi va alege soțul cu toată seriozitatea care există în ea, slrăvechiul prestigiu al căsătoriei va cunoaşte în mod inevitabil o restaurare, căci femeia şi-a căutat şi şi-a găsit întotdeauna în ea idealul.

Dar prestigiul căsătoriei creşte şi în ochii bărbaților pretutindeni acolo unde influența bolşevico-americană nu este cea mai puternică. Bărbatul reîncepe să se intereseze de caracteristicile şi de virtuțile diferențiale ale femeii. Mult timp, sub influența femeilor virilizate pe care le curta, el şi-a luat gândul de la ea - deşi decadența generală a erotismului masculin, de la pasiune şi până la simpla potentă sexuală, ar fi trebuit să-i avertizeze pe toți cei care au ochi pentru a vedea că trebuia să existe în aceasta un motiv psihologic. In zilele noastre, bărbatul îşi dă seama de ceea ce ar fi trebuit să ştie întotdeauna şi anume că o ființă de sexul opus care este asemenea lui nu l-ar putea cu adevărat interesa. Femeia amazoană, femeia herculeană, - herculeană nu numai prin forța muşchiulară, dar şi capabilă să isprăvească douăsprezece munci supraomeneşti pe zi, poate desigur fi pentru el o concurentă periculoasă, dar niciodată un subiect de compensare şi de adorare. Şi ce să spui despre femeia care aminteşte de Falstaff prin ingurgitarea de alcooluri concentrate, şi mai ales despre femeia-ascet, care a făcut legământ de veşnică postire? Această din urmă aberație este cert una din cele mai perverse care a devastat vreodată omenirea. Din toate timpurile, s-a cunoscut mortificarea cărnii în folosul salvării sufletului; dar nici un pustnic nu acumulează maltratări pentru a-şi asigura frumusețea trupului.

Exact contrariul este în mod fatal rezultatul final al unei vieți de postire; astfel încât este

extrem de probabil că o bătrânețe deosebit de respingătoare le pândeşte pe tinerele femei care speră să rămână veşnic frumoase ținând cură de slăbire. Toate aceste perversități sunt pe cale să dispară ca modă. Femeile sunt pur şi simplu pe cale să se

Căsnicie

HI

refeminizeze. Aceasta este din cauză că ele pierd în sfârşit acel complex de inferioritate care le-a condus cândva la feminism şi care rămăsese sufletul acestuia. Femeile îşi regăsesc mândria de a fi femei.

Nu este nevoie să fii profet pentru a prezice că după perioada de nivelare a sexelor va urma o perioadă de supremă diferențiere. Iar aceasta este condiția esențială pentru ca sexele să se atragă reciproc şi să-şi caute unul într-altul compensarea şi împlinirea.

Cert, pozițiile cucerite prin asaltul feminist sunt în mare parte asigurate pentru totdeauna. De acum înainte orice ființă omenească îşi va păstra dreptul (este un fapt caracteristic acela că Revoluția franceză nu a vorbit decât despre drepturile *omului!)** de a-şi câştiga pâinea cum va putea; va exista, ca să spunem aşa, un drept al omului independent de sex, un drept al ființei umane neutre.

Dar curând toată lumea va înțelege că aceste drepturi nu încarnează idealul; ele constituie baza despre care nu se vorbeşte. Iar cu timpul această bază neutră va contribui la accentuarea diferenței între sexe, deşi tocmai ea este aceea care a condus la nivelare. Dacă femeia care munceşte în birouri sau în uzine îşi accentuează feminitatea pe cât a făcut-o în saloanele secolului XVIII, fondul neutru va face să reiasă diferențele cu o claritate incomparabilă. Totul vorbeşte deci în favoarea unei sporiri, iar nu a unei pierderi de prestigiu promise căsniciei veritabile.

Am spus înadins căsnicie veritabilă, căci dimpotrivă căsniciile doar cu numele îşi pierd din ce în ce mai mult prestigiul.

Nu cred că pentru atâta lucru să se producă în viitor multe schimbări în instituțiile exterioare: acestea s-au schimbat atât de puțin din epoca, îndepărtată totuşi, a lui Adam şi Eva. Oricum, transformările exterioare ce vor surveni şi pe care cei care ignoră istoria le vor considera ca nemaipomenite vor avea puțină importanță relativ la ceea ce va rămâne imuabil. Vor fi în mod sigur, de exemplu, mult mai puține modificări de ordin legal decât speră mediile înaintate.

Acest lucru mi se pare cert mai ales pentru motivul că, cu cât conştiința va fi mai expusă la lumina înțelegerii, cu atât mai mult îşi va da ea seama că este imposibil să se instituie o ordine perfectă;

Psihanaliza Americiu Cap.«Supremația femeii

*în franceză, *homme* înseamnă om şi totodată bărbat. (N.T.)

82

Viața intimă

Căsnicie

83

viața e prea complexă pentru aceasta şi prea contradictorie.

Schimbările profunde ce vor surveni vor fi mai curând schimbări ale punctelor de vedere, ale modurilor de apreciere. Opinia publică va dobândi din ce în ce mai mult acea lărgime şi acea înălțime de vederi care au fost din toate timpurile apanajul marilor seniori şi al marilor doamne. Cei mari au trăit întotdeauna, în bună parte, deasupra şi în afara cadrelor trasate de lege; iar ei nu s-au gândit niciodată nici să-şi legalizeze conduita şi nici să creeze legi speciale adaptate la propriul caz. în acelaşi sens, tare mă îndoiesc că viitorul va trebui să legalizeze multe dintre modalitățile de a trăi care altădată treceau drept nelegitime. Aşa cum în secolul XVIII un mare

senior putea la nevoie să-şi lase public averea unei femei necăsătorite care îi fusese metresă, fără ca aceasta să aibă de suferit din pricina publicității respective, la fel în viitor vor fi probabil tolerate mai multe fetemame decât altădată. Dar nu se va insista; nu există mai rea insistență decât legalizarea. Cum am vrea să abolim distincția marcată între copiii legitimi şi cei nelegitimi, între unirea conjugală şi simpla legătură fără ca prin aceasta să sufere interesele generale de prim ordin? Singurul fapt că o căsătorie reprezintă o legătură spirituală, iar nu una naturală, dovedeşte nonsensul tuturor acestor idei zise înaintate. Eu cred că aici, exact ca în cazurile Proprietății şi Dreptului pe care le-am examinat, soluția de principiu va fi aceasta: Legea *în sine* îşi va pierde orice caracter «sacru». întotdeauna vor trebui să existe legi. Dar un sistem juridic va fi din ce în ce mai puțin capabil să facă dreptate realității, pe măsură ce aceasta se diferențiază tot mai mult. Orice statistică lasă să scape cazul unic în genul său, iar cu cât omenirea evoluează, cu atât mai mult ceea ce va conta va fi tocmai unicitatea fiecărui individ şi a fiecărui caz particular.

Progresul posibil constă deci din progresiva personalizare a vieții. Când citesc astăzi aceste utopii, în marea lor parte americane, care îşi propun toate ca ideal insectificarea omului, mă simt cu adevărat scufundat în noaptea timpurilor: în acea îndepărtată epocă în care impulsul creator nu hotărâse încă dacă va alege drumul ce duce la om sau la viitoarea termită. Nimic mai înapoiat, mai retrograd, mai reacționar în realitate decât acest progresism nordamerican. Pe durata turneului meu de conferințe în Statele Unite, a trebuit ca în mod constant, la nesfârşit, perpetuu să vorbesc despre căsătorie. Dar niciodată nu am remarcat un interes cu adevărat

personal pentru această chestiune care nu poate fi, prin definiție, decât de ordin intim. Dacă o femeie mă consulta în legătură cu propria ei problemă, aceasta era întotdeauna ca şi cum m-ar fi intervievat pentru un ziar. Nu s-ar putea merge mai departe în depersonalizare. Dar nici nu s-ar putea lua o poziție mai falsă în principiu în fața chestiunii căsătoriei. Aceasta a fost întotdeauna chestiunea personală prin excelență. Ea va deveni tot mai personală.

Dar ea va înceta de a fi personală în sensul veleității superficiale.

Restaurarea prestigiului conferit căsătoriei veritabile, care se observă la cei mai buni dintre tineri, ține de o aprofundare a conştiinței lor.

Iar aici ajungem la o nouă perspectivă asupra acestui straniu fenomen că tocmai cele mai colectiviste dintre popoare au vederile cele mai individualiste asupra căsătoriei. Aşa cum încăpățânarea nu revelează forța voinței, ci este dimpotrivă semnul cert al marii ei slăbiciuni, tot aşa ființele abia individualizate, deoarece sunt totuşi nişte indivizi, îşi pun excesiv în lumină biata lor unicitate exagerând în mod nesăbuit importanța superficialelor lor simpatii şi antipatii. Dar legătura conjugală nu are sens, nu are realitate decât ca legătură de profunzime.

PROGRES

Dintre toate epocile care s-au succedat pe pământ, actualitatea occidentală arată în modul cel mai izbitor că omul, atât de lacom totuşi de câştig material, este întotdeauna gata, la încheierea socotelii, să se mulțumească doar cu vorbe goale. Tot prestigiul ideii de progres, aşa cum este ea înțeleasă de o jumătate de secol, în aceasta constă. Că un martir creştin sau un războinic mahomedan săvârşeşte sacrificiul vieții sale, nimic mai natural, dată fiind credința sa. Naturală de asemenea este dăruirea de sine din dragoste pentru ființe dragi, pentru patrie sau pentru un ideal ce reprezintă esența spirituală a omului. Dar ce sens poate avea să îți sacrifici viața personală ca ființe încă nenăscute şi indiferente celor în viață să dispună fiecare de două telefoane şi de cinci automobile?

Progresismul Statelor Unite şi al Rusiei sovietice, aceşti doi gemeni inamici, nu e altceva. Iar lucrurile nu stau nicidecum altminteri cu popoarele care concep noțiunea de progres în

termeni politici mai degrabă decât economici; căci, la urma urmei, politica modernă este mereu servitoarea economiei. Aceasta se aplică, în principiu, chiar şi unui progresism ce poate fi definit fără prejudecăţi în termeni de ştiinţă nu aplicată, ci pură şi - pentru că am convenit să o numim astfel - dezinteresată. Cert, cercetătorul ştiinţific individual îşi găseşte în cercetarea pură fericirea şi, aşa cum se întâmplă întotdeauna, el atribuie scopului niciodată atins virtuţile care, în realitate, sunt cele ale drumului de parcurs. Dar există prea puţine minţi organizate în felul acesta. Pentru imensa majoritate a oamenilor, adevărul nu este câtuşi de puţin de un interes vital. Simpla curiozitate, în sensul cel mai banal al cuvântului, este cea care împinge masele să se ocupe de descoperiri şi de noi invenţii, când nu este dorinţa de a omorî timpul.

Iată de ce orice efort pentru a vulgariza ştiinţa nu reuşeşte decât să îi facă vulgari pe cei care încearcă aceasta; căci, în mod inevitabil, pentru a interesa marele public, ei transformă în noutăţi senzaţionale ceea ce a fost rezultatul unei nobile pasiuni de a şti. Realitatea este că, pentru orice conştiinţă, instanţa supremă e viaţa trăită. Viaţa nu are niciodată scop obiectiv, decât doar dacă se desemnează astfel moartea; orice scop real şi veritabil este subiectiv. El se poate situa la un punct oarecare între aceste două limite: satisfacţia superficială a corpului şi profunda bucurie spirituală. Cine pretinde că ar considera

o stare subiectivă ca fiind ea însăşi idealul său, se mulţumeşte cu vorbe goale.

Iar dintre aşa zisele idealuri obiective, acela al celui mai mare confort pentru cel mai mare număr posibil este, cert, cel mai absurd. Ceea ce este adevărat despre sănătate este cu atât mai adevărat despre prosperitatea generală. Să se înceapă deci prin a aboli boala şi moartea; *atunci* numai cucerirea «bunăstării» exterioare va reprezenta o soluţie demnă de a fi căutată. Că, pe drum fiind, fiecare se străduieşte să atingă maximul de securitate pentru el însuşi şi ai săi, nimic mai normal: acest efort tinde în primul rând să neutralizeze frica originară, deci spre un scop interior. Dar nu există nici un impuls venind din interior care să-şi poată afla satisfacţia în ideea că nişte fiinţe necunoscute trăiesc în condiţii materiale mai propice. Iar cu cât cineva are mai multă vitalitate, în sensul fizic ca şi în cel spiritual, cu atât ţine mai puţin la bunăstare, fie aceasta şi pentru sine. Tineretului îi place viaţa dură. Dacă tineretul de azi care a suportat şi a învins cele mai multe dificultăţi materiale este cel mai optimist şi cel mai voios din câte se ţin minte (de unde prestigiul fără egal de care se bucură el de la război încoace), aceasta ţine de sentimentul de a trăi deosebit de intens pe care i l-au dat tocmai adversităţile întîlnite. Totul ne face să presupunem că aceşti tineri, când vor avea patruzeci de ani, nu vor crede mai mult decât astăzi în idealul confortului. Acest ideal revine, într-un cuvânt, la un ideal de rentier pentru care securitatea este binele suprem. Idealul nordamerican în particular, dacă ar fi universal aplicat, nu ar realiza nicidecum cerul pe pământ, dar ar transforma planeta noastră într-un vast templu al plictiselii.

Dar în afară de toate aceste consideraţii, este măcar probabil ca «progresul» să continue fără întrerupere, astfel încât utopii ca cele pe care editorii americani le fabrică lună de lună pentru a satisface cererile publicului lor mecanizat, să aibă ceva şanse de a fi realizate?

Nimic nu este mai puţin sigur. Confortul a fost deja ultimul cuvânt al unui număr de popoare: egiptenii, cretanii, romanii. In regatul Ur.

civilizaţia era aşa de rafinată în zilele lui Abraham, încât în ce mă priveşte sunt dispus să cred că legenda vieţii sale simple şi patriarhale

Psihanaliza Americii: Cap. «Privatism».

a fost transmisă sau născocită pentru aceleaşi motive care-i făceau pe marchizii din secolul XVIII francez să se extazieze în faţa păstorilor şi a ciobăniţelor. De milenii, în cutare sau cutare centru de civilizaţie, în apartamentele tuturor oamenilor cum trebuie a existat apă curentă, caldă şi rece. Toate aceste civilizaţii francizante sau americanizante au trecut fără să lase urme. La începutul Evului Mediu, la Roma, locuitorii erau încredinţaţi că nu a existat niciodată un Imperiu Roman, iar Colisseumul era admirat cu oroare ca însăşi expresia sufletului Satanei. Sfârşitul anticei măreţii a acestui oraş poate prea bine deveni într-o zi prototipic pentru Statele Unite: se ştie că în doar câţiva ani, Roma a pierdut pentru lungi secole viitoare nouă zecimi din populaţie deoarece un rege got distrusese apeductele; puţin după aceea, deja nu mai existau romani capabili să reclădească ceea ce fusese demolat. Nu e imposibil ca în curând să se vadă în Rusia superbele ruine ale unor gigantice uzine care nu vor fi slujit nicicând pentru muncă, dar care vor permite să-şi ducă traiul, de bine de rău, graţie turismului, unei populaţii de ţărani. Asemenea perspective nu au nimic improbabil. Să se prelungească numai un pic prea mult criza economică ce a început în 1929 şi mai bine de jumătate din utilajele şi instalaţiile ce servesc la producţia în serie vor fi în mod fatal abandonate. Ba chiar, în lipsă de copii, - aşa cum s-a produs întotdeauna, dar aşa cum, de data aceasta, se poate petrece cu o rapiditate nemaipomenită, graţie industriei celei mai avansate din epoca noastră, care este industria anticoncepţională, - rase întregi pot să dispară sau civilizaţiile lor să piară din lipsă de oameni superiori.

Acest din urmă pericol, care, până azi, a precipitat întotdeauna sfârşitul, este în zilele noastre mai grav decât oricând: ilustrul Albert Einstein afirmă că ar fi suficientă o întrerupere a continuităţii de numai două generaţii în seria creierelor de prim ordin special înzestrate pentru fizică pentru ca toate construcţiile bazate pe această ştiinţă să se prăbuşească. Să adăugăm la aceasta manifesta barbarizare a tinerelor generaţii, slabul lor interes pentru problemele Spiritului şi entuziasmul lor pentru tot ce este primitiv şi primordial: hotărât, şansele de a vedea idealul progresului realizându-se într-un viitor apropiat par foarte slabe.

Evident, acei mari oameni din secolele XVII şi XVIII, care au fost pionierii progresului, nu dădeau acestei idei sensul care este

Progres

curent în zilele noastre. Dar în istorie numai efectele şi rezultatele sunt ceea ce contează. în plus, astăzi ştim că aceste efecte au fost întotdeauna premeditate de inconştient. Iar dacă încercăm acum să le deducem din impulsurile inconştientului, ajungem să vedem sensul erei progresului cu totul altfel decât o face concepţia curentă.

In primul rând, această eră nu este manifestarea unei mai mari iluminări a conştiinţei umane în integritatea ei, ci doar a unei extraordinare dezvoltări a acestui organ vital care este intelectul, dezvoltare atât de bruscă încât toată energia disponibilă s-a concentrat în acesta în detrimentul altor organe. Această dezvoltare era lucru bun în sine, dar caracterul ei unilateral nu putea decât să conducă, pentru un anumit timp, la atitudini unilaterale şi la exagerări care astăzi sar în ochi şi de care ne-am ocupat pe larg în altă parte.

In al doilea rând, era progresului nu reprezintă absolut deloc o etapă mai avansată din punctul de vedere al Spiritului, ci un grad superior de evoluţie animală. Aceasta explică în acelaşi timp tot ceea ce civilizaţia materială actuală prezintă mai bun şi de ce progresul ei ajunge la revoluţia mondială care ameninţă să distrugă tot. Voi rezuma aici în câteva fraze ceea ce am explicat pe larg în capitolul «Idealul animal» din *Psihanaliza Americii.* In Paradis, omul a primit titlul onorific de Stăpân al Creaţiei; în mod prematur, se poate afirma astăzi. Dar această făgăduinţă purcedea totuşi dintr-o justă intuiţie.

Omul aparţine acelui tip de fiinţe care nu-şi pot desfăşura toate potentele decât într-o

situație privilegiată. Majoritatea animalelor trăieşte într-o completă nesiguranță; viața lor este dură, traiul bun este rar. Totuşi, nimănui nu-i vine ideea să le considere ca sărace sau proletarizate. Căci ele sunt perfect inserate în mediul necesar vieții lor. Omul, înzestrat cu instincte puțin sigure, nu posedă nici forța leului, nici platoşa crocodilului, nici viteza cerbului, nici organizarea tehnică pe care păianjenul o are în viscere; el nu ajunge la echilibru în ansamblul Naturii, apanaj din naştere al tuturor animalelor, decât în momentul în care inteligența sa reuşeşte să suplinească inperfecțiunile sale congenitale. Iată de ce era tehnicii i-a dat, sau este în curs să-i dea pentru prima oară omului poziția sa normală. Era tehnicii reprezintă deci prima perioadă de maturitate vitală a animalului-om. ceea ce este de ajuns pentru a explica elanul care-i împinge pe toți oamenii spre tehnizare şi nemaipomenita forță

Viața intimă

animală ce s-a degajat pentru a alimenta acest avânt. Dar această poziție normală în ansamblulființelor şi al lucrurilor este desigur cea a unui Stăpân; dată fiind singulara sa dispoziție naturală care împiedică acea adaptare nemijlocită de care sunt capabile ființele posedând un corp mai inventiv, omul nu poate trăi decât menținând o mare distanță între el şi lucruri; iată de ce, încă din zorii preistoriei, Regele a încarnat mereu prototipul uman ideal. Dacă odinioară această distanță era menținută numai cu ajutorul unei forțe armate, iar astăzi cu ajutorul tehnicii aparent paşnice, în fond aceasta revine la acelaşi lucru; căci din perspectiva naturii, tehnica este ceva mult mai primejdios decât o armată care nu ştie în esență decât să ucidă.

Deci, omul are nevoie să fie privilegiat pentru a trăi normal.

Iată de ce evoluția propriu-zis umană a început prin indivizi şi caste, mai târziu clase privilegiate. Dar astăzi, *toată lumea* aspiră la aceeaşi situație privilegiată, căci, grație progreselor ştiinței, pare în principiu posibil să parvină la aceasta. De unde formidabila presiune a maselor în toate țările. în zilele noastre, fenomenul istoric cel mai important este asaltul pe care îl dau albului privilegiat popoarele de culoare: foarte natural, aceste popoare vor să dobândească aceleaşi prerogative. Dar în Occident, de multă vreme deja, acesta este sensul vital, veritabil şi profund, al aspirației la democrație pe de o parte, şi al rolului mereu mai invadator pe care-l joacă progresul tehnic pe de altă parte. O țară în care toată lumea ar fi privilegiată ar trebui în mod necesar să fie organizată după un alt model decât o țară unde contează numai regele sau nobilimea. Pentru a ajunge la acea libertate de care Grecii şi Romanii se bucurau grație instituției sclaviei, şi pentru a o acorda în acelaşi timp la toată lumea, nu există decât un mijloc: înlocuirea mâinii de lucru prin maşină pretutindeni unde libera inițiativă a individului nu este indispensabilă.

Dar actuala stare de lucruri, cu straniile sale idealuri, mai are şi o a treia rațiune de a fi în profunzimi. Un instinct sigur îi împinge pe oameni să-şi amplifice capitalul ereditar. Recent, un eugenist a avut ideea să urce pe toate ramurile arborelui meu genealogic. Ştiam bine că orice membru al acestei nobilimi europene

Progres

89

Înțelegere creatoare: Cap. «Cultură a ființei şi cultură a capacității» şi «Noua sinteză între Suflet şi Spirit». - *Lumea ce se naşte:* Cap. «Adevărata problemă a progresului».

al cărei spirit de castă este atât de îngust poartă în vinele sale sângele unor strămoşi relativ foarte puțin numeroşi. Dar eugenistul în chestiune mi-a deschis noi orizonturi semnalându-mi următorul fapt.

Prin străbunicul meu, contele Kankrin, ministru de finanțe al țarului Nicolae I, eu mă trag din burghezia din Hessa. Or, grație acestei singure ramuri, eu număr strămoşi comuni nu numai

cu aproape toți oamenii remarcabili care s-au născut pe aceste meleaguri, de la Merck până la Lichtenberg şi la Goethe, dar chiar şi cu mai toate femeile pe care Goethe le-a iubit în tinerețea sa! Acest singur exemplu, citat aici cu titlu reprezentativ, dovedeşte că, până în zilele noastre, doar o infimă parte din sângele omenesc existent a jucat un rol istoric. Nimic mai natural decât dorința, la imensa majoritate a oamenilor, de a juca la rându-le un rol. Dar şi nimic mai necesar, pe de altă parte, decât de a îmbogăți astfel patrimonoiul eredității biologice. Rasele şi familiile care «dau» cel mai mult sunt şi cele care se consumă cel mai mult, iar când nu degenerează, ele îşi pierd în tot cazul, cu timpul, cele mai bune calități; astfel, Giinther Griindel, unul dintre cei mai buni reprezentanți ai noii generații germane, ale cărui idei le-am analizat în *Revue d'Allemagne* din 15 august 1932, a demonstrat că de o sută cincizeci de ani deja cele mai mari spirite ale Germaniei nu mai aparțin decât prin excepție tipului nordic. Iar pentru Europa pierderea de capital biologic se manifestă cu o claritate deosebită, căci pe toată durata Evului Mediu mințile cele mai înzestrate, intrând în ordinele monahale, renunțau la descendență.

Dacă evreii ar fi adoptat un sistem asemănător, antisemitismul nu ar fi avut motive să existe... Dar, pe de altă parte, posibilitatea de a spori capitalul biologic poate fi demonstrată în mod concludent - orice ar zice despre aceasta inşii care cred orbeşte că anumite rase sunt superioare încă de la origine şi în mod definitiv - prin această singură şi foarte simplă considerație: la epoca în care s-au format stratificațiile sociale încă în vigoare în zilele noastre în marile lor linii, ascensiunea pe scara socială depindea încă şi mai mult decât astăzi - ceea ce nu e puțin lucru! - nu de un spirit sau de un nivel uman superior, ci de o forță brutală sau de o viclenie mai mare.

Veritabila superioritate s-a datorat întotdeauna unor amestecuri de sânge ale căror legi le ignorăm pe toate; de unde absoluta surpriză pe care o constituie de fiecare dată veritabilul geniu; de unde rarilnicn familiilor şi a raselor cu superioritate durabilă. - Tot ceea ce iun

1

relevat aici vorbeşte în favoarea democratizării, iar *nu* a eugenismului, cel puțin ca prim pas de făcut. Iar după mine, această democratizare se va efectua în chip irezistibil. în sângele său, omul poartă toată înțelepciunea animalelor. Numai că vocea acestei înțelepciuni nu se face auzită decât în epocile de mari crize.

Această apologie a progresului trebuia să figureze aici din spirit de justiție. Să reluăm acum firul reflecțiilor noastre antiprogresiste. Am văzut că «progresul obiectiv» nu poate constitui un ideal sincer şi veritabil. Fără îndoială, un ideal fals în sine poate servi de mască unui ideal adevărat; astfel se întâmplă cu toți aceşti idealişti, ale căror cele mai emoționante exemple le oferă astăzi Rusia: ei sunt atât de profund religioşi în suflet încât chiar şi materialismul, ateismul, industrializarea şi planul cincinal le slujesc drept icoane.

Dar cuvintele ca încarnări ale unui sens propriu exercită totuşi o acțiune automată ce corespunde acestui sens. Aceasta explică de ce o religie chiar sinceră a progresului în accepțiunea modernă a termenului a reuşit curând să facă superficial un popor: ea îl face superficial detaşând conştiința de fundamentele vitale ale vieții şi orientând-o numai spre exterior. Rezultă o atrofiere a vieții interioare, fenomen pe care l-am studiat deja cu referire la problema familiei. Nu totul în

natura omului aparține unui plan căruia să i se poată aplica noțiunea de progres. Dacă, deci, conştiința se ocupă exclusiv de ceea ce progresează, tot ceea ce nu progresează rămâne în afara orizontului ei. Iată ceea ce explică dimensiunea progresivă şi accelerată a rolului pe care-l joacă factorul uman în marşul spre «progres». în secolul XVIII, marii entuziaşti ai progresului nu au avut cert o existență deşartă: aceşti oameni aveau o bogată viață tradițională trăită plenar; în plus, ei se pasionau văzând atâtea noi posibilități deschizându-se grație emancipării gândirii, ceea ce le sporea elanul vital. Iată de ce vorbeau ei atât despre umanitate. Iar dacă ei sunt aceia care au adus pe lume ideea astăzjL respinsă că bunele instituții formează prin ele înseşi oameni/împliniți, ei subînțelegeau întotdeauna, ca lucru care merge de la sine, starea vitală care era a lor. în zilele noastre, doar instituțiile sau formulele contează pentru opinia publică. Or, «intenționalismul» în sine este un fel de verbalism; el implică, într-adevăr, această credință că mijloacele exterioare sunt totul, oricine ar fi cel care se serveşte de ele

Progres

91

şi oricare ar fi scopul pe care el şi-I propune; natura proprie a ființei vii trece drept cantitate neglijabilă. Aceasta echivalează cu credința că doar cuvintele în sine sunt totul şi că puțin importă ceea ce se spune cu ajutorul lor. Şi efectiv, «gândirea» maselor actuale trăieşte aproape exclusiv din lozinci, independent de sensul lor.

Este destul de instructiv să comparăm din acest punct de vedere starea de lucruri modernă cu Antichitatea greacă şi romană.

Grecii erau şi ei verbalişti în felul lor. Când Socrate conchidea că, dacă un lucni este adevărat, trebuie «prin urmare» să fie de asemenea bun şi frumos, în sensul nostru el spunea vorbe goale. Iar Romanii erau verbalişti chiar într-un foarte înalt grad, căci civilizația lor avea ca bază dreptul formal: de unde rezulta în chip fatal primatul definiției asupra realității vii. Dar astăzi asistăm la o verbalizare cuasitotală a existenței sociale. Acesta este primul fruct al lichidării analfabetismului. Pentru a înțelege abstracții, trebuie o capacitate de concentrare de care, fără un talent individual extraordinar, creierele sunt lipsite proporțional cu tinerețea lor culturală; iar toate masele sunt tinere în acest sens, pentru motive pe care le-am spus; ele nu au moştenit în sângele lor experiența secolelor anterioare. Se ştie cât de obositor este efortul intelectual pentru negri altminteri inteligenți.

Dar aceeaşi constatare se face şi la albii din America de Nord, care fondează pe considerații de statistică nu numai viața lor națională, dar şi viața lor interioară şi intimă; motivul este acela că pentru a juxtapune două milioane de fapte trebuie un efort mult mai mic decât pentru a înțelege o singură formulă generală care condensează o dată complexă în dimensiunea intensității. Iar dacă Ruşii bolşevici trăiesc din proiecte grandioase insistând cât mai puțin posibil asupra execuției lor - tendință al cărei prototip istoric îl constituie satele lui Potemkin, - motivul este acelaşi. Deci, nu exagerăm deloc dacă afirmăm că lichidarea analfabetismului şi expansiunea universală a instruirii au avut ca prim rezultat o stare socială în care nu mai e necesar să gândeşti pentru a citi şi nici să înțelegi pentru a învăța. De unde importanța programelor politice, care, pe de o parte, sunt sacre, dar a căror punere în practică rareori se cere. Când bolşevicii, ajunşi la putere în Rusia, au început marea lor propagandă pentru o pace

Psihanaliza Americii: Cap. «Primitivitate» şi «Idealul animal»

92

Viata intimă

fără anexiuni şi fără contribuții (în ruseşte *annexia* şi *contribuția),* toate femeile din popor au sprijinit această mişcare cu entuziasm: «Ce avem noi nevoie de aceste două femei?» Eu cred că succesul mai tuturor programelor în Europa şi mai mult încă în America ține astăzi de motive

similare. Ceea ce este adevărat despre programe este şi despre manşetele ziarelor, aproape unicul mijloc prin care se exercită astăzi influența pe care o emană presa. Iar prestigiul eroului de cinema, superior aceluia al eroului veritabil, ține tot de aceleaşi motive: ceea ce se poate pricepe dintr-o privire, fără nici un efort de gândire, adică prima aparență, doar aceasta contează.

Se vede bine că «progresul» se varsă în vid. Iar în acest vid, în mod inevitabil, forțele inferioare, obscure şi rele, se acumulează, atât de bine încât cele mai frumoase programe servesc, din zi în zi mai mult, drept vehicule celor mai rele instincte. Deja am ajuns, sau aproape, la acest punct în care civilizația zisă umanitară nu mai este decât o schelărie exterioară fără nici o legătură cu edificiul în construcție. Se vorbeşte în continuare despre progres, dar în realitate se practică războiul gazelor asfixiante, se asasinează, se torturează, se fură şi se exploatează ca în cele mai rele epoci ale sclaviei; religia este persecutată, libertatea de gândire nu mai este admisă. Studiul nostru despre Familie ne-a arătat că ofilirea ordinii emoționale atrage după sine în mod necesar dezumanizarea. Şi efectiv, aşa cum «aproapele» lui Hristos este pe cale să cedeze pretutindeni locul «vecinului inevitabil», la fel organizația inspirată de ideea progresului serveşte, din ce în ce mai mult, de schelet sau de armătură exterioară unui mod de viață antediluvian.

Dar acolo unde forțele inferioare nu fac irupție, vidul este aproape complet. Acolo, aproape nu se mai găseşte viață interioară.

Maşinile, că sunt ele de fier sau umane, fac tot ceea ce este necesar; iar spiritul, pierzându-şi inițiativa, nu face altceva decât să reacționeze. Masele acelea sunt de o pasivitate cu adevărat subumană.

De unde sugestibilitatea lor ce pare supranaturală şi care numai ea explică succesele la fel de supranaturale ale reclamei inteligente în țările în chestiune. Dacă nu se produce o întrerupere a continuității în această dezvoltare, rezultatul final va fi în chip fatal acesta: o masă pe

Meditații Sud-Americane: Cap. «Război» şi «Ordine emoțională».

deplin fericită, poate, dar devenită perfect stupidă, va trăi din lozinci lansate de câțiva hipnotizatori cu ajutorul unor puternice porta-voce.

Iar această masă va putea fi aservită fără dificultate de câțiva barbari solizi care vor izbuti să pună mâna pe conducători. Precedentul imperiului inca aşa s-a creat. Pizzaro a reuşit în ceea ce a întreprins deoarece un colectivism în sensul ruso-american, dar mult mai rafinat, mai logic şi mai consecvent cu sine, atinsese acolo un astfel de punct de perfecțiune încât masele îşi pierduseră orice spirit de inițiativă.

După ce ne-am făcut unele imagini concrete a ceea ce există şi a ceea ce ar putea exista, să revenim acum la primul nostru subiect.

Idealul progresului, în accepțiunea actuală a cuvântului, are el un sens capabil să satisfacă nevoile sufletului şi ale spiritului? *Nu are nici unul.*

Cert, nu este vorba de a combate tehnica, întrucât din punct de vedere exterior, ea permite neîndoielnic să se asigure un viitor mai bun animalului-om. Iar omul *este* un animal în toate fundamentele sale telurice. Nenorocire popoarelor, oricât de civilizate ar fi ele în rest, care ar refuza să meargă în pas cu timpul lor; căci în chip fatal, în cazul cel mai anodin, ar fi împinse pe planul al treilea de popoare mai tinere. O fugă imaginară în trecut nu produce efecte pozitive decât la poeții romantici deosebit de înzestrați cu har. Tot un nonsens este şi cel de a combate slăbiciunile temporalului direct în numele eternului. Aceasta a fost marea eroare a lui Maistre, a lui Bonald şi a emulilor lor. Joseph de Maistre vedea cert mai profund decât contemporanii săi oportunişti, dar întrucât nu există încarnare a eternului pe pământ decât în temporal, fiindcă de altfel nu ştia să anticipeze viitorul, el s-a fixat în trecut; a devenit, ca să spunem aşa, un reacționar fără voie. Iată de ce a rămas fără influență. Cine vrea să accelereze venirea unui viitor

mai bun trebuie să pornească întotdeauna de la axioma că trebuie să acceptăm contingenţele veacului aşa cum sunt ele şi să ne străduim să încarnăm *în ele* valorile superioare a căror realizare o dorim; orice «idealist» care îşi refuză aceasta este un spirit greşit: el crede că poate reuşi recurgând la mijloace care nu există. Şi aici, cea dintâi virtute de respectat este generozitatea faţă de sine însuşi - căci fiecare este copilul timpului său, iar dacă el protestează, protestează în fond contra lui însuşi.

94

Viaţa intimă

Lucrul care trebuie iacul, cel în care constă salvarea, este în principiu independent de orice formă de viaţă exterioară: este vorba de *a redobândi conştiinţa veritabilului Sens al Vieţii.* Epoca progresului a căutat acest sens în aparatul exterior al existenţei. Astăzi, prin compensaţie, forţele obscure şi oarbe ale straturilor inferioare concentrează în ele cea mai marea parte a energiei vitale de care dispun oamenii; de unde nemaipomenitul avânt care ridică tineretul revoluţionar de pretutindeni.

Caracterul particular al istoriei contemporane îşi are rădăcina în acest straniu fenomen că reprezentări exteriorizate - căci ce altceva înseamnă această suprastructură eşafodată deasupra vieţii care este tehnica - se sforţează să ajungă la o sinteză directă, tară intermediar, cu lava straturilor inferioare. De unde acest modernism antediluvian ale cărui multiple aspecte le-am studiat în diverse lucrări. Această sinteză se realizează pe cheltuiala a tot ceea ce se poate chema centrul vieţii, acest «Mijloc» (cum spune filosofia chineză) care este punctul de interferenţă şi de indiferenţă totodată între forţele de sus şi cele de jos, şi al căror plan este planul propriu al sufletului. Nu avem nimic exterior de renegat. Orice sporire, oricât de exterioară ar fi ea, este un avantaj. Iar dacă trebuie să combatem ceea ce este negativ, aceasta nu trebuie niciodată să ne ducă la o renegare a naturii sau a istoriei. Cea mai bună modalitate de a pune problema istorică este, cred, aceasta: în ultimele decenii, omul s-a aflat în campanie; în timpul unei campanii, nimeni nu se gândeşte la realităţile interioare. Dar nici un război nu se poate eterniza fără ca luptătorii să sfârşească prin a se distruge pe ei înşişi. De această distrugere, suntem deja foarte aproape. Trebuie deci să ne reîntoarcem la noi înşine, să punem din nou accentul pe viaţa interioară şi să reîncepem să considerăm lucrurile în justele lor proporţii.

Atunci, în primul rând, va trebui să aruncăm peste bord orice idee de evoluţie naturală. Asemenea lucru nu există. Nimic mai

Psihanaliza Âmcricii: Cap. «Idealul animal». *înţelegere creatoare* şi *Renaştere* denunţă în aproape toate capitolele lor pericolele idealismului tradiţional, care nu mai este o forjă pozitivă.

Progres

95

puţin conform cu faptele şi cu Sensul decât ideea deterministă a unei vieţi ce realizează un progres natural spre un stadiu superior. Mai întâi, cine zice «natural» în ştiinţă vrea să spună «necesar»; iar evoluţia naturală de la inferior la superior în mod sigur nu este necesară, căci covârşitoarea majoritate a organismelor nu a luat niciodată parte şi nu ia încă absolut deloc parte la ea. Apoi, nimic nu dovedeşte că din punct de vedere biologic omul ar fi mai înaintat decât microbul: din contră, ţinând seama că, privată de inteligenţă, specia umană este ameninţată cu extincţia şi că la alte forme de viaţă inteligenţa nu există în general decât la un grad foarte redus, pare cert că fiinţele zise inferioare sunt mai bine adaptate ca specie decât omul la viaţa telurică; iar acest punct de vedere este singurul care contează în biologie. Şi nimic mai puţin dovedit decât o evoluţie ce ar merge de la simplu la complicat; în realitate, un protozoar este o creatură mai ingenioasă decât omul cu creierul cel mai puternic; ceea ce dă iluzia unui progres este doar faptul că un organism zis superior pare mai lesne explicabil după modelul unei maşini, - dar ceea ce

este mecanizat sau maşinal precis *nu* este idealul viului; şi de altfel, explicaţia mecanicistă este întotdeauna greşită atunci când este vorba despre un organism; aparenţa în chestiune este deci înşelătoare. Cert, din punctul de vedere al idealurilor Spiritului, omul este superior animalelor; şi fără cea mai mică îndoială, există în specia umană o dezvoltare posibilă de la inferior la superior. Doar că, nici aici, nu există niciodată necesitate. încă o dată suntem obligaţi să recunoaştem că epocile mistice au văzut mai clar tocmai în sensul ştiinţific decât epoca noastră care se făleşte că a terminat-o cu superstiţiile.

Din punct de vedere al inteligibilităţii, apariţia oricărui tip nou de organizare pe planeta noastră este un pur miracol, că se admite ipoteza actelor creatoare singulare (aşa cum înţelege aceasta Biblia sau cum susţine Cuvier), sau ipoteza unei bruşte metamorfoze mutaţionale care să facă dintr-o maimuţă incapabilă de dezvoltare spirituală un om superior. Niciodată ştiinţa nu va «explica» succesiunea faunelor. Iată de ce sunt convins că teoria pe care am propus-o în capitolul «Irupţia Spiritului» din *Meditaţii Sud-*

Lumea care se naşte: Cap. «Spre cultura viitorului», *Psihanaliza Americii:* Cap.

«Primitivitate» şi «Democraţie», *Meditaţii Sud-Americane:* Cap. «Continentul celei de a treia zile a Creaţiei», «Destin» şi «Gana».

96

Viaţa intimă

Americane - teorie după care pătrunderea în ordinea naturală a unui principiu străin naturii şi deosebit de natură este cauza oricărei dezvoltări spre ceea ce noi, oamenii, numim superior - cuprinde explicaţia cea mai «ştiinţifică» a miracolului care poate fi găsită. A existat *întrerupere a continuităţii* oricum şi de fiecare dată când o fiinţă calitativ diferită de predecesoarele sale şi-a făcut apariţia pe pământ - iar inteligenţa nu poate admite o întrerupere a continuităţii.

Iar aceasta revine la o veritabilă schimbare de plan şi de dimensiune, acolo unde dezvoltarea naturală devine mijloc de expresie sau de încarnare a unei ascensiuni spirituale.

Ipoteza progresului, însă, furnizează cert pentru prăpastia care-l desparte pe Sfânt de Maimuţă explicaţia cea mai puţin conformă cu faptele care se poate imagina. De pe piscul unde iată-ne ajunşi, putem formula o judecată definitivă asupra limitelor între care este valabilă noţiunea modernă de progres. Această noţiune nu cuprinde nimic, absolut nimic din evoluţia ascendentă spre Progres.

Ea nu este valabilă decât pentru a interpreta datele raţionale sau raţionaliznbile ale părţii telurice din tipul uman aşa cum este el astăzi.

Trebuie totuşi ca ideea simbolizată prin cuvântul progres să aibă un sens corespunzând unei realităţi profunde. Dacă nu ar fi aşa, nu am regăsi acest cuvânt în toate limbile, iar ideea pe care el o exprimă nu s-ar prezenta în ochii fiecăruia ca un ideal manifest.

Despre ce este deci vorba? Adevărul este acesta: *ideea originară de progres, cea care trăieşte în străfundurile fiecărui suflet omenesc, este îndreptată spre interior, iar nu spre exterior.* Această idee originară de progres nu are nimic în comun nici cu perfecţionarea tehnicii, nici cu această mutaţie, care este un pur miracol din punct de vedere al inteligenţei şi care scapă oricărei influenţe a acesteia. Cu adevărat, *ea se aplică numai la ceea ce depinde de iniţiativa spirituală a omului* - spirituală prin opoziţie cu ceea ce este intelectual şi natural. Pentru a duce la bun sfârşit reflecţiile acestui studiu va trebui deci să ne transportăm într-o altă dimensiune.

In esenţa ei, viaţa nu e progresivă, iar *happy end-\A* nu este sfârşitul ei normal: viaţa este tragică. O soartă se cheamă că este

Renaştere: Cap. «Istoria ca tragedie».

Progres

97

tragică atunci când un om nu poate fi sincer față de sine însuşi şi nici nu poate face dovada bunei sale voințe fără a intra în conflict cu norme pe care de altfel le recunoaşte; atunci când are dreptate să facă ceea ce face şi când dă greş, învins de adversari care nu sunt nedrepți, ci au şi ci dreptate. Orice viață, că ea este individuală sau colectivă, îşi găseşte imaginea exactă în muzică. Orice melodie se scurge în timp, dinspre trecut spre viitor. Nu numai că orice melodie este, în ansamblul ci, o entitate finită, dar ea şi trece din moment în moment prin morți succesive, iar această trecere din moarte în moarte e însăşi esența sa, în acelaşi timp ca şi singura cale posibilă. Bichat avea dreptate să dea această definiție: «Viața este moartea», căci orice moment de viață are două aspecte: unul semnificând creştere sau construcție şi celălalt distrugere sau moarte. Iar fiecare moarte este definitivă ca şi cea a sunetului care amuțeşte; căci dacă, obiectiv, acelaşi sunet se înalță din nou, nu este niciodată vorba de identitate.

Dar pe de altă parte, tocmai această serie de morți este cea care constituie existența proprie a melodiei. Exact la fel se întâmplă în viață unde fiecare «ieri» trebuie să moară, şi să moară pentru totdeauna, ca să se nască «astăzi». Numai că, în viață, îndată ce se trezeşte conştiința capabilă să-şi amintească, ceea ce în muzică nu este decât formă devine o realitate teribilă şi tragică. Căci nu există soluție satisfăcătoare a acestei dileme: orice valoare în viață este legată de concret şi de unic, dar tot ce e concret şi unic este dinainte condamnat să piară. Nu poate exista soluție satisfăcătoare, căci aici considerațiile de ordin obiectiv nu servesc la nimic. în domeniul vieții ca şi în cel al muzicii, singurul care contează este subiectivul, trăitul, - iar aceasta vine să desăvârşească respingerea de către noi a valorii conferite progresului în sensul curent al cuvântului. Aşa cum în universul sonor o melodie necântată nu există, tot aşa o viață care nu ar exista decât în mod obiectiv, sub formă de partitură, nu ar fi Viața. Nu în van chiar gramatica raportează orice element vital la un «subiect».

Or, acest caracter «muzicoid» al vieții este prima rațiune de a fi, rațiunea de a fi formală sau funcțională, a credinței în progres. In mod necesar, melodia se scxuge spre viitor şi nu ajunge la perfecțiune decât atingându-şi sfârşitul. Imposibil deci să nu acceptăm acest mers

spre viitor, îndată ce acceptăm viața. Imposibil este şi să nu vedem instinctiv în consumarea ei un sfârşit de dorit, căci melodia nu îşi află forma ei perfectă decât sfârşindu-se. Şi nimic nu este mai natural decât a materializa astfel o ireversibilă presiune venită din interior în imaginea unui viitor mai bun care te atrage din afară. Din toate timpurile, această binefăcătoare stratagemă a Naturii a escamotat moartea până în momentul în care ea, irevocabil, a venit. Dar ceea ce am spus mai sus nu este încă ultimul cuvânt despre semnificația profundă a ideii de progres. Dacă ne gândim, orice ființă cugetătoare ar ajunge în chip fatal la concluzia că viața este simpla amânare, crud rafinată, a unei execuții capitale până la o dată incertă - dacă «faptele» vieții în ele înseşi, sau (pentru a reveni la imaginea muzicii, mai clară pentru inteligență) dacă sunetele ce mor unul după altul ar constitui ultima instanță. Ceea ce instinctiv şi intuitiv surprinde mai întâi oricine ascultă o sonată este indivizibila *unitate* a operei de artă.

Această unitate, însă, este o unitate de Sens, situată ca atare pe un alt plan decât mijloacele empirice care servesc la a o exprima. Exact în acest mod, fiecare simte că viața sa nu este o simplă adăugare de evenimente trecătoare, ci o unitate care există în sine pe propriul ei plan şi care preexistă chiar sub formă de partitură. Această unitate, intelectul nu o poate înțelege mai bine decât numind-o Sensul vieții.

Ideea progresului originar şi profund, însă, cea pe care fiecare o poartă în străfundul sufletului, se aplică acestui Sens.

De atunci înainte, faptele şi evenimentele în sine abia dacă mai importă; ceea ce importă, este sensul pe care le au ele pentru individul dat. Am dat aici, pe o altă cale, peste adevărurile la care am ajuns aprofundând semnificaţia căsătoriei. Tot ce are un sens personal este pozitiv din punctul de vedere al vieţii, că e vorba despre bucurie sau despre necazuri, despre lucruri bune sau rele în sine. Tot ceea ce nu are sens personal este duşman al vieţii. Căci ceea ce nu are sens personal scapă din cadrul vieţii date. Dacă lipseşte un sens personal, atunci din două lucruri unul: sau viaţa trebuie să se supună şi se supune unei legi care nu este a sa, ceea ce dă sentimentul de sclavie sau de detenţie, sau viaţa este absolut fără conţinut, iar

Renaştere: Cap. «Devenire şi Picirc» şi «Moarte şi Eternitate», *înţelegere creatoare:* Capi şi II.

sentimentul de goliciune care rezultă este ceea ce se chiamă plictis.

Dar permanenta plictiseală e poate cea mai înspăimântătoare dintre toate torturile. Or, că viaţa personală a unui om este o sclavie sau că e deşartă: oricum, c mizerabilă. Dar pe de altă parte, viaţa de acest fel este singura care să fie în mod necesar mizerabilă. Cineva poate fi fericit în închisoare atunci când suferă pentru convingerile sale.

Cineva îşi poate afla beatitudinea în martiriu. Dar să-i lăsăm la o parte pe eroi şi pe martiri: chiar şi în cea mai umilă viaţă, cea mai puţin eroică, faptele ca atare nu sunt niciodată lucru esenţial, odată ce accentul se pune pe Sens. De atunci înainte, scurgerea vieţii în sine, oricât de tragică ar apărea ea aceluia care-şi îndreaptă toată atenţia asupra sunetelor ce pier iar nu asupra melodiei pe care o constituie această suită de nimiciri, - din acel moment, chiar şi bătrâneţea infirmă, chiar şi moartea nu mai au caracterul unei nenorociri.

Această scurgere este acceptată atunci ca normalul şi necesarul cadru al existenţei iar tot accentul cade pe sensul pe care îl au faptele vieţii.

Astfel, moartea eroului, care-i dă vieţii sale sensul etern, este instinctiv considerată de toată lumea ca o adevărată binecuvântare.

Dar ce semnifică atunci postulatul oricărui progres?

Răspunsul nu lasă urmă de îndoială. Postulatul unui progres de înfăptuit se raportează mai întâi la destinul particular al unei vieţi.

Dar apoi *la realizarea celui mai profund Sens pe care flinta în chestiune îl poate atinge.* Căci aşa cum cu aceleaşi litere ale alfabetului s-a scris *Divina Comedie* şi milioane de pagini pline de nerozii, aceleaşi fapte şi gesturi, aceleaşi experienţe trăite pot servi la a exprima orice sens. De unde, la toţi marii întemeietori de religii, această tendinţă de a exprima adevăruri eterne prin intermediul unor scene din viaţa cotidiană; ei simţeau că tocmai tensiunea între sensul propriu al evenimentelor obişnuite şi Sensul la a cărui manifestare serveau acestea îi conferea acestuia din urmă un caracter mai impresionant şi mai mişcător.

Această realizare a Sensului propriu, pe cât de profund posibil dar mereu personal, este singurul scop al unei vieţi individuale. La această realizare se raportează în fond orice speranţă de progres, orice ideal de perfecţiune de atins. Din momentul în care toată atenţia se fixează pe chestiunea Sensului, viaţa îşi schimbă aspectul şi caracterul. Atunci, orice existenţă, chiar şi cea mai umilă, chiar şi cea mai puţin fericită în aparenţă, dobândeşte o valoare

intrinsecă. Atunci, succesul, bunăstarea nu mai par indispensabile, oricât de demne de dorit ar fi ele întotdeauna. Iar din toate timpurile, ceea ce postulăm noi aici a fost efectiv pus în practică de toţi oamenii profunzi: mai cu seamă de toate femeile care s-au deschis şi s-au dăruit destinului lor integral. Dacă n-ar fi aşa, alţii decât acei rari indivizi care sunt excepţional

înzestraţi şi realizează mari succese, ar putea oare vedea în viaţă un Bine? Dacă n-ar fi aşa, nu ar domni invidia pe pământ cu o forţă de miliarde de ori mai mare decât o face? Căci din instinct fiecare fiinţă normală înţelege ce este viaţa şi ce îi conferă ei valoarea. Doar epocile superficiale, aşa cum este a noastră - în care omenirea a pierdut conştiinţa realităţii profunde şi îşi pune toată speranţa în realizarea unor idealuri eşafodate de un spirit fals - afirmă că viaţa nu are deloc valoare în afara cuceririi anumitor scopuri materiale definite.

Cu toate acestea, chiar şi în viaţa celui mai instinctiv om, Sensul nu se realizează niciodată de la sine, prin necesitate naturală.

Trebuie ca iniţiativa spirituală să îi confere formă în realitatea dată, pentru ca el să se manifeste. Această iniţiativă spirituală acţionează orbeşte, dar acţionează, la fiinţele profunde şi în acelaşi timp puţin intelectualizate, sub forma unui imbold interior care se încarnează în mijloacele de expresie aflate la îndemâna sa. La femei, cărora rareori - şi aproape niciodată atunci când sunt mame - le scapă sensul vieţii, în general dragostea pentru un bărbat sau pentru copii, sau simţul familiei, servesc de vehicul iniţiativei spirituale. Dar cu cât se intelectualizează mai mult omenirea, cu cât intelectul duce o viaţă mai desprinsă de viaţa totală, cu atât devine mai necesară, pentru ca viaţa să realizeze întreaga sa semnificaţie, înţelegerea raţională a Sensului; cu atât mai necesară devine şi iniţiativa spirituală conştientă, acţionând ca să spunem aşa în stare pură şi liberă. Este ceea ce explică cea mai mare parte din aceste regrese care, aşa cum experienţa bine o dovedeşte, merg mână în mână cu progresele intelectuale şi exterioare. Atunci când Spiritul nu mai poate acţiona ca un vizionar orb, el se retrage cu totul până ce se împlineşte o nouă sinteză între suflet şi Spirit. Dar în principiu, iniţiativa spirituală este întotdeauna posibilă, căci Spiritul este prezent, adevărat centru vital al omului. Fără îndoială, pierderea acestei armonii instinctive pe care o posedă femeile profunde şi în acelaşi timp apropiate de natură poate face impracticabile anumite căi ce duc la plenitudinea vieţii; dar

această pierdere este compensată, pe de altă parte, de toate avantajele pe care le prezintă o mai mare libertate. O fiinţă fixată într-o anumită ordine dată, oricât de profundă ar fi ea, nu poate progresa. La acela la care libertatea predomină, toate orizonturile, toate domeniile de activitate sunt deschise. S-a văzut bine aceasta pe planul exterior, în care de un secol încoace şi cu o viteză mereu accelerată, o descoperire, o invenţie, o alungă pe alta. La etajul Sensului, unde progresul se face spre interior, progrese încă şi mai importante sunt posibile în direcţia spiritualităţii.

Iar acest ultim gen de progres este singurul care ne poate cu adevărat interesa, căci numai el este expresia unor nevoi interioare, în concluzie, problema progresului nu este o problemă generală, ci una intimă, ca şi dragostea.

Acesta este adevărul de care omenirea occidentală trebuie să redevină conştientă. Singura diferenţă faţă de timpurile trecute, când aceeaşi problemă, personală şi eternă totodată, se punea şi atunci fiecăruia, iat-o: soluţia de găsit, mereu unică, se va exprima sub forma unei vieţi colective cu tendinţă progresivă în sensul modern.

Dar această tendinţă nu va mai trece drept esenţa sau scopul vieţii. Se va vedea în ea, dimpotrivă, o contingenţă, expresia unui anumit spirit al vremii, care ar putea chiar înceta să domnească fără să se producă nici o schimbare esenţială. Chiar astăzi, există popoare statice, care nu participă deloc sau foarte puţin la mersul general spre ceea ce am numit idealul animal şi care, totuşi, sunt, sub multe raporturi, superioare popoarelor mai dinamice. Dar, chiar şi pentru ele, este o schimbare radicală de operat în maniera de a gândi; căci gândirea are o prejudecată cu adevărat obstructivă faţă de experienţă. Omenirea a contractat în era progresului un detestabil obicei: cel de a vrea întotdeauna să tragă concluzii de la general la particular, sau de a generaliza.

Dar o generalizare posibilă nu se aplică niciodată decât la suprafața vieții. Generalul nu este niciodată o substanță; o idee sau o noțiune generală nu face niciodată decât să adune sub formă de abstracție verbală ceea ce numeroase fenomene au în comun. Iar

înțelegere creatoare şi *Renaştere* tratează, în fiecare din capitolele lor. diverse aspecte ale acestei necesități de «a da» im sens, pentru ca el să se manifeste. Ideea centrală se găseşte rezumată în capitolul «Spiritualitate» din *Psihanaliza Americii.*

această abstracție nu este niciodată un lucru mai profund decât concretul: dimpotrivă, este un lucru mai superficial. Astfel, nu există omenire, nu există decât indivizi vii, iar oricine crede că poate neglija indivizii în beneficiul omenirii se înşeală amarnic. De unde şi această dezumanizare atât de caracteristică vremii noastre, pe care am semnalat-o deja în mai multe rânduri. Ceea ce este mai profund, mai substanțial decât individul, nu este niciodată generalul, ci *universalul,* iar universalul se exprimă tocmai prin individual, şi acesta se universalizează pe măsură ce devine mai profund. Omul abstract pe care l-a inventat secolul XVIII pur şi simplu nu există.

Veritabilul progres de realizat de acum înainte va începe deci prin a admite, ca punct de pornire, că epoca ideilor generale a trecut. Nici un progres nu se va mai efectua sub egida lor. Neputința Genevei, repulsia a aproape tuturor popoarelor de a recunoaşte planuri constructive generale, deşteptarea mai peste tot a particularismelor naționaliste o demonstrează fără posibil echivoc. Cu cât omenirea va deveni mai profundă, cu atât mai bine îşi va da seama de aceasta: tot generalizând şi căutând sau situând toate valorile în ceea ce e general, omenirea occidentală a pierdut orice simț pentru valorile unicului şi deci ale existenței individuale. De unde imensul pericol al colectivismului, fie el înțeles în stil rusesc sau american. De unde monstruoasa uşurință cu care popoare întregi sunt gata să se lanseze într-un război cu deplina conştiință a ororilor sale: ceea ce înseamnă că ele nu cer nimic mai bun decât să moară. Viața aşa cum este ea în prezent a pierdut orice sens pentru ele. Aceste fenomene moderne îmi par a fi concludenta ilustrare a acestui adevăr: la Sensul vieții şi nicidecum la atributele sale obiective se raportează toate valorile pe care omul le leagă de ea. «Generalul», însă, nu încarnează niciodată acest sens. Era progresului moare deci inevitabil, căci viața progresivă în sine a pierdut pentru orn orice semnificație profundă.

Progresul *esențial* şi profund, a cărui venire este sarcina istorică a generației actuale şi a celor viitoare constă deci, pentru a o spune în două cuvinte, într-o concentrare care reduce generalul la personal. Neîndoielnic, noi suntem mai bogați decât strămoşii noştri în cunoştințe şi în posibilități de acțiune. Dar, în lipsa unei ajustări şi a unei orientări conforme cu Sensul, nu am ştiut încă să punem în valoare acest capital. în sens vital viața noastră este, cu anumite

excepții, mult mai puțin bogată decât a fost cea din secolele trecute.

Marea noastră sarcină este deci o nouă vitalizare a vieții. De unde întâietatea problemelor intime asupra tuturor problemelor ce se pot pune. De unde alegerea subiectelor acestui volumaş. Să încheiem deci acest studiu care tratează în linii mari problema intimă pusă fiecăruia de propria sa viață ce se scurge, trecând prin morțile succesive ale stărilor prezente, de la tinerețe până la bătrânețe şi până la mormânt.

O ființă umană completă, a cărei armonie este menținută din instinct, nu se teme nici de bătrânețe şi nici de moarte. Ea trăieşte din moment în moment, de la o sarcină practică la o alta; din fiecare perioadă, ea reține în primul rând ceea ce este nou şi mai bun din ce prezintă aceasta;

iar cât despre sfârşit, ea este din instinct de aceeaşi părere cu Epicur, care a zis: «Moartea nu ne priveşte nici morţi, nici vii: morţi, pentru că nu mai suntem, vii, întrucât suntem.» înţelepciunea colectivă din toate perioadele care au avut un profund sentiment vital a acordat etapelor succesive ale existenţei sensul unei ierarhii ascendente: această ierarhie realizează în reprezentarea exterioară sentimentul intim pe care fiecare îl posedă al unui progres interior de realizat; ea compensează în acelaşi timp, printr-o creştere de prestigiu şi de influenţă, slăbirea forţelor fizice care se produce în chip fatal începând cu apogeul vieţii. Numai epocile superficiale au refuzat să admită această ierarhie. Iar o simplă logică ne arată că niciodată vreuna dintre ele nu a mers mai departe în acest refuz decât cea a progresului, cea mai superficială dintre toate: ea a sfârşit prin a răsturna toate valorile. Singura care contează cu adevărat de la sfârşitul războiului mondial până la ora la care scriu este tinereţea. în exterior, aceasta are ca rezultat o preeminenţă a artificiului asupra realităţii naturale. Dacă nu mai este de rigoare, în 1933, ca octogenarii să-şi petreacă timpul liber ţopăind, nimeni nu îndrăzneşte să poarte sau să arate mai mult de treizeci şi cinci de ani. în lăuntrul conştiinţei, acelaşi spirit al vremii provoacă o nemaipomenită sărăcire a vieţii. Căci tinereţea este vârsta impulsurilor puţin numeroase, puternice, simple, radicale, nediferenţiate prin adaptarea Ia realitatea dinamică. Dacă pe de o parte este vârsta celor mai

Psihanaliza Americiu Cap. «Socialism» şi «Democraţie».

frumoase idealisme, pe de alta, ea este cea a dorinţelor nepotolite şi a negrelor melancolii, pe care exuberanţa instinctelor animale se sforţează de bine de rău să Ic ascundă sub masca unor aparenţe înşelătoare. Toată valoarea pozitivă a tinereţii rezidă în elanul animal şi în idealismul necugetat. Dar atunci când acest potenţial nu mai există în mod real, menţinerea artificială a efectelor sale are ca rezultat aceeaşi imagine pe care o prezintă piticul senil în raport cu copilul. Iar toată experienţa pozitivă care ar putea fi cea a anilor împliniţi rămâne nerealizată. Cert, patriarhalismul care nu atribuie valoare decât bătrâneţii (aşa cum încă este cazul în China, unde i se face un adevărat compliment unei tinere femei spunându-i că pare de şaizeci de ani) nu are nici el dreptate. Dacă moda de după război restrângea viaţa recunoscută ca valabilă la intervalul de timp situat între vârsta de optsprezece şi cea de treizeci şi cinci de ani, concepţia patriarhală, de partea sa, opera o îngustare analoagă; iar acelaşi lucru se poate spune şi despre punctul de vedere intermediar, în vigoare pe vremea tinereţii mele, când doar vârsta matură conta; la acea epocă, fiecare se prefăcea încă de la optsprezece ani că are patruzeci, iar orice femeie măritată se grăbea să-şi piardă farmecele.

O veritabilă înţelegere, însă, ne învaţă că trebuie să recunoaştem şi să exprimăm *în fiecare* etapă a vieţii toată valoarea pe care este ea susceptibilă de a o avea. Nimic mai frumos decât o copilărie autentică, atât cât durează ca. Nimic mai fermecător decât o tinereţe care-şi urmăreşte scopurile proprii în cadrul adecvat. Dar experienţele spirituale ce impulsionează realizarea Sensului vieţii (singurul lucru care poate satisface pe deplin profunzimile fiinţei) nu încep în general decât la vârsta maturităţii. Iar bătrâneţea doar creează în mod normal acea distanţă interioară între contingenţe şi sensul profund al vieţii, care ne permite să o înţelegem temeinic şi să o dominăm. De unde acea înţelepciune care se pune pe seama bătrânului, independent de iscusinţele sale personale. Dar ideea însăşi a unei vieţi pline, complete şi integrale pretinde în mod evident ca fiecare să accepte pentru sine această deviză a Sfintei Tereza: «Să trăieşti toată viaţa ce ţi-a fost dată, să iubeşti cu toată dragostea, să mori fără să te tenii de moarte.» Ea pretinde ca fiecare să vadă în viaţa sa personală o sonată care trebuie bine interpretată de la început şi până la sfârşit; al cărei fiecare tempo, fiecare frază are un caracter particular; în care lotuşi toate frazele. în diversitatea lor, sunt

indispensabile pentru a realiza integral sensul conținut în opera muzicală şi în care sfârşitul înseamnă în acelaşi timp încheiere, împlinire şi perfecțiune. Odată ce un om a înțeles aceasta, el nu mai pretinde că scherzoul face mai mult decât adagioul, *ci el le recunoaşte în principiu tuturor tempouhlor o valoare egală.*

Diferența de valoare nu depinde astfel decât de gradul atins în realizarea Sensului. Dar atunci, ideea de perfecțiune o implică în acelaşi timp şi pe cea de progres, a adevăratului progres. Căci tocmai suita tempourilor, alternanța motivelor şi diferențierea melodiilor, care formează totuşi un tot unificat, permit să se realizeze progresiv sensul integral al vieții. Ceea ce, văzut din exterior, nu este decât scurgere în timp, de la naştere şi până la moarte - scurgere care, odată atinsă culmea vieții fizice, se angajează pe o pantă din ce în ce mai abruptă spre abis - este atunci, pentru conştiința profundă, o progresivă aprofundare care nu are decât un *singur* sens, pur pozitiv, şi care echivalează cu o îmbogățire.

Omul care a atins acest grad de înțelegere nu mai suferă de pierderea tinereții. Nici nu va deveni ridicol încercând să pară ceea ce nu este. El va adopta absolut natural stilul potrivit cu fiecare etapă a vieții: moda îi stă bine tineretului dinamic, schimbător, şi care trăieşte la suprafața contingențelor; stilul hieratic convine celui care nu se mai orientează decât după valorile eterne. Dar mai ales, acumularea naturală a anilor va deveni pentru el un mijloc, adecvat naturii sale, de a se realiza pe sine - astfel încât bucuria sa de a trăi va creşte din an în an. El nu va renega şi nici nu va respinge nimic din forțele şi din puterile naturale aflate la dispoziția sa. Tinerețea *să-şi epuizeze* toate posibilitățile pe care numai ea le posedă: atunci cu totul natural, din moartea acestui sunet particular se va naşte stadiul următor al melodiei, promisiunea unui viitor mai bun. Vârsta matură să fie pe cât de activă posibil, pentru ca nevoia sa de acțiune să fie satisfăcută la timp. Atunci, atitudinea contemplativă naturală la bătrânețe va apărea ca perfecta împlinire a întregii vieți. Deoarece, prin însăşi natura sa, bătrânețea trăieşte mai mult în reprezentare decât în acțiune, şi în trecut mai mult decât în viitor, ea ajunge în mod normal, dacă se clădeşte pe baza stărilor anterioare pe deplin consumate, Ia o bogăție interioară care stârneşte invidia acelora care nu au ajuns încă la o vârstă înaintată.

106

Viața intimă

Această acceptare a ritmului natural, prim pas spre realizarea Sensului spiritual, este condiția prealabilă pe care trebuie să o îndeplinească orice ființă dornică să facă din viața sa expresia unui progres intim continuu - singurul gen de progres care contează cu adevărat şi care satisface cu adevărat. Iar pentru cine a ajuns aici, oprirea în dezvoltarea naturală îşi va pierde de asemenea orice caracter negativ. Fiziologic, fiecare este predeterminat prin ereditate.

La acest factor se adaugă spiritul epocii în care o ființă se naşte şi se dezvoltă, spirit care pre-formează întotdeauna ceea ce va fi mai târziu şi îi pre-fixează limitele. Dar, dinspre partea sa, orice nouă experiență, ba chiar şi orice inițiativă conduce mai devreme sau mai târziu la o înțepenire pe care o evoluție ulterioară o va depăşi. Această evoluție, de la un anumit moment dat, un acelaşi individ nu o va putea împinge mai departe. In acest sens, fiecare se opreşte prin forța lucrurilor. Dar nu este nimic tragic în aceasta, cu condiția ca nimeni să nu fie îndeajuns de superficial şi îndeajuns de puțin generos în ce priveşte natura încât să vrea cu orice preț să fie, aşa cum este din toate timpurile; de la un anumit moment, trebuie ca fiecare om să opereze o schimbare în mersul său. Nu trebuie ca el să se dea de ceasul morții pentru a-şi continua evoluția în domeniul temporalului; de acum înainte, el trebuie să se orienteze spre ceea ce e imuabil.

Bătrânețea e vârsta veşniciei devenită conştientă. Iar cum veşnicia este rezultatul tuturor vremurilor, bătrânețea bine înțeleasă şi perfect realizată, care în fapt nu e mai aproape de moarte decât copilăria, căci moartea poate surveni în orice clipă - bătrânețea poate fi veritabila încoronare a vieții.

Nemurire: toată această carte, care a fost scrisă în 1906 şi nu există decât în germană, tratează despre aceste adevăruri.

CREATIVITATE

De când există oameni care se ocupă de teorie, se tot repetă că numitorul comun al tuturor aspirațiilor omeneşti ar fi căutarea Fericirii. Cred că aceasta ține de faptul că, în acest caz particular, prin excepție, nu bărbații, ci femeile sunt acelea care au formulat problema: ele au formulat-o ca mame, ele au rezolvat-o în calitate de mame, iar sugestia anilor copilăriei, mereu puternică, s-a exercitat până şi în tratatele de filosofie cele mai abstracte. Care bărbat perfect sincer față de el însuşi ar fi inventat din proprie inițiativă această definiție a lui Stendhal, potrivit căreia frumusețea ar fi o promisiune de fericire? Căci femeile sunt cele care îşi consideră astfel propria frumusețe, lor le place ca bărbații să le vadă aşa. Pentru bărbat, frumusețea e un scop în sine; el nu vrea şi nici nu vede nimic dincolo de ea; iar legenda lui Pygmalion este în ochii bărbatului însuşi prototipul istorioarei obscene, tot aşa cum în ochii femeii este cea a Suzanei la baie. Fericirea nu există decât în funcție de ordinea emoțională; iar aceasta este ordinea în care trăiesc în mod normal femeile. Dar viața activă a bărbaților, care este viața lor specifică, nu se desfăşoară în cadrul ordinii emoționale. Pentru a ne da seama de aceasta, este suficient să medităm acest fapt de experiență că niciodată familia nu a închis pentru omul activ orizontul intereselor sale şi că elanul său spre viitor nu-şi găseşte, ca la femeie, scopul concret în copil, ci în idealul atins, în misiunea, vocația, funcția îndeplinită, în lucrarea dusă la bun sfârşit, ba chiar şi în «lucrul făcut» sau «afacerea încheiată», ultim cuvânt al spiritului mecanizat.

Cuvântul «fericire», într-adevăr, nu are sens decât în funcție de ordinea emoțională. Iar în măsura în care bărbații trăiesc şi ei în această ordine, idealul fericirii atinse este cert un ideal universal uman. Acest lucru este într-atât de adevărat încât, îndată ce elanul spre viitor trece la limită, - ceea ce conduce, de la dinamismul duratei în timp, la statismul superior al Eternității, - idealul unei beatitudini finale şi definitive este consacrat chiar şi de religii cu un foarte slab conținut emoțional, precum cea a hinduşilor. Dar exact această ultimă reflecție ne face să înțelegem de ce şi în ce sens Fericirea nu poate seni de numitor comun al tuturor aspirațiilor omeneşti.

Fericirea este o stare de spirit statică; fără dorință subînțeleasă de durată perpetuă, această idee nu are sens. Dar viața, cât timp durează ea, este în mers; dacă se opreşte, înseamnă că încetează să existe.

ii"

Iată de ce idealurile cu adevărat vitale nu se pot stabili decât în funcție de mişcarea sa. Aşa stând lucrurile, numitorul comun al aspirațiilor omeneşti nu poate fi aşa zisa fericire atinsă (este ea aşa vreodată?), ci numai şi numai ceea ce duce la fericire, activitatea care ne face fericiți. Acest singur numitor comun, însă, este *Creativitatea.*

Acesta este motivul pentru care în mod involuntar fiecare asociază ideea de dragoste cu cea de fericire, deşi în fond nu există dragoste decât nefericită, şi vice-versa ideea de fericire cu cea de dragoste, deşi oricare altă fericire ar fi mult mai lesne de atins, şi mai ales, odată atinsă,

mult mai durabilă. Căci fiinţa umană aspiră să trăiască viaţa dragostei în sine, oricare ar fi urmările. Dragostea însă înseamnă creativitate. Imposibil de imaginat o iubire a cărei expresie supremă nu ar avea sensul voluptăţii. Şi nu există voluptate, pe orice plan ar fi aceasta, care să nu constituie elementul subiectiv corespunzător unui act creator. Aici, corespondenţa polară între activitate şi pasivitate, ce caracterizează orice viaţă, se afirmă cu cea mai mare claritate. Sentimentul de voluptate e întotdeauna pasiv, dar nu pasivitatea este cea care îi dă naştere. Iar acolo unde pasivitatea predomină într-o stadiu dat, ea se transformă îndată după aceea într-o activitate creatoare cu atât mai intensă: ca zămislire a copilului de către femeie. Şi aşijderea, viaţa sentimentală a femeii, despre care s-a convenit să se spună că ea nu creează, ci suferă viaţa, este în realitate o continuă serie de acte creatoare. Sentimentele se nasc în ea; este ceea ce face voluptatea pe care ele i-o dau. Iar dacă, în general ele nu sunt evocate din afară, nu altfel stau lucrurile cu creativitatea fizică feminină, dar şi cu creativitatea bărbatului pe plan psihic: atunci când artistul creează, el nu fecundează, ci zămisleşte.

Dragostea trăită este deci prototipul oricărei creativităţi. Iar dacă mergem mai departe şi zicem: dragostea înseamnă creativitate, simplificăm oarecum problema, dar nu o falsificăm în esenţa ei. De unde teoria lui Platon, conform căreia Eros este acela care a creat lumea. De unde primatul dragostei în concepţia creştină a Divinităţii.

Dar hinduşii au văzut mai profund decât creştinii şi decât platonicienii: Dumnezeul lor este mereu creator şi distrugător

Meditaţii Sud-Americane: Cap. «Ordinea emoţională».

Creativitate

109

totodată. într-adevăr, am văzut în studiul nostru despre Progres, considerând viaţa prin imaginea simbolică a muzicii, că fiecare moment al ei este mereu constructor şi distrugător, naştere şi moarte totodată. Lucrurile stând astfel, orice bucurie de a trăi este totodată şi bucurie de a muri. Dacă omul merge spre viitor cu un avânt fără încetare accelerat, dacă el doreşte tot mai mult să sară etapele pe măsură ce bucuria sa de a trăi se face din ce în ce mai intensă şi mai profundă, aceasta este din cauză că voluptatea vieţii constă într-un mers înainte, fără oprire şi fără oprelişti, de la o creaţie la alta. Dar acest mers accelerat grăbeşte în acelaşi timp şi moartea momentelor şi a stărilor succesive; şi cu cât mai ades are loc din nou o creaţie, cu atât sunt mai multe execuţiile capitale corespunzătoare. De unde aceste forme primitive - şi care din această cauză sunt şi cele mai curente - ale bucuriei de a trăi, care se cheamă divertisment şi amuzament. De unde invidia sau ura involuntară pe care o inspiră artistul creator sau eroul tuturor acelora care nu se identifică cu el din dragoste sau din admiraţie: ura şi atacul sunt şi ele forme de participare. De unde mai ales. această nemuritoare bucurie a războinicului, la care femeile participă în sensul că nu există nici un alt tip de bărbat pe care ele să-l iubească mai pătimaş; acest lucru este atât de adevărat încât, fără a fi profet, se poate afirma că femeile, atât de ataşate de pace totuşi, sunt acelea care vor împiedica lumea să fie vreodată pacificată pe veci.

în viaţă, într-adevăr, nu există construcţie fără distrugere, naştere fără moarte. De unde această sinistră şi tragică vecinătate a dragostei cu moartea, care se găseşte îngrozitor concretizată la atâtea animale, dar care a fost mereu presimţită şi de conştiinţa profundă a oamenilor care se iubesc: într-atât de bine încât, cu cât pasiunea lor este mai intensă, cu atât sunt ei mai obsedaţi de ideea de a muri împreună. De unde tendinţa net distractivă a tuturor spiritelor creatoare. Dacă sunt oameni politici, le place războiul la nebunie şi simt o stranie voluptate să distrugă pentru a putea reconstrui din temelii; extraordinara constructivitate a Rusiei sovietice, care realmente efectuează o re-creaţie a rusului ca tip uman, este în funcţie directă de neînfrânata ei distructivitate. Artiştii creatori, atât de inofensivi în aparenţă, trec fără remuşcări de la o femeie la alta, de la un prieten la altul sau de la o ţară la alta. ascultând numai

şi numai de exigenţele propriei opere. Şi în fond, nimeni nu doreşte în mod

sincer un *happy end.* Dacă în majoritatea sa publicul de azi pretinde ca spectacolul să aibă un deznodământ fericit, în vreme ce grecii îl doreau tragic, aceasta este deoarece astăzi este vorba de fiecare dată despre o melodie vitală de extrem de scurtă durată, repede dată uitării şi dacă este posibil niciodată repetată; iar aceasta echivalează cu moartea apropiată şi definitivă. Vizionând filme americane, nu mă pot împiedica de fiecare dată să nu mă duc cu gândul la acea regină merovingiană care, după o fermecătoare noapte de dragoste cu surâsul pe buze, îşi dădea ea însăşi iubiţii pe mâna gâdelui. Ne putem, într-adevăr, da foarte bine seama de fondul tragic al vieţii meditând fenomene moderne, superficiale în aparenţă. Dacă în zilele noastre marele public consumă cu lăcomie, pe de o parte, istorioare sentimentale care «se termină bine», şi pe de alta, atroce povestiri criminale, aceasta este expresia, conformă unei vieţi mecanizate, a unei cunoaşteri inconştiente: el simte în mod obscur că viaţa este mereu creaţie şi totodată nimicire. Nu există nimic superficial care să nu-i reveleze cui ştie să vadă vreo realitate profundă. In atât de spiritualul său studiu despre istoria cinematografiei, Rene FiilopMiller constată că fără excepţie toţi pionierii americani ai celei de a şaptea arte şi-au început cariera ca negustori de haine vechi sau ca vânzători de îmbrăcăminte gata confecţionată: într-adevăr, aceste două meserii se bazează pe pura repetiţie, fără nici o notă şi adaptare individuală.

Creativitatea are deci întotdeauna două aspecte: unul constructiv, celălalt distructiv. Nimic mai greşit decât a opune în principiu aceste două tendinţe: ele se corelează şi merg împreună.

Dacă, pe de altă parte, toată lumea simte că spiritul constructiv este superior spiritului distructiv, dacă mai toate religiile îl opun pe Diavol lui Dumnezeu, este din pricină că în mod evident fiecare unitate vitală, atâta cât durează ea, este în definitiv constructivă. Dar nu pe această latură evidentă trebuie să punem noi accentul în superficiala noastră epocă. Un optimism laş şi neghiob a hipnotizat atât de bine opinia publică din toate ţările, încât un imens număr de bărbaţi şi de femei se cred gata să renunţe la orice bucurie profundă, cu condiţia să nu apară nimic care ar putea să le tulbure acest optimism. Dacă renunţă în modul acesta la creativitate, omul e nevoit să idealizeze rutina. De unde şi idealul unei vieţi complet mecanizate în care totul merge ca pe roate; aşa cum profeţeşte Aldous Huxley, ar

fi în cele din urmă interzis unei femei să nu se dea unui bărbat chiar în momentul în care el îşi exprimă dorinţa, şi reciproc, de teamă că o întârziere impusă dorinţei şi satisfacerii ei să nu pricinuiască depozite de senzaţii şi de emoţii dăunătoare mersului regulat al maşinii.

Dar în fond viaţa de rutină nu-l face niciodată pe cineva fericit; fără sentimentul, sau măcar iluzia creativităţii, nu există fericire posibilă. De unde aceste uscate fete bătrâne, aceste clonţoase domnişoare telefoniste, aceşti morocănoşi magistraţi, aceşti funcţionari invidioşi pe orice viaţă mai liberă decât a lor şi în consecinţă şicanatori. De unde profundul pesimism inconştient al Statelor Unite, pe care l-am analizat altundeva. Optimismul nu este acolo decât de faţadă şi devine tot mai feroce, mai strident şi mai provocator, pe măsură ce evenimentele, tot mai hotărât, îl infirmă.

Dar aceleaşi consideraţii de principiu dezvăluie şi unul din motivele profundei melancolii ce impregnează atmosfera Americii de Sud.

Acolo, viaţa nu e mecanizată absolut deloc. Dar spiritul încă nu a dobândit o facultate de iniţiativă suficientă pentru a da conştiinţei un sentiment de creativitate diferit de cel fizic: de unde

obsesia sexuală ce domneşte pe acest continent. Oamenii acolo «sunt trăiți» mai curând decât trăiesc prin ei înşişi. Iată de ce femeile au rareori sentimentul noului, oricât de bogată ar fi experiența lor emoțională.

Cât despre bărbați, preponderența elementului teluric în constituția lor face că la treizeci de ani deja majoritatea dintre ei se fixează complet într-o ordine prestabilită oarecare, aşa încât un european de cincizeci de ani poate foarte bine să se simtă adolescent în mijlocul tinerilor de acolo.

înainte de a aborda problema'proprie a creativității, al cărei sentiment este singurul care asigură o veritabilă fericire, să ne dăm seama de justa relație care poate şi trebuie să existe între creativitate şi rutină. Căci este evident că în marea ei parte, din punct de vedere al duratei, viața *este* rutină, ca şi somnul; şi nu este mai puțin evident că marea majoritate aspiră, într-un fel sau în altul, la statismul unei vieți de rutină. Această aspirație e lesne de explicat: ea este funcție de dorința de siguranță, ca pavăză contra Fricii originare. Oricât de liber şi de creativ ar fi el în rest, fiecare - cu condiția să nu aparțină tipului nepăsător sau «mă doare-n cot», care nu e nicidecum superior celorlalți, ci pur şi simplu lipsii de simțul responsabilității - are

nevoie de un cadra de viață sigur, dacă nu imuabil, care să-i permită să nu se mai gândească la lucruri care în fond nu-l interesează, in acest sens, aproape toți bărbații care nu au avere personală îşi aleg din instinct o carieră care le garantează o rentă sau pensie; chiar şi femeile superioare se resemnează să facă o căsătorie oarecare mai uşor decât să nu se mărite. Dar tot ceea ce poate avea bun nitina se limitează la cadrul vieții. Este lesne de definit relația ideală ce poate exista între cadra şi tablou, iar femeile sunt acelea care dau aici exemplul cel mai bun. Dacă, în general vorbind, ele se deprind considerabil mai uşor decât bărbații cu o rutină oarecare, aceasta este deoarece ca ființe fizice şi emoționale sunt în majoritatea lor mult mai creative decât bărbații. Ele aduc pe lume copii, ceea ce nu echivalează deloc cu fecundația, ci cu creația unei opere de către artist; crescându-şi copiii, ele fac față, în orice moment, la noi situații de viață, căci ele nu se mărginesc niciodată, ca mai toți tații, «să facă ce e necesar» în sensul general admis. în sfârşit, ele trăiesc fără încetare senzații şi emoții inedite, care se nasc în ele iar nu în afara lor. Fiecare nouă dragoste, fiecare nouă prietenie cu un bărbat, fiecare nouă afecțiune constituie pentru ele un sentiment unic şi incomparabil. Că o viață interioară atât de dinamică are nevoie de un cadru exterior fixat şi durabil, nimic mai lesne de înțeles. Dar, exact în acelaşi sens, cu cât un om e mai creator, cu atât este el mai rutinier în detaliile nesemnificative ale vieții; el nu pretinde de la acestea decât un lucra: să nu-i solicite atenția asupra lor. Aceasta este relația ideală între rutină şi viața creativă; ea este valabilă pentru toată lumea, în mod absolut. Nu există însă viață, din păcate, care să fie exclusiv sau total creativă. Nici chiar despre Divinul Creator, nici un popor nu a putut să-şi facă o atât de sublimă imagine. Dar se poate ajunge la aceea că atenția aproape nu se mai ocupă de ceea ce face rutina existenței, aşa cum de altfel funcțiile organice ele înseşi tind să devină automate proporțional cu regularitatea lor, rezervând astfel energia liberă viei adaptări la neprevăzut. Aceasta este ceea ce explică rolul monstruos pe care obişnuința l-a jucat exact la cele mai mari genii. Două exemple: Beethoven avea obiceiul de a mânca, întro zi fixată a săptămânii, într-o anume berărie, friptură de vițel. Când

Meditații Sud-Âmehcane: Cap.«Gana» şi «Tristețe».

a ajuns acolo într-o seară, cu imaginația plină de Simfonia pastorală pe cale să se nască, i s-a spus că nu era friptură de vițel. Beethoven a simțit că i se năruie pământul sub picioare; ca

un nebun furios, s-a repezit urlând în stradă. Exemplul lui Kant este şi mai pitoresc.

Atunci când i-a murit sora, el a băgat de seamă că, deşi o iubea mult, nu o mai revăzuse de douăzeci şi cinci de ani. Fratele şi sora trăiau foarte aproape unul de altul; îşi făceau plimbarea la aceeaşi oră în fiecare zi; dar şi-o făceau întotdeauna, din întâmplare mai întâi, apoi din obişnuinţă, în direcţii opuse, încât nu se întâlneau niciodată.

Aceste anecdote nu sunt numai picante: ele sunt şi deosebit de semnificative. Căci marile momente ale vieţii se detaşează întotdeauna pe un fond de rutină; iar pentru conştiinţa oricărei fiinţe omeneşti într-adevăr vii, doar marile momente sunt cele care contează. Dacă Beethoven şi Kant erau atât de rutinieri în lucrurile lipsite de importanţă reală, aceasta este deoarece ei se identificau cu creativitatea lor. Doar creativitatea, într-adevăr, dă sentimentul că viaţa merită chinul de a fi trăită. De unde idealizarea primitivă şi primară a fecundităţii şi a potentei fiziologice. De unde acest simbolism sexual care se regăseşte în fondul oricărei imagini ce reprezintă forţele vitale profunde, că este vorba despre ritualism primitiv, despre expresie artistică sau despre mistică religioasă. Dar în epoca noastră de viaţă aproape total mecanizată, cultul Creativităţii se impune ca niciodată mai înainte; iar de data aceasta, este vorba despre Creativitatea pură sau despre Creativitatea în sine, nu despre una din expresiile ei particulare, ca arta, sau experienţa religioasă.

Căci astăzi omenirea aproape a ajuns la nivelul unui Kant care n-ar fi ştiut decât să se plimbe. Studiul nostru despre Progres ne-a adus la concluzia că problema progresului nu mai este câtuşi de puţin o problemă generală, ci o problemă de ordin intim. Recunoscând-o pe cea a *Creativităţii* ca problemă centrală a întregii crize prin care trece în prezent omenirea, precizăm şi concretizăm ceea ce nu am putut schiţa atunci. Contrarul Creativităţii e sterilitatea. Sterilitatea, însă, este exact ceea ce caracterizează din ce în ce mai pregnant omenirea mecanizată. Din toate timpurile, au existat epoci de mecanizare: ele corespund celui din urmă stadiu al unei civilizaţii date, stadiu normal de bătrâneţe, în care rutina precumpăneşte definitiv asupra invenţiei, în care arborele nu mai creşte şi în care lemnul rigid a înlocuit aproape întreg ţesutul suplu care predomina în tinereţe. Dar câtă

vreme ordinea emoţională era pe primul plan, această mecanizare nu avea nimic periculos: era vorba despre o simplă problemă de generaţii; venirea unor indivizi sau rase mai tinere era suficientă pentru a rezolva problema. Căci sufletul nu este mecanizabil.

Prejudecata «progresului» a determinat omenirea să pună tot accentul vital pe latura raţională şi intelectuală. în acest caz, este din punct de vedere fiziologic posibil ca mecanizarea să invadeze întreaga fiinţă umană. Această fatală evoluţie se conturează deja cu o claritate înspăimântătoare în Statele Unite ale Americii. Acolo, din toată posibila creativitate a vieţii, doar modalitatea specială a inventatorului tehnic se mai bucură încă de oarecare prestigiu. în consecinţă, spiritul de iniţiativă se pierde din ce în ce mai accentuat, ideile originale devin tot mai rare; sufletul se ofileşte, inima se împietreşte. Dar deja aceeaşi pierdere de creativitate se manifestă şi sub formă de impotenţă fizică la bărbaţi şi de sterilitate la femei. Că este vorba aici de un fatal rezultat al mecanizării, iar nu al climatului american, o demonstrează în Europa fenomene analoage. Din ce în ce mai frecvent, medicii sunt consultaţi de pacienţi atinşi de impotenţă şi care, în covârşitoarea lor majoritate, sunt bărbaţi care trăiesc în stil american. Aproape s-ar părea că o excesivă muncă mecanică duce la apariţia unui tip neutru, aşa cum există la albine şi la furnici. Dar aceste ingenioase insecte nu s-au lăsat păcălite de ideea de progres: din instinct, ele au înţeles că munca mecanică are sensul pe care l-am spus în

precedentul nostru studiu. Ele nu au idealizat deci munca, nu au făcut din ea o datorie «sacră» pentru toată lumea, ci funcția specializată a unor ființe sterile care le dispensează pe celelalte de ocupațiile subalterne.

într-adevăr, invenția maşinii nu va asuma un sens realmente pozitiv decât din momentul în care idealul muncii de dragul muncii va înceta să existe şi va fi înlocuit de cel al creativității. Din acel moment, i se va recunoaşte cu totul natural muncii maşinale rolul unei indispensabile funcționări automate, precum cea a inimii; astfel, ea nu va mai fi obiectul nici unei idealizări, fără ca prin aceasta trândăvia să se bucure de cel mai mic prestigiu; iar pe de altă parte, maşinismul va juca pentru conştiință acelaşi rol pe care-l jucau sclavii în civilizațiile antice. Nu încape îndoială că tipul omului liber grec sau roman era superior aceluia al omului liber actual - căci în fond, nimeni astăzi nu e liber, decât dacă este imens de bogat, iar

acest fapt la rândul său implică dependența de bani; în zilele noastre, fiecare e sclavul a ceva, dacă nu al cuiva. Grație maşinii, va putea renaşte o libertate analoagă aceleia din antichitate. Analoagă, dar nu identică, întrucât idealurile s-au schimbat. După aproape două mii de ani de tradiție iudeo-creştină, ai cărei trei exponenți principali sunt dragostea de aproapele ridicată la rangul de ideal, conştiința socială şi sanctificarea muncii, o libertate care ar însemna doar timp liber nu se mai poate asocia cu ideea unei valori intrinseci în acest inconştient colectiv a cărui memorie, cuprinzând secole şi milenii, condiționează orice nouă dezvoltare. Dar timpul liber în sine - oricât ar fi el exaltat sub numele de *otiurn cum dignitate* - nu ne face niciodată fericiți: doar libera descărcare a energiilor creează sentimentul fericirii.

Excesul de timp liber de care dispuneau oamenii slobozi din Antichitate, odată trecută epoca înaltei lor creativități, a sfârşit prin a genera o atmosferă de un atât de imens plictis, de un atât de fantastic vid, încât doar senzațiile cele mai violente, ca spectacolul martirilor devorați de fiare, putea ascunde sub aparențe înşelătoare acest sentiment preț de câteva ore - iar etosul muncii, care pe atunci era cea a sclavilor, a putut deveni preponderent numai ca factor compensator al acestei groaze de vid. Dar sclavul nu prețuieşte niciodată cât stăpânul. Pentru a ajunge la plenitudinea vieții, pe care nici timpul liber în sine şi nici munca nu o poate da, nu există decât un mijloc sigur şi valabil pentru toată lumea: *este acela de a accentua creativitatea, de a o admite ca supremă valoare vitală* şi de a rândui viața într-un asemenea mod încât toate activitățile ei să se inspire din acest spirit.

De mai bine de un secol deja, idealul creativității, pe care îl cred superior tuturor idealurilor care au călăuzit vreodată întreaga omenire, a fost proclamat, sub o formă sau o alta, de cugetători şi de poeți solitari. William Blake, marele pictor şi mistic englez, a fost primul, cred, care să predice explicit o «etică a fecundității». Aceasta este ceea ce înțelegeau în fond poeții romantici, atunci când exaltau experiența profundă sau actul de geniu prin opoziție cu idealurile clasice sau clasiciste. Toată importanța lui Nietzsche exact în aceasta

Psihanaliza Americii: Cap. «Idealul animal» şi «Supremația femeii».

constă. Mai de curând, filosoful rus Nicolai Berdiaev, acest mare spirit religios căruia Franța are onoarea de a-i acorda azil, a mers mai departe decât tradiția creştină afirmând că omul de geniu este o revelație a Divinului la egalitate cu cea a Sfântului. Totuşi, toate concepțiile şi teoriile creativității care au avut curs până acum nu cuprind decât un aspect particular al problemei, sau caută salvarea în cutare sau cutare varietate de Supraom. Dar cum ar putea sena de normă pentru toată lumea o virtute particulară şi mai ales cum ar putea o organizare

excepțională, un dar al Naturii, încarna un ideal universal? Nu poate constitui un ideal universal decât o stare superioară pe care prin liberul său efort *fiecare* o poate atinge până la un anumit punct. Acesta este motivul pentru care, după mine, idealul Creativității în sine este singurul susceptibil de a deveni cel al întregii omeniri de mâine, eliberată sau dornică să se elibereze de lanțurile morale şi materiale create de mecanizare.

Să examinăm deci, pentru a concluziona, problema creativității sub acele aspecte ale sale care au cea mai mare importanță vitală pentru toată lumea. Eu văd trei.

în studiile precedente, am exaltat virtuțile sentimentului familial şi ale legăturii conjugale. Dar la baza tuturor virtuților care se exprimă în cadrul ordinii emoționale se află dragostea. Iar forța dragostei în sine este cea creatoare. Inutil de insistat asupra acestor aspecte ale problemei care vin primele în mintea fiecăruia atunci când aude pronunțându-se acest cuvânt magic. întrucât chestiunea creativității în general este cea care ne interesează aici, trebuie să ne înălțăm la această concepție mai vastă care era cea a Grecilor, atunci când vorbeau despre Erosul cosmogonic - concepție care cunoaşte astăzi o renaştere în opera filosofului german Ludwig Klages. Nu ne vom lansa aici în speculații cosmologice. Totuşi, este absolut cert că orice creativitate umană este funcție de o polarizare între două forțe complementare. Când ne situăm la această înălțime, este vorba despre acelaşi fenomen, că o polarizare se produce între un bărbat şi o femeie sau între doi prieteni, între maestru şi emul sau între erou şi poporul care îl admiră, între artist şi subiectul care-l inspiră, sau în fine între sufletul religios şi Divinitatea pe care o adoră şi căreia doreşte să i se jertfească. De când Rațiunea mai întâi, apoi Intelectul au devenii dominante între toate forțele psihice, omenirea occidentală

a uitat din ce în ce mai mult, sau a înțeles din ce în ce mai puțin, că orice creativitate de ordin psihic şi spiritual îşi are sursa în ceea ce în secolul XVII se chema pasiunile sufletului. Rațiunea şi intelectul nu sunt înzestrate cu creativitate. Spiritul metafizic, al cărui simbol primordial poartă numele de Dumnezeu, este creator pe un plan superior aceluia al vieții telurice: în domeniul teluric, nu există creativitate decât pe planurile fizic şi emoțional. Reamintim ceea ce am zis tratând despre familie: ceea ce se numeşte în mod obişnuit «suflet» este tocmai organismul emoțiilor. Nimeni însă nu a creat vreodată decât dacă a fost mişcat în străfundul sufletului. Iar omul nu poate fi mişcat decât conform legii polarizării, prin mijlocirea acestei forțe care este cea a dragostei în sensul ei cel mai vast.

în puține domenii s-a arătat omenirea «luminată» mai oarbă decât în acesta, care este cel mai important dintre toate. Am tratat în mai multe rânduri despre efectele sterilizante produse de o excesivă dezvoltare a inteligenței. Ajungem acum la cauza profundă. Dacă forțele sentimentale şi emoționale se atrofiază, omul îşi pierde în mod inevitabil creativitatea psihică, tot aşa cum îşi pierde creativitatea fizică prin castrare. Dar ce se învață deci în Rusia, în Statele Unite, în mediile «avansate» din Anglia şi din Germania? Că trebuie să ne lepădăm de orice sentiment, că recea rațiune singură trebuie să decidă. Iar aceasta chiar şi în dragoste: de unde acest pozitivism sexual în comparație cu care un cult falie de un naturalism exacerbat ia aspectul celei mai sublime liturghii. O englezoaică mi-a zis într-o zi - citez cu plăcere anglo-saxoni în aceste materii căci pentru neînțelegerea non-raționalului ei furnizează întotdeauna exemple clasice -: «Dragostea este un lucru foarte simplu şi puțin interesant: numai imaginația este cea care face din ea o valoare.» Ea avea dreptate în măsura în care constata fapte (cu privire la acest punct, să fim cinstiți, anglo-saxonii sunt tari întotdeauna); ea se înşela însă nevăzând că tocmai imaginația e cea care importă. Numai imaginația creează toate valorile de ordin psihic. Dar dragostea - în acest sens

Dintre principalele lucrări ale lui Berdiaev, scrise în ruseşte, doar *Filosofia Spiritului liber* există în franceză (Edition du Cavalier, 1933). Editorul J.C.B. Mohr din Tubingen a publicat o altă operă capitală a filosofului rus sub titlul:

Der Sinn des Schaffens (Sensul creației).

Ludwig Klages: *Der Kosmogonische E'ros,* Jena, Eugen Diederichs Verlag.

118

I i

Viața intimă

vast pe care i l-am atribuit - aprinde tocmai imaginația. Puțin importă atunci faptele: că o Muză este în realitate o bucătăreasă, un adulat erou un condotier, un maestru admirat un vulgar meseriaş, sau Dumnezeul adorat un fals Dumnezeu - dacă polarizarea cu imaginea reprezentată de ființa iubită evocă forțele creatoare, ea dă tot ceea ce o ființă poate da mai profund unei alteia: ea o revelează sieşi.

Iată de ce nimic nu este de ajuns pentru a cultiva dragostea.

Să revenim la tradiția tuturor marilor epoci: nu există nici una între ele în care emoțiile superioare să nu fi jucat rolul decisiv. Toată civilizația Greciei poate fi explicată prin cultul eroilor şi al prieteniei.

De acolo s-a născut această unică cultură a Frumuseții, căci Frumusețea îşi are toate rădăcinile vitale în ordinea emoțională şi nu are absolut nimic comun cu idealul Adevărului. Toată civilizația romană s-a născut din devotamentul pentru *Res publica* , adică pentru idealul care consideră ansamblul Națiunii ca superior individului şi în acelaşi timp identic cu acesta. Toată cultura creştină este fiică a elanului de iubire al omului, care se simte creatură, înspre Creatorul său. Chiar şi ultima cultură europeană demnă de acest nume, care a fost cea a «bunei companii» din secolul XVIII, era fructul *pasiunii* pentru gândirea liberă, pentru suveranitatea recent descoperită a Rațiunii. Tinerele generații de azi îşi dau seama de aceasta în mod obscur; de unde încrederea oarbă în şefi, naționalismul exagerat, obsesia sacrificiului. Dar pasiunile care le posedă sunt dintre cele mai primitive. Cultul Sângelui nu dezvoltă sufletul, dragostea exclusivă pentru pământul natal nu înalță spiritul, iar ascultarea oarbă a dictatorilor nu eliberează inițiativa individuală.

Desigur, acest Eros valorează mai mult decât o rece intelectualitate americană. Dar noi avem nevoie de ceva mai bun. Nu este inevitabil ca omenirea occidentală, cu tradiția ei milenară, să regreseze până la epoca marilor migrații ale popoarelor. Este deci datoria imperioasă a elitelor de a da exemplul unei vieți emoționale şi creative pe un nivel superior.

Şi poate fi vorba aici de un nivel superior mai general decât a existat vreodată. Aici, încă o dată, avem de ce să ne felicităm că moravurile au devenit mai libere. Ce odioasă concepție, că un bărbat poate poseda o femeie, sau reciproc, aşa cum se posedau sclavii! că există un drept de-cumpărător sau o legătură legală care interzice cuiva, sub pedeapsa de a comite un delict, de a avea mai mult decât

Creativitate

119

un interes în viața sa! *Dimpotrivă, fiecare ar trebui să aibă cât mai multe,* căci fiecare nou interes evocă noi potente şi diferențiază sufletul. Legătura de familie reprezintă unul, legătura conjugală un altul; cu toate că rareori fac bun menaj, aceste două legături sunt singurele admise ca fiind compatibile. Dar ar trebui deopotrivă să se recunoască fiecărui bărbat şi fiecărei femei, oricât de perfectă ar fi viața sa de familie, oricât de fericită ar fi căsnicia sa, dreptul de a avea prieteni. Există mii şi mii de nuanțe de posibile sentimente; femeile o ştiu bine. Iar fiecare nuanță e unică în felul ei. Nu numai că dragostea este alt lucru decât simpatie pentru o persoană de sex opus: dragostea pentru Petre este altceva decât dragostea pentru Ion. Iar fiecare interes particular evocă forțe noi şi speciale. Dacă insist atâta asupra acestui aspect al problemei este mai întâi deoarece el se aplică celei mai mari părți a oamenilor, apoi deoarece polarizarea între bărbat şi

femeie este, în general vorbind, cea mai creatoare de valori pozitive; dar mai ales deoarece aici domnesc încă cele mai rele prejudecăți. Este evident odios să înşeli pe cineva, dar nu este nicidecum necesar să o faci. Toată această idee de «înşelare» îşi are rădăcina în barbara concepție a unui drept de posesiune. Fiecare legătură e unică în genul ei. Poți să fii absolut sincer față de soțul tău, având în acelaşi timp prieteni de un alt ordin. Totul este în *ideea* pe care ne-o facem despre aceste lucruri. Nu împărtăşesc, cert, concepția care face fondul acestei butade lansate într-o zi de Montaigne cu un umor deosebit de rabelaisian: «Toți marii oameni au fost încornorați şi o să mai fie încă.» Dacă cineva se găseşte în această situație, este cu siguranță de preferat să nu o ştie; iar o femeie incapabilă să ascundă faptul că pune coarne este cert cea mai brutală dintre păcătoase; eu tare mă îndoiesc că unei asemenea femei Dumnezeu îi iartă ceva sub pretext că ea ar fi iubit mult. Straturile inferioare ale ființei umane sunt rele, tiranice şi oarbe. Niciodată nu se va aboli această sinistră forță care este gelozia, iar dacă s-ar reuşi aceasta, iubirea cea mai sublimă ar avea de suferit, căci gelozia este termenul său «corespondent» (cum se spunea în timpul Renaşterii) în straturile inferioare. Forțele abisale nu le putem manipula decât devenind clar conştienți de ceea ce sunt ele. Astfel, în secolul XVIII, cel mai clarvăzător dintre toate secolele, convențiile bunei companii interziceau unui soț om de lume să zăbovească pe lângă soția sa

atunci când aceasta primea vizita altuia. Acesta era modul în care era făcută inofensivă gelozia.

Inutil să insistăm mai mult. Dar ceea ce se cuvine afirmat cu toată energia este că oricât am iubi, oricât am admira, oricât am venera, tot nu este de ajuns. Cel care consimte să se lase dezamăgit este un nerod, pur şi simplu. *Niciodată* o imagine sufletească nu corespunde, chiar şi aproximativ, realității empirice. Dar nu este absolut deloc necesar să-i corespundă! Toată virtutea ei şi tot sensul ei constau în a evoca forțele creatoare proprii bărbatului şi femeii în chestiune. Acest scop odată atins, restul este de importanță secundară.

Cea de a doua facultate care trebuie cultivată cu orice preț în numele idealului Creativității este *înțelegerea:* înțelegerea lăuntrică, venind din interior, prin opoziție cu cunoştințele aduse din afară.

Orice act de înțelegere este un act personal şi în acelaşi timp creator.

Este la fel de imposibil să laşi altcuiva grija de a înțelege pentru tine ca şi cea de a respira pentru tine. Pe de altă parte, orice act de înțelegere este *acordarea* unui Sens; el constituie o activitate spirituală care acționează din interior spre exterior. Niciodată nu se găseşte un sens lucrurilor cărora nu li se dă acest sens; dacă ar fi altminterea, lipsa de înțelegere nu ar fi regula generală. Să aibă ființele, evenimentele şi lucrurile sensul propriu cel mai bine definit - el este imposibil de găsit fără a-l aduce noi înşine; cine citeşte o carte fără să contribuie cu înțelegerea sa absolut personală nu va vedea în ea decât hârtie şi cerneală tipografică. Aceasta ține de faptul (explicat pe larg în capitolul «Irumpția Spiritului» din *Meditații SudAmericcme)* că odată cu această irupție o *altă ordine* decât cea a Naturii, şi care există într-o altă dimensiune, începe să ia formă în antica ordine a existenței terestre. Acest principiu este creator pe planul metafizic, tot aşa cum sufletul şi corpul sunt creative pe planul teluric. în domeniul ordinii raționale, însă, nu cunoaşterea sau ştiința constituie expresia acestui principiu spiritual; aceasta este numai înțelegerea. Şi, prin urmare, doar înțelegerea este creatoare. Iată de ce mi-am intitulat principala lucrare de filosofie *înțelegere creatoare.*

în domeniul spiritului, Sensul creează faptele, tot aşa cum inspiraţia poetică creează versurile care îi corespund. Bineînţeles, înţelegerea nu este identică cu creaţia propriu-zisă. Dar amândouă aparţin

aceleiaşi ordini în sensul că aceste două acte sunt pur personale, că este vorba într-adevăr de *activitate* într-un caz şi în celălalt şi că cel care înţelege un adevăr descoperit de un altul îl face prin aceasta să devină al său propriu.

De unde această situaţie paradoxală în aparenţă că cineva poate şti tot fără să înţeleagă nimic şi să înţeleagă tot fără să ştie nimic. Ceea ce caracterizează era mecanizată este tocmai faptul că domneşte în ea o cunoaştere de o neîntrecută amploare, dar şi o lipsă de înţelegere poate şi mai neîntrecută. Astăzi, doar faptele contează în ochii imensei majorităţi; şi, bineînţeles, faptele neînţelese. Dar dacă înţelegerea lipseşte, este imposibil să existe creativitate spirituală; căci înţelegerea este forma cea mai elementară a creativităţii.

Este suficient ca această evoluţie să se continue încă foarte puţin timp şi se va produce o inevitabilă nivelare la cota inferioară, mai radicală decât a operat vreodată cel mai fanatic dintre tribunii poporului trimiţând la moarte toate elitele. Atunci, orice iniţiativă a spiritului, orice independenţă a judecăţii, orice creativitate spirituală va dispare. Iată de ce nu văd decât o singură cale care să ducă Ia salvare: trebuie accentuată cu cea mai mare forţă imaginabilă înţelegerea personală *prin opoziţie cu cunoaşterea generalizatoare.*

Dar, pe de altă parte, această salvare e în principiu accesibilă pentru toată lumea. Una din cele mai bune legi ale Naturii şi ale Spiritului unele dintre ele sunt detestabile - este cea că datele conştiinţei asupra cărora se fixează atenţia, prin chiar acest fapt, sunt vitalizate. Graţie acestei legi într-adevăr excelente, epoca atotştiutoare şi neînţelegând nimic se poate transforma, în intervalul de timp al unei singure generaţii, într-o epocă dominată de înţelegere - şi deci de creativitate.

Problema se pune în acelaşi mod în toate ţările Occidentului.

Expresia sa concretă diferă, totuşi, în funcţie de popoare şi de trecutul lor istoric. Problema poporului francez este dintre toate cea mai interesantă, căci acest popor ignoră orice tendinţă de a-şi renega tradiţiile, iar printre acestea cultul Raţiunii. Dar această Raţiune care

înţelegere creatoare: Cap. «Cultură a fiinţei şi cultură a capacităţii» şi «înţelepciunea hindusă şi înţelepciunea chineză». A se vedea, în afara cărţii citate, *Renaştere* , capitolul «lisus Magul» din *Figuri simbolice* şi, în *Lumea care se naşte,* capitolele «Adevărata problemă a progresului» şi «Filosofie şi înţelepciune».

guvernează încă Franţa este ea o expresie a înţelegerii? Francezul modern, ca nici un alt tip uman în viaţă, crede în valoarea definiţiei.

Dar nu se poate defini decât ceea ce se ştie deja. Nu se poate defini decât reducând noile date la ceea ce este deja cunoscut. A înţelege cu adevărat înseamnă întotdeauna aceasta: a surprinde *premise* noi, puncte de pornire, dezvoltări noi în sensul că nu sunt explicabile prin ceea ce se ştia din trecut; este apercepţia nemijlocită a cazului *unic* care se iveşte: într-un cuvânt, este *intuiţia indefinibilului.* Oricine se gândeşte în primul rând la claritatea definiţiei îşi îndreaptă în mod fatal atenţia asupra a ceva deja văzut; noul îi scapă, el se închide pentru orice experienţă cu adevărat nouă. Aceasta explică marea dificultate pe care o are Franţa de azi să admită că de la Marele Război încoace lumea s-a schimbat, că premisele antebelice sunt perimate. Aceasta explică rigiditatea Franţei în chestiunea tratatelor, asprimea cu care ea apără ceea ce numeşte Securitate, politica sa financiară modelată după cea a regelui Midas. Această Franţă este o Franţă a spiritului închis; această Franţă este la fel de puţin creativă ca şi America...

Cel de al treilea principal aspect al Creativităţii este curajul sau, altfel zis, bucuria riscului.

Imposibil să trăieşti o viaţă creatoare, oricare ar fi ea, fără să-ţi asumi un risc. O femeie care se lansează într-o aventură, mai ales dacă aceasta este cea mai aventuroasă dintre toate, căsătoria, dă hazardului o şansă foarte mare. Creatorul este esenţialmente un om care riscă. Acest lucru este evident atunci când este vorba despre războinic, despre omul de Stat. Dar în principiu, lucrurile nu stau altfel cu artistul: el trebuie să se «dăruie» elementului ce-l poate emoţiona fără să cunoască ce urmează să se întâmple. De unde, ca un corolar sau ca expresie particulară, această viaţă tipică a naturii artistice, care distruge, din când în cînd, sub imperiul unei presiuni inconştiente dar irezistibile tot ceea ce i-ar putea garanta o securitate dorită totuşi în secret. într-adevăr, dorinţa de securitate este cea mai direct în opoziţie cu creativitatea. Pe planul forţelor inferioare, creativitatea are drept corespondent Foamea originară, prima strămoaşă a ceea ce va fi ulterior procreaţia, iar această Foame este inamica perpetuă a Securităţii, fiica întâi-născută a Fricii originare. Dar, o expresie a acestei Frici este mania definiţiei căreia nimic nu-i scapă. Spiritul creator nu ştie niciodată la ce va

ajunge şi cum va sfârşi; iar acesta este sensul vieţii sale. Prin aceasta, el reprezintă Foamea originară. Dar în această «materie primă» se încarnează, la omul a cărui conştiinţă este trezită, principiul spiritual care este curajul. Am explicat pe larg, în capitolul «Tristeţe» din *Meditaţii Sud-Americane,* că factorul acesta, care este un contra-sens, dacă nu chiar o perversitate din punctul de vedere al Naturii, este prima expresie a Spiritului autonom; suntem nevoiţi să trimitem la acel capitol, căci este imposibil să-i rezumăm aici rezultatele fără a depăşi considerabil cadrul acestui studiu. Este suficient să spunem aceasta: Curajul este contra-naturii prin faptul că el se afirmă prin victoria atât asupra Foamei originare cât şi asupra Fricii originare; stăpânirea naturii îi este esenţa. Iar curajul reprezintă prima condiţie pentru a scăpa din cadrul dat al Naturii care nu cunoaşte evoluţia spontană - deci pentru a progresa în sensul profund al acestui cuvânt - căci numai curajul se hazardează dincolo de ceea ce este dat.

Astfel, a face dovadă de curaj înseamnă a se decide a da vieţii un sens pe care altminterea ea nu l-ar avea; omul curajos trăieşte din interior spre exterior, iar nu invers. Melodia spirituală a vieţii nu se face auzită decât atunci când omul însuşi ia iniţiativa; că această melodie se revelează adesea ca Soartă suferită şi deci sub formă pasivă, sau ca rezultat al sacrificiului, puţin importă; esenţialul este ca pasivitatea în chestiune să însemne întotdeauna renunţare voluntară, iar sacrificiul, sacrificiu consimţit. Iar curajul este şi cea dintâi expresie a libertăţii, a cărei esenţă este voinţa riscului. Dar, întrucât creativitatea propriu-zis omenească îşi are rădăcinile în sufletul pătruns de Spirit, cum s-ar afirma ea fără ca să intervină curajul? Nici un laş nu a creat niciodată nimic. Dar curajul este necesar mai ales pentru sfărâma cadrele devenite fosile ale trecutului muribund, cadre care nu au fost nicicând mai rezistente şi mai dure decât în timpul erei mecaniciste; iată de ce fierul şi cimentul armat sunt simbolurile sale prin excelenţă.

Iar aceste cadre, hotărât, trebuie sfărâmate. Fără aceasta nu există salvare. Iată de ce, eu consider cu bucurie chiar şi cele mai barbare dintre noile tinerimi militante; ele au în orice caz un curaj imens, ele sunt pline de credinţă; aceşti tineri sunt deci pionierii gata desemnaţi ai unei creativităţi superioare. Numai că nu trebuie ca ei să dea tonul. Căci ne-am scufunda atunci în mod fatal într-o lungă perioadă de barbarie. Salvarea nu va veni decât de la predominanţa

creativităţii superioare. Iar aici, doar *înţelegerea* poate servi de ghid tuturor, căci numai ea este apanajul fiecăruia. în acest sens, înţelegerea este foarte cert astăzi aspectul cel mai important

al creativității. De unde speranța, nezdruncinata speranță pe care mi-o pun în ceea ce eu numesc înțelegerea creatoare.

Meditații Sud-Americane: Cap. «Frica originară».
Renaştere: Cap. «Problema libertății».

RAȚIUNE ŞI RELIGIE

Este dificil de prezis cu certitudine ce va gândi omenirea peste câteva secole despre definiția pe care şi-a dat-o sieşi cel de al XVIII-lea: «secolul luminilor», definiție al cărei precipitat spațial este cea a Parisului ca «Oraş-Lumină». Dar întrucât îmi este indiferent dacă mă înşel - *nil humani a me alienum puto* - voi risca predicția următoare: lumea va fi de acord să spună într-o zi că secolul XVIII a fost luminat numai în sensul că atunci, pentru prima oară în Europa post-antică, inteligența devenită sigură de sine a luminat ordinea tradițională. Secolul XVIII nu a fost nicidecum acela în care a domnit numai inteligența - această exclusivitate îşi află primul campion istoric abia în zilele noastre, şi nu în Europa, ci în Rusia bolşevică. Secolul XVIII a fost cel al unei vieți europene complet înflorite, care conținea ca elemente încă vii şi vivace Evul Mediu, Renaşterea, Reforma, elanul exploratorilor spre descoperiri îndepărtate, barocul şi fermentul războaielor religioase; încoronând toate acestea, inteligența emancipată lumina această viață complexă.

Secolul XVIII a fost deci, în realitate, cel care a desăvârşit Europa născută spre anul o mie. Aşa încât Revoluția franceză nu a fost nicidecum urmarea logică a Marelui Secol în mersul său progresiv; dimpotrivă, ea a sunat prohodul unei tradiții culturale aproape milenare, tot aşa cum Revoluția din 1917 a îngropat vechea cultură aristocratică a Rusiei, ale cărei rădăcini erau totodată bizantine, europene, ruse şi mongole - bogăție ereditară care numai ea explică superba amploare a celui mai bun tip rus, tip astăzi exterminat.

Aşadar, marile spirite ale veacului XVIII nu se găseau deloc în opoziție cu tradiția anterioară; în ceea ce-l priveşte pe Voltaire, acest lucru a fost de altfel recunoscut de multă vreme.

De la Revoluția franceză, această primă mare cezură în istoria noastră post-antică, conştiința europeană a pierdut din an în an tot mai mult contactul cu trecutul său viu. Procesul a fost lent, fără îndoială: de unde posibilitatea unei restaurații după această revoluție; de unde caracterul episodic al aventurii napoleoniene, care aproape s-a şters din memoria francezilor. De unde şi posibilitatea acelei îndelungate Sfinte Alianțe după eşecul Corsicanului. Iar astăzi chiar, Franța este cea care a uitat cel mai puțin, în memoria sa organică, ce a fost viața ei înainte de 1789. Țările cărora Reforma le-a conferit

caracterul lor distinctiv sunt cele în care s-a conturat cel mai repede devitalizarea tradiției. De unde restrângerea progresivă a tipului prusac, foarte «secolul XVIII» pe timpul lui Frederic cel Mare, şi mai ales moralismul din ce în ce mai îngust şi mărginit al AngloSaxonilor. Din vremea lui Wesley deja (veritabilul creator al tipului englez modern), orice Englez «decent» - în accepțiunea engleză a anticului adjectiv latin - ar fi contemplat cu o sfântă oroare un om ca Shakespeare. Dimpotrivă, în Franța - şi, într-un grad mai redus, în celelalte țări latine - se produce o fisură tot mai largă între viața care continuă tradiția, viață care se pierde din ce în ce mai mult în inconştient, şi viața inițiatoare de nou care e aproape exclusiv ghidată de rațiune. Aşa încât majoritatea Francezilor de azi nici măcar nu îşi dau seama de faptul, totuşi vădit, că tipul francez este emoțional iar nu intelectual în esența sa. Un om altminteri inteligent ca Julien Benda, care este reprezentativ pentru mulți alții, merge până la a-şi felicita compatrioții, în *Istoria Francezilor în voința lor de a fi o Națiune,* că s-au înălțat, în decursul istoriei lor, deasupra unor sentimente

primordiale; gloria şi «progresul» lor ar consta, după el, în a se fi convertit la idealuri abstracte, a fi trecut de la patriotism la ideea abstractă de Națiune, etc. Efectiv, în Franța care vorbeşte şi scrie, fondul emoțional aproape nu mai este iluminat de conştiința cugetătoare. Dar această comoară de emoții există; iar în definitiv, în toate momentele grave, critice şi decisive, ea este cea determinantă.

Rezultatul acestei curioase constelații este că în Franța, mai mult decât oriunde, conştiința şi realitatea obiectivă se află în discordanță.

La suprafață, Franța trăieşte din abstracțiuni şi din definiții; în fond, ea este împinsă orbeşte spre destinul ei. Aşa a «ținut» ea cât a durat Marele Război. Tot aşa şi mai târziu, stabilizarea francului nu a fost deloc opera premeditată a unor financiari clarvăzători, ci opera Franței colective care a realizat-o, ghidată de un obscur instinct. Dar prea adesea, vai, conştiința Superficială predomină. De unde spectacolul absurd pe care Franța l-a dat lumii organizând în plin secol XX, sub ministerul Combes, o persecuție religioasă. De unde extraordinara incapacitate de înțelegere de care dă ea dovadă în fața marilor mişcări noi care se nasc şi cresc în jurul ei. Doar pe planul foarte special al modei feminine, Franța de azi se afirmă mereu în stare să urmărească plină de suplețe schimbătoarele exigențe ale momentului prezent. în general vorbind, domneşte în Franța o

Rațiune şi religie

127

inamiciție adesea sâcâitoare între logică şi intuiție, între teoria generală şi viziunea concretă, între un intelectualism superficial şi o profundă viață emoțională. Dar aceasta din urmă este cea care face toată forța şi tot prestigiul Franței. Doar pentru aceasta este ea îndrăgită.

Dar să lăsăm aceste chestiuni particulare şi să ne continuăm analiza adevăratului raport care există între, secolul XVIII şi următoarele. Dacă secolul XVIII semnifică altceva decât se crede în general, acelaşi lucru se poate spune şi despre secolele XIX şi XX până la marele Război. Secolul XIX nu a continuat tradiția predecesoarelor sale trecând pe sub arcul de triumf care ar fi Revoluția franceză; el s-a specializat cu un exclusivism feroce în ceea ce adusese nou secolul XVIII, lăsând din ce în ce mai mult să scape bogățiile ereditare care făceau să trăiască din interior conştiința luminată a acestui secol. Meditând asupra Statelor Unite ale Americii ajungem cel mai lesne să pricepem veritabila semnificație a acestor fapte. Acolo, tradiția anterioară secolului XVIII a încetat să trăiască puțin timp după separarea de Anglia, dar ceea ce s-a născut nu a fost o civilizație nouă: a urmat o monstruoasă inflație de anumite concepții din secolul XVIII în spațiul vid al unui continent nelocuit cu resurse incalculabile. Nu există nici o singură idee specific nordamericană care să nu fie fiică a lui Rousseau, şi încă o fiică ajunsă fată bătrână: ea n-a adus copii pe lume, dar refuză să moară. în Europa, a existat reproducție, dar numai ceea ce a adus nou secolul XVIII s-a reprodus şi le-a dat secolelor următoare trăsăturile distinctive. De unde această extraordinară sărăcie a vieții conştiente din secolul XIX, sărăcie care s-a tot agravat până în zilele noastre.

Viața a devenit progresiv mai plicticoasă din deceniu în deceniu căci tendințele şi impulsurile sufletului care au găsit mijlocul de a se exprima şi de a se împărtăşi s-au făcut tot mai puține. Dar, cu cât conştiința se goleşte de sentimente şi de emoții diferențiate, cu atât inconştientul redevine mai primitiv. Iar cum aceste forțe sunt lipsite de orice mijloc de expresie recunoscut în sistemul vieții conştiente, se produce o acumulare a forțelor zăgăzuite, acumulare care creşte până când are loc o explozie sau chiar o perfidă dar irezistibilă sechestrare

Analiza Spectrală a Europei: Cap. «Franța».

128

a produselor conştiinței de către forțele primitive. Mai ales acest din urmă fenomen este cel

ce caracterizează starea prezentă a Europei.

Intervalul de timp care s-a scurs între Revoluția franceză şi Războiul Mondial este o perioadă de pregătire. Odată cu Războiul, digurile ce zăgăzuiau forțele demonice ale inconştientului s-au rupt iar de atunci aceste forțe predomină. Ele sunt cele care guvernează de fapt cuasitotalitatea utilajelor tehnice moderne, atât de perfecționate.

De când aşa stau lucrurile, se poate afirma aproape fără exagerare, rațiunea nu mai joacă nici un rol. Credința superstițioasă în atotputernicia rațiunii, care a degenerat ulterior într-o credință în atotputernicia inteligenței ştiințifice şi tehnice, a condus, printr-una din acele răsturnări cu care istoria omenirii este obişnuită, la falimentul rațiunii. Aceasta nu mai guvernează nimic, nici măcar înalta finanța. Aproape totul, mai ales în marile afaceri care reuşesc, este un produs de interferență a unor forțe oarbe în esența lor. Căci mania speculației care-i însufleţeşte pe marii profitori ai crizei mondiale - iar fără această manie de a se hazarda, ei nu ar fi realizat niciodată câştiguri atât de mari, - criminalitatea unui Ivar Kreuger şi inepția şefilor Marilor Puteri, între care mai mulți au fost inteligenți, dar dintre care nici unul nu a făcut o politică profitabilă măcar pentru propria sa țară - sunt tot atâtea fenomene de acelaşi ordin: forțele obscure născute din zonele inferioare au dirijat, neobservate, eforturile conştiente. Curând toți oamenii cinstiți, sau aproape toți, îşi vor fi pierdut bunurile, iar tuturor oamenilor rezonabili evenimentele le vor fi deschis ochii. Aceasta explică pe de o parte credința din zi în zi mai răspândită în pura profeție care face să prospere atâtea existențe echivoce, alimentate de stranii profesiuni ca astrologia, chiromanția etc. Dar aceasta explică şi de ce, în mediile care rămân ataşate de antica tradiție europeană, se urcă din în ce mai mult înapoi de la Kant la Sfântul Toma din Aquino. Ceea ce acesta din urmă numea Rațiune era, într-adevăr, lucru mai profund decât această inteligență modernă care nu remarcă decât faptele exterioare şi care din chiar această cauză se înşeală atât de des, căci ea ignoră totul despre forțele motrice profunde. Sfântul Toma înțelegea prin ea Sensul intim al ființelor şi al lucrurilor, în măsura în care rațiunea izbuteşte să îl prindă şi să-l definească. Iar înainte de toate, el nu a crezut niciodată că rațiunea omenească ar fi totul, sau capabilă de orice. Punctul lui de plecare era întotdeauna şi pretutindeni realitatea

integrală, pe care o concepea ca naturală pe de o parte şi supranaturală pe de alta. El postula, fără îndoială, că toată realitatea trebuie să fie conformă cu rațiunea şi că o logică suficient de aprofundată ar reuşi să demonstreze dreptul la existență, conceput într-un sens juridic transcendent, a tot ce există. Totuşi, ceea ce este eronat în acest postulat nu e nimic în comparație cu eroarea comisă de epoca zisă luminată, în ochii căreia experiența ar trebui să se justifice înaintea Rațiunii pentru a fi acceptată ca atare: Sfântul Toma admitea pretutindeni şi totdeauna că deasupra rațiunii trona realitatea intrinsecă şi integrală. în consecință, rațiunea nu s-a desprins niciodată, în epoca sincer şi funciar catolică, şi chiar în perioadele celei mai rele scolastici, de rădăcinile profunde ale vieții.

Printre raționaliştii moderni, doar unul nu a fost superficial: Hegel. La dreptul vorbind, el era o minte extrem de concretă care, grație unei stranii idiosincrazii, îşi exprima viziunile sub forma şi în cadrul unor înlănțuiri logice. Ceea ce Hegel numea Rațiune era de fapt însăşi realitatea integrală, pe care el o presupunea rațională. De atunci, omul luminat din Occident a identificat din ce în ce mai mult Sensul Universului cu o inteligență inventatoare de maşini...

Formidabila presiune a forțelor iraționale la care asistăm a respins această eroare pentru oricine are ochi şi ştie să se servească de ei. Iar în acelaşi timp pragmatismul nord-american, pandant moralist al intelectualismului european, a suferit o strălucită respingere, care-şi aşteaptă încă marele poet ce i-ar putea zugrăvi tabloul definitiv. Nu ştiu ce s-a petrecut în momentul

Potopului; dar de atunci încoace, negreşit, nu s-a văzut farsă mai nemăsurat de comică decât acest dezastru de la Bursa din New York din anul 1929, care a făcut Statele Unite să piardă în mod paşnic tot atâția bani, sau chiar mai mult, cât a cheltuit întrega Europă în cursul Războiului, impunându-şi cele mai cumplite sacrificii. Iar subita cădere a aproape tuturor milionarilor din acelaşi continent, trecând brusc de la opulența feerică la mizeria completă, e un pandant de un grandios grotesc al căderii lui Adam. Şi în mod sigur, întâiul nostru strămoş, chiar mai înainte de a se fi obişnuit cu munca, s-a simțit mai puțin dezrădăcinat pe un pământ care nu era Paradisul, decât «foştii» americani în acea Cetate a milionarilor decăzuți pe care unul din rarii binefăcători transatlantici înzestrați cu un spirit zeflemitor şi maliții os a pus-o să fie construită pentru uzul lor.

Am trasat o dată în plus marile linii ale tabloului epocii noastre considerând-o sub un unghi puțin diferii, ca să nu rămână nici o îndoială cu privire la cadrul general în care se pune astăzi orice problemă intimă şi personală. Acum, în acest ultim studiu, vom încerca - nu să rezumăm : nimic mai absurd decât a crede că se pot «rezuma» gânduri vii fără a le ucide pe loc! Să lăsăm «rezumatele » liceenilor care îşi fac temele, sau criticilor fără talent! - în acest studiu final, vom încerca să surprindem semnificația integrală a tuturor problemelor particulare pe care le-am examinat; «integrală» în sensul pe care îl are în matematici termenul integrare în raport cu diferențierea.

Cu toate acestea, putem relua pentru o ultimă oară firul considerațiilor generale care preced, întrucât ele ne vor ajuta să abordăm fără alte ocolişuri chestiunea capitală. Pentru omenirea occidentală, salvarea nu poate consta în întoarcerea la Sfântul Toma, căci este imposibil să reurci vreodată scara istoriei. Nu degeaba critica lui Kant reprezintă un veritabil punct critic, în sensul fizicienilor, în evoluția psihologică: această reală sinteză a forțelor sufletului şi ale Spiritului, atât de puternică încât a făcut o forță vie chiar şi din reflexul ei, «Suma» Aquinatului, nu mai există niciunde în omenirea reprezentativă pentru epoca noastră; ea s-a dezintegrat din punct de vedere fiziologic ca urmare a emancipării şi dezvoltării autonome a gândirii. Kant a pus deci bine problema când a întreprins trasarea limitelor rațiunii: acesta era în ochii săi unicul mijloc de a da valorilor non-raționale locul cuvenit în conştiință. Dar el nu a putut cuprinde problema în toată întinderea ei şi nici măcar să o vadă aşa cum se pune ea în principiu. Alături de rațiune, el nu admitea decât Religia; chiar şi domeniul estetic şi cel moral erau pentru el de resortul rațiunii. El ignora totul despre acele forțe profunde din om care sunt de origine telurică. Am arătat însă, în studiile noastre succesive, cum stau de fapt lucrurile. Am văzut că normele corpului nu au nimic comun cu cele ale Spiritului ; de unde necesitatea unei noi atitudini față de Sănătate. Am văzut că nici chestiunile morale în sine nu sunt de ordin spiritual. Sentimentul Proprietății îşi are toate rădăcinile în zonele inferioare ale ființei umane, în Frica originară; la fel stau lucrurile şi cu Dreptul. Dar dacă Familia nu aparține ordinii acelui factor căruia i-am spus *gana,* ea nu aparține nici ordinii raționale; aşa că este un contrasens a pune

în domeniul familiei problema progresului. Dimpotrivă, problema Căsătoriei nu este ceea ce se socoteşte în general: ea nu este nici o problemă sexuală, nici o problemă morală, ci o problemă în mod fundamental spirituală. întreaga idee de Progres ce serveşte de axă gândirii mai tuturor intelectualilor e o greşeală. Pentru oricine vrea să sfărâme lanțurile create de mecanizarea vieții, veritabilul ideal nu poate fi decât Creativitatea. Dar toate aceste chestiuni pe care le-am examinat mai înainte nu sunt în ultimă instanță probleme generale, care ar putea fi rezolvate prin măsuri exterioare, ci probleme intime a căror singură soluție generală ar consta în a însuma

eforturile absolut personale, eforturi orientate de fiecare dintre noi nu spre un Bine general ci *spre perfecțiunea unicității sale .*

Ultima problemă, însă, care se pune fiecăuia mai imperios pe măsură ce înaintează în vârstă şi devine conştient de toată complexitatea structurii sale, este problema religioasă. Omul este legat de pământ prin «gana» sa. Totul în el până la suflet, termen sinonim cu ceea ce eu numesc «ordine emoțională», este de esență telurică. Toate aceste ordini, la modul originar, nu participau la principiul Spiritului; aşa încât este absurd să se vadă în Sănătate un imperativ spiritual, sau în morală o expresie a Divinului, sau în «suflet» ca atare o entitate nemuritoare. Dar, *ordinea rațională nu este nici ea în sine de esență spirituală, ci telurică.* Inteligența Bergson a fost, cred, primul care a spus-o limpede - se dovedeşte cu atât mai aptă să înțeleagă Natura cu cât este mai puțin penetrată de principiul vieții; normele logice şi matematice sunt aplicabile în primă instanță materiei moarte. Dar Viața ca atare nu-şi are nici ea rădăcina în Spirit, deşi nu există viață care să nu participe la acesta mai mult sau mai puțin. Partea de departe cea mai considerabilă a vieții, chiar şi la om, nu poate fi redusă la Spirit şi, la modul originar, nu-i recunoaşte normele. Am arătat ce este cu aceste norme particulare într-un paragraf din studiul nostru despre Căsnicie. Există vieți profund omeneşti şi bogate sufleteşte în care Spiritul nu s-a pogorât niciodată. Dar mai ales cunoaşterea şi chiar înțelegerea normelor pornind de la care s-a dezvoltat conceptul de Rațiune aparțin la modul originar ordinii vitale iar nu ordinii spirituale. în mod fundamental, ele nu sunt decât două din multiplele forme de adaptare ce caracterizează orice viață, cu acelaşi titlu ca reacțiile corporale, reacțiile senzitive de ordinul susceptibilității psihice şi

reacțiile emoționale a căror «înțelegere » se manifestă prin apercepția directă a unei compabilități sau a unei incompabilități existente. De aceea, este absolut natural că «Rațiunea» s-a arătat din ce în ce mai anti-metafizică şi anti-spirituală, pe măsură ce ea se desprindea mai mult de Spiritualitatea religioasă a creştinismului originar şi medieval. Şi, la limită, trebuia să ajungă la raționalismul pur materialist al Rusiei sovietice şi la pragmatismul vitalist (prin opoziție cu cel spiritual) al Statelor Unite. Dar mai înainte ştiința europeană se făcuse forte, fie să țină loc de religie, fie să respingă religia. Toate aceste aşa-zise «progrese» nu au putut decât să ducă la teribilul haos ce caracterizează epoca în care scriu, deoarece aveau ca punct de pornire o concepție greşită despre ființa umană. Datul primar al experienței nu e materia; dimpotrivă, trebuie o capacitate de abstracțiune foarte dezvoltată pentru a desprinde acest concept; iată de ce nu numai că toți primitivii ignoră materia, dar în lumea întreagă, nu a existat materialism în sens modern decât în Europa începând cu secolul XVIII. Datul primar al oricărei experiențe este de ordin psihic şi nu material. Iar în experiența psihică originară, accentul nu cade pe datul exterior, ci pe realitatea interioară. La animal, desigur, mediul ambiant joacă rolul principal; organismul său abia dacă acționează, el nu face decât să re-acționeze. Căci, în esența ei, «gana» este inertă. Dar, pe de altă parte, la animal, inextricabil inserat în natură, nu poate exista distincție netă - lăsând la o parte orice chestiune de conştiință sau de inconştiență - între ceea ce este de origine exterioară şi interioară: căci aceste două elemente constituie o unică sinteză originară. La om, viața interioară este autonomă şi separată, pentru conştiință, de ceea ce e exterior; căci la el *sufletul* formează central vieții organice. De unde monstruoasa eroare a pragmatismului, care conduce în mod fatal, acolo unde el domneşte, la supremația «idealului animal»: a face să depindă orice valoare de succesul exterior, sau a identifica aceste două lucruri, echivalează cu o concepție sub-umană a Naturii omeneşti. Iar fiindcă gândirea acționează asupra unui obiect viu, fatalul rezultat al erorii teoretice este deteriorarea practică. Dar nu numai atât: în omul asupra căruia s-

a pogorât Spiritul, nu sufletul, ci Spiritul, deci un dat

Raţiune şi religie

133

Ţoale aceslc idei despre sensul originar al cunoaşterii şi al înţelegerii sunt dezvoltate în capitolul «Ordine emoţională» din *Meditaţii Sud-Americane.*

supra-vital este ceea ce constituie veritabilul centru al vieţii. De atunci, Sensul are întâietate asupra faptelor. Dacă este aşa, atunci, îndată ce omul subapreciază structura spirituală, viaţa îşi pierde pentru el sensul, căci, încă o dată, la om orice eroare teoretică deformează realitatea vie la care se referă.

Să abordăm de pe această latură problema propiu-zis religioasă. Dacă, prin ordinea emoţională, gana şi trup, omul este legat de pământ, el este la modul originar legat de Spirit prin sentimentul religios. De *unde profunda eroare a spiritului laic.* Aici, Franţa revoluţionară mai întâi, apoi Franţa «radicală», poartă in faţa umanităţii o grea povară de vinovăţie. Ziua în care la Paris Zeiţa Raţiune a fost instaurată pe tronul Dumnezeului ancestral a fost o zi la fel de simbolică şi la fel de fatidică totodată în istoria omeniriii ca şi aceea în care Israeliţii s-au apucat să adore Viţelul de Aur. Este adevărat că această nouă religie, ca orice religie creată în mod arbitrar, a dispărut repede ca atare. Dar ea supravieţuieşte şi astăzi în foarte latina opoziţie a laicismului în faţa clericalismului, precum şi în indiferentismul sau agnosticismul intelectualilor în faţa credinţei «anti-moderne» a acelora care rămân creştini credincioşi şi practicanţi. Adevăratul Spirit, însă, nu este niciodată laic, căci în esenţa sa el nu aparţine ordinii naturale aşa cum o concepe ştiinţa; prototipul său este şi va fi în veci ceea ce tradiţia creştină numeşte Sfântul Duh. Căci Spiritul nu este identic nici cu inteligenţa şi nici chiar cu Raţiunea zisă pură; aceste două facultăţi, am spus-o deja, sunt mijloace de adaptare vitală printre altele; iar dacă în ochii Hinduşilor, ai Grecilor şi ai Creştinilor de la Sfântul Ioan până la Sfântul Toma din Aquino, pricipiul «Logosului» (deci «logic») a reprezentat un principiu cu adevărat spiritual, aceasta este din cauză că pe vremea lor, Spiritul metafizic se încarnase în ordinea naturală telurică, cum se poate încarna în nu importă ce dat; aşa se face că Dragostea creştină a reuşit uneori să transfigureze dragostea terestră şi aşa se face că aspiraţia spre Binele absolut a putut pătrunde până şi în politică, care în sine este cea mai odioasă proiecţie a străfundurilor omeneşti. Dacă nu sunt inspirate de un principiu superior, intelectul şi raţiunea sunt desigur ceea ce văd în aceastea bolşevicii şi americanii. Iar printr-o filiaţie logică şi fatală, ideile Revoluţiei franceze, plecate de la Zeiţa Raţiune, au condus la pragmatismele

134

Viaţa intimă

Raţiune şi religie

135

vulgare, fie economice, fie politice, care sunt atotputernice în zilele noastre: două pragmatisme la fel de anti-spirituale şi de inumane.

Suntem, totuşi, astăzi, în stare să înţelegem *de ce* tot acest «progres» s-a adeverit ca o cursă spre abis. Renegând Spiritul, omul şi-a renegat propria natură cea mai profundă. Toate aceste fenomene negative pe care le-am semnalat şi descris în diferitele noastre studii constituie o vastă dovadă a acestui lucru. Şi odată ce omenirea va fi înţeles realmente aceasta, falsa problemă care a servit de temă principală secolelor XIX şi XX *nu va mai exista;* singurul fapt că ea a fost înţeleasă o va fi eliminat din viaţă, tot aşa cum dezlegarea enigmei a fost suficientă pentru a precipita în prăpastie Sfinxul. Căci aceasta este veritabila cale urmată de evoluţia de la inferior la superior şi de la eroare la adevăr: problemele inferioare sau rău puse nu sunt rezolvate, ci eliminate. Nu există niciodată soluţie propriuzisă a problemelor vitale, căci viaţa nu este nici o

ecuație matematică, nici o înlănțuire logică. Mai mult, viața, în perpetuu dezechilibru, se menține prin intermediul unor tensiuni insolubile în sine. Dar, grație unui nivel superior atins, o atare problemă îşi poate pierde importanța vitală. De atunci, ea nu se mai pune pentru conştiință, fie că ea coboară în regiunea automatismelor inferioare, fie că încetează să existe fiind recunoscută ca falsă. Adevărul capital pentru noi acum, iată-l: nici o «dovadă» de ordin material nu are valabilate în ceea ce priveşte Spiritul. Soluția unei probleme telurice nu constituie niciodată în acelaşi timp soluția unei probleme spirituale. Nici o descoperire ştiințifică nu va respinge vreodată o religie care reprezintă o expresie veridică a ființei spirituale - fie că această expresie în sine este fericită şi posibil de susținut, sau nu, - căci ştiința, prin orientarea ei proprie, este exclusiv îndreptată spre exterior. în acest sens, toate progresele care pretind că au «depăşit vechi superstiții» sunt pur şi simplu neavenite.

Aici, Creştinismul nu numai că a avut vederi mai profunde dar şi ideea sa despre raporturile care există între Spiritual şi Teluric era mai exactă decăt cea a epocii dominate de ştiință. Numai că există câteva puneri Ia punct de făcut în viziunea sa a lucrurilor, iar aceasta este ceea ce ne-am propus în capitolul final, «Divina Commedia», din *Meditații Sud-Americane.* Exigențele Spiritului sunt adesea în

Psihanaliza Americii: Cap. «Ideal Animal»

flagrantă contradicție cu cele ale Terei şi întotdeauna paradoxale din punct de vedere al Terei. întrucât am exprimat ceea ce am de spus pe această temă în meditația citată, cu toată concizia de care sunt capabil, sunt nevoit să mă mărginesc aici să fac trimitere la ea. în cadrul prezentului studiu, reflecția următoare care priveşte un domeniu special trebuie să fie de ajuns. în mod evident, tot ceea ce este de ordin spiritual este ipso facto de ordin personal şi intim; cu cât se afirmă mai puternic principiul spiritual, cu atât se accentuează mai mult caracterul intim şi exclusiv, căci cu cât un fenomen are un caracter mai lăuntric, cu atât îi sunt mai puțin aplicabile normele exterioare. Imposibil deci de generalizat în domeniul spiritual. Se prea poate să existe teorii religioase de o valabilitate universală, dar nu trebuie niciodată să uităm, pe de altă parte, necesarul corolar al acestei universalități: anume că termenul corespunzător al Universalului în domeniul vieții terestre nu este generalul, ci Unicul.

Este principial imposibil să facem abstracție de această unicitate.

Aceasta a fost eroarea fatidică a marilor religii dogmatice care, până acum, au guvernat omenirea; şi nici un «protestantism» nu i-a adus remediul, căci orice protestantism nu a făcut niciodată altceva decât să îngusteze câmpul a ceea ce este general valabil, fără a suprima eroarea fundamentală. Doar cea mai veche Biserică creştină, Biserica ortodoxă greacă a salvgardat tradiția originară a înțelegerii spirituale; ea predică şi în ziua de azi că experiența personală este singurul mijloc canonic pentru a ne însuşi adevărul dogmelor. Nu-mi pot dezvolta aici vederile asupra acestei probleme capitale. în locul unor lungi explicații, prefer să dau o singură imagine concretă care, totuşi, cuprinde tot adevărul. La Hinduşii drepteredincioşi, preotul familiei îi dă fiecărui copil nou născut un nume special şi secret *pe care numai copilul şi Dumnezeu trebuie să-l cunoască;* acest nume îi pune la dispoziția plăpândei creaturi care abia s-a născut o comunicație directă, şi pe care ea singură o poate utiliza, cu creatorul Universului.

Dar nu aceasta e tot ceea ce avem de spus cu privire la veritabilele relații între Rațiune şi Religie. Nu numai că ştiința naturală a încercat imposibilul voind să decidă conform punctului ei de vedere asupra chestiunii realității religioase: la fel se petrec lucrurile cu filosofia. Cred că este aproape ziua în care se va considera că una din cele mai absurde rătăciri ale istoriei omeneşti a

constat în a face să se creadă că un *gânditor* ca atare ar putea rezolva problemele

existențiale sau ontologice. Raza de acțiune proprie şi legitimă a «gânditorului» nu cuprinde decât latura formală a gândirii, deci logica şi abstracțiunea matematică. Mai este desigur şi epistemologia, dar aceasta, manipulată de gânditori «puri», se rătăceşte cu uşurință, căci în definitiv înțelegerea veritabilă priveşte date concrete iar nu condițiile formale ale percepției lor; iar tipul «gânditor» este, prin definiție, lipsit de orice simț al realității. Un prieten al lui Bertrand Russel, unul din gâditorii pe care-i stimez cel mai mult câtă vreme nu iese din raza propriei competențe, mi-a povestit următoarea anecdotă: făceau împreună o plimbare cu bicicleta. Russel zise: «Am rezolvat în sfârşit problema infinitului».

Celălalt, minte mai concretă, replică: «Vrei să spui că ai găsit o nouă definiție a infinitului?» La care Russel ripostă, surprins: «Dar poate fi vorba despre altceva?». Un metafizician german modem care se bucură de un mare prestigiu a demonstrat pe larg că în mod logic nu poate exista Dumnezeu, pentru că aceasta ar veni în contradicție cu demnitatea personalității umane... Rodin, dându-i faimosului său *Gânditor* atitudinea şi expresia care se ştiu, a văzut bine : «gânditorul» ca atare nu înțelege nimic, dar absolut nimic, din realitate. Nu cred că o singură ființă omenească măcar care a înțeles ceva cât de cât esențial a făcut vreodată aceasta grație reflecției.

Goethe a spus-o doar: «Gândirea nu serveşte la nimic pentru a gândi». Gândurile care dau expresie exactă unei realități interioare sau exterioare pe planul lor propriu «sur-vin» (aşa cum excelent a tradus Albert Beguin germanul *ein-fallen);* ele sunt de fiecare dată fructul sau produsul unei *experiențe vitale intime.* De aici, mi se pare, putem pricepe cu o claritate absolută de ce definiția nu este niciodată un mijloc de veritabilă cunoaştere; orice definiție este localizată pe planul ireal al gândirii abstracte, în vreme ce înțelegerea este experiența nemijlocită a unei realități. La ce revine însă această experiență intimă care stă la baza oricărei cunoaşteri? Exact la ceea ce semnifică anticul termen religios de *revelație.*

Numai că astăzi noi putem şi trebuie să lărgim conceptul tradițional de Revelație. Este un lucru absolut natural că în vremurile

care au urinat după prima irupție a Spiritului, conştiința umană a rămas atât de profund zguduită, surprinsă şi posedată de această Realitate nouă şi aparținând unei ordini diferite de cea a Naturii, încât a judecat-o ca fiind singura absolut reală. Această realitate trebuia să izbească prin forța lucrurilor conştiința şi să-i pară mai reală chiar şi decât faptele exterioare cele mai masive: căci planul propriu al Spiritului este imaginația: imaginile sale interioare, iar nu datele exterioare sunt cele pe care omul le simte în primul rând ca aparținându-i. Iar grație acestei constelații psihologice, el nu recunoaşte ca intrinsec reală decât această lume a imaginilor. Iată de ce termenul de Revelație a fost aplicat în primul rând celei pe care o aduce Religia. Chiar şi astăzi, nu numai toți copiii, dar şi marea majoritate a adulților trăiesc la modul primar din mituri şi nu din fapte ştiințifice. Iar această ultimă realitate interioară va rămâne pe vecie ceea ce atinge şi priveşte omul cel mai îndeaprope, căci ea este ceea ce constituie străfundurile intimității. Totuşi această Realitate nu este singura. Realitatea exterioară este la fel reală ca şi realitatea interioară. Astfel încât era firesc, ba chiar necesar, ca un timp oarecare omenirea să-şi fixeze atenția exclusivă pe realitatea pe care de milenii o neglijase. Occidentul a întreprins primul această tentativă; popoarele Orientului i-au urmat exemplul şi foarte probabil în mod mai radical decât s-a făcut la noi: Rusia sovietică a dovedit cu prisosință că tocmai popoarele primordial religioase sunt acelea care, odată ce au adoptat materialismul, sunt cele mai consecvente în punerea lui în practică. Dar astăzi Occidentul a depăşit, în principiu, acest stadiu al atitudinii unilaterale prin compensație. El a ajuns la maturitatea care să-i permită să se înalțe până la concepția unei

revelații integrale posibile. Omul este Spirit în străfundurile sale; dar el este şi materie, mineral, sânge rece, sânge cald; el este ființă a ganei, sensitiv, emoțional, intelectual; toate aceste straturi şi aceste părți sunt deopotrivă ale sale, doar că ele sunt astfel pe^ planuri diferite, iar omul trăieşte simultan pe toate aceste planuri. In aceste circumstanțe, odată ce conştiința se va trezi la deplina înțelegere, revelațiile parțiale care au făcut autoritate în trecut nu vor mai putea constitui ultimul cuvânt. Nici revelația exclusivă a realității spirituale, nici revelația exclusivă a realității naturale şi materiale nu dezvăluie totul. Dar care este deci Revelația integrală pentru omul care este astăzi matur?. Răspunsul nu lasă nici urmă de îndoilală.

138

Viața intimă

Este cea care revelează raporturile juste şi reale între diversele straturi ale ființei sale totale.

Această nouă revelație ne-a fost deja acordată. Nu printr-un Mântuitor individual, ci prin eforturile reunite a mii de ființe sincere care caută. In principiu, nu mai avem nici un motiv de a avea idei greşite despre raporturile între Spirit, suflet, corp şi pământul care hrăneşte. De la Roger Bacon încoace, lent mai întâi, cu o accelerație progresivă ^ apoi, omul s-a antrenat să vadă şi să experimenteze cu exactitate. în mii de cazuri particulare, situate pe cele mai diverse planuri, adevăratele stări de fapte şi veritabilele raporturi între faptele de ordin diferit au fost dezvăluite. Ceea ce lipseşte până în ziua de azi este sinteza care să cuprindă şi să coordoneze totalitatea Revelației, atribuind fiecărei revelații particulare locul care i se potriveşte. La această sinteză - echivalentul modern al *Sumei* Aquinatului - trebuie acum să ajungă omenirea printr-un efort şi proces de integrare.

Acest scop poate fi atins. Iar odată ce omenirea îl va fi atins, ea va vedea aplanându-se orice conflict care ar fi altceva sau mai mult decât această stare de tensiune prin care se defineşte natura umană. Rațiunea nu va mai încerca atunci nici să explice nici să subjuge întregul vieții, căci există imensul şi incomensurabilul domeniu al realității iraționale asupra căreia ea nu are priză. Atunci tipul gânditorului care crede că poate decreta conform legilor gândirii abstracte ceea ce este şi ceea ce nu este, va trece drept ridicol; singurul socotit demn să transmită cunoştințe va fi cel a cărui gândire va fi expresia unei revelații veritabile. Atunci, intelectualul pentru care definiția ține loc de înțelegere va fi disprețuit. Pe de altă parte însă, religia nu va mai încerca să dogmatizeze în domenii care nu sunt ale sale. Nu va mai exista spiritualism, nici materialism, nici mai ales idealism care să se bucure de un cât de mic prestigiu; ceea ce va domni atunci este ceea ce eu numesc Realismul Radical. Un Realism care va accepta la locul care i se cuvine tot ceea ce este şi există, şi care nu va refula şi nici nu va ascunde nimic.

Numai acest Realism Radical poate duce la acea plenitudine la care fiecare aspiră din noaptea vremurilor. Suprema fericire ce poate fi atinsă în lumea aceasta, am văzut, rezidă în Creativitate. Dar

Meditații Sud-Americane: Cap. «Irupția Spiritului», «Continentul celei de a treia zile a Creației», «Sânge» şi «Gana».

139

fericirea supremă este şi va fi întotdeauna rarul privilegiu al marilor momente, care nici măcar nu sunt date fiecăruia dintre noi.

Dimpotrivă, este posibil să se ajungă în mod durabil la acea pace interioară care este expresia unei perfecte dezvoltări a ființei integrale. Iar odată obținută această pace interioară, nici un conflict exterior nu mai poate lua sensul unei adversități.

Care este calea care duce la această pace? Ca întotdeauna, noțiunea cea mai străveche este cea care cuprinde cel mai etern Adevăr. Mulți oameni s-au găsit care să mediteze această stranie formulă: că îl poți «ofensa pe Bunul Dumnezeu»? Ea este totuşi exactă. Căci, cum

ofensăm? întotdeauna prin lipsă de atenție. Dar a nu-L remarca pe Dumnezeu, dacă El există, înseamnă a face dovadă de o supremă neatenție. Cuvântul «atenție», printr-un dublu-sens profund, semnifică totodată condiție de percepție corectă şi politețe: este aşadar la fel de valabil pentru ordinea emoțională şi pentru ordinea rațională. Ceea ce trebuie deci să cultivăm este *atenția* - şi nimic nu caracterizează mai bine superficiala noastră epocă şi îngustimea orizonturilor ei ca foarte marea lipsă de atenție, în ambele sensuri ale cuvântului. în primul rând, este vorba de a remarca totul, în sine ca şi în afară de sine. Este vorba de a da astfel tuturor energiilor ocazia de a-şi săpa canalele de care au nevoie pentru acțiunile lor. Iar aceasta, o dată în plus, este o problemă proximista, o problemă intimă. Cu cât o ființă umană este mai atentă la orice, cu atât mai multe realități i se dezvăluie, din afară ca şi dinăuntru, şi prin consecință, se dezvoltă în el. Dar bucuria pe care o dă această plenitudine a vieții trăite cu tot mai multă putere este tot ce are ficare mai intim, mai exclusiv şi, într-un mod intransmisibil, mai personal.

Nu ne mai rămâne de examinat decât un singur aspect al problemei şi vom fi închis cercul pe care ne propuneam sa-! trasăm.

Am spus, încheindu-ne reflecțiile despre Creativitate, că prima expresie a Spiritului nu este cunoaşterea, ci curajul. Dar curajul în sine nu este, ca să zicem aşa, decât gestul riscului consimțit. Dacă are un conținut spiritual, curajul devine Credință. Credința are deci întotdeauna întâietate asupra cunoaşterii. Şi aici, religia tradițională a văzut mai corect decât ştiința modernă. Căci, întrucât Spiritul se exprimă - am explicat aceasta tratând problema Creativității dinăuntru spre în afară, *dând* un sens iar nu extrăgându-l, expresia sa

I

prototipică este în mod evident credința religioasă care dă lucrurilor de pe această lume un Sens pe care pe planul lor propriu nu-i au.

Numai că, în Credința de mâine, nu va mai fi vorba despre credința oarbă, prin opoziție cu conştiința iluminată de inteligență: grație noii şi completei integrări care de acum înainte este posibilă, *Credința însăşi va deveni văzătoare.* Iar atunci calitatea creatoare a Vieții se va afirma aşa cum ea nu s-a afirmat încă niciodată. Atunci când va fi vorba despre crez, nu se va mai pune întrebarea:«Ceea ce afirm eu acum, este oare adevărat?» Se va şti că negreşit Credința *face* un lucru să fie adevărat; că ea creează prin ea însăşi o nouă realitate. Nu se va mai acorda, din principiu, încrederea abia după ce alții vor fi dovedit că sunt demni de ea: se va şti - aşa cum antica înțelepciune chineză a ştiut-o atât de bine - că încrederea *creează* încrederea şi starea care face demn de ea. Nu se va mai crede că a da un sens înseamnă în primul rând a interpreta ceea ce este - ce ruşinoasă manifestare de neputință spirituală această noțiune, astăzi curentă! se va şti că a da un sens înseamnă a suprapune o lume nouă şi mai bună lumii pre-existente. Iar grație acestei atitudini în sfârşit dobândite şi consolidate ca apanaj al tuturor oamenilor - atitudine care la drept vorbind este atitudinea propiu-zis normală a omului spiritualizat, tot aşa cum starea propiu-zis normală a animalului-om este perfecțiunea ştiințifică şi tehnică atinsă - Spiritul va putea în sfârşit să se constituie suveran al vieții terestre. El nu va mai face pe despotul aşa cum a făcut-o pe vremea religiilor dogmatice, a căror ultimă venită şi cea mai dogmatică dintre toate este religia materialismului bolşevic; el va accepta, va ține seama de întreaga realitate. Dar tocmai

dacă renunță la orice despotism, el va repurta victoria. Atunci, în sfirşit, el este cel care va conduce efectiv întreaga această ființă atât de extraordinar de complexă care este ființa omenească. Atunci, absolut întreaga viață va deveni un singur act de credință. Dar atunci se va verifica şi vechiul adagiu conform căruia credința poate muta munții: prin opoziție cu cercul închis al intelectualismului care vrea să definească totul o dată pentru totdeauna, şi cu acela al dogmatismului religios potrivit căruia toate valorile, dacă nu toate faptele, sunt din vecii vecilor predeterminate, *nu va mai exista vreun ultim cuvânt.* întotdeauna, în orice moment se vor propune sarcini noi; mereu, în orice moment, va fi posibil în principiu să se suprapună vechii lumi o lume nouă şi mai bună. în

fapt, aşa a fost întotdeauna. Din zorii istoriei, marii binefăcători ai omenirii, întemeietori de religii, înțelepți, filosofi, oameni de Stat, nu au făcut altceva. Orice nouă religie, orice nouă concepție despre lume orice organizare mai bună a vieții, «recuperează», ca să spunem aşa, realitatea pre-existentă. Dar ceea ce a fost din totdeauna, va fi de acum înainte un dat nemijlocit, acceptat ca punct de pornire şi consimțit de conştiința care înțelege. Aceasta nu se va mai ataşa de erorile sale, nu va mai regreta ceea ce, în lumina adevărului, nu este regretabil. Conştiința şi realitatea vieții se vor acorda şi vor coincide.

Atunci, toate energiile vitale se vor putea desfăşura liber. Atunci, aspirațiile spirituale nu se vor mai lovi de oprelişti interioare. Atunci, chiar acest fapt natural, atât de tragic la prima vedere - şi realmente tragic pentru oricine nu a atins starea de integralitate - acest fapt natural că viața este o scurgere către viitor din moarte în moarte, scurgere a cărei deviză ar putea fi «o dată, şi niciodată iarăşi», va deveni însăşi condiția plenitudinii. Căci ființa omenească nu *vrea* în fond decât să creeze ceva nou, să-şi creeze propria viață personală şi inedită.

Iar atunci va începe - nu vârsta de aur de tristă amintire, căci nicicând nu s-a descris vârstă mai plictisitoare şi mai puțin făcută pentru a satisface veritabilele aspirații ale omului - ci vârsta Plenitudinii. A plenitudinii intime. Revin mereu la acest adjectiv.

Groaznica eră a ideilor generale predominante, a scopurilor generale impuse fiecăruia cu forța, va fi trecut în mod definitiv. Fiecare viață este unică; toată valoarea ei rezidă în unicitatea sa. Să avem deci cu toții curajul de a fi şi de a ne declara unici! Să avem curajul de a ne pune toate energiile disponibile în serviciul unicității noastre! Atunci orice viață, chiar şi cea mai umilă, chiar şi cea mai puțin fericită văzută din exterior, va avea un sens profund şi intrinsec. Să cultivăm curajul şi credința care trebuie pentru a duce o existență profund personală! Ceea ce face epoca noastră să fie atât de odioasă este impersonalitatea şi lipsa ei de credință. Colectivismul ar fi imposibil să domnească dacă personalitatea umană nu ar fi într-atât de slăbită sau de decăzută încât masa brută şi legea abstractă a numărului au nemaipomenite şanse de a se putea afirma. Singurul lucru care

Meditații Sud Americane : Cap. «Tristețe».

explică această aparentă imposibilitate de a ieşi din multiplele impasuri în care o politică greşită şi principii economice greşite au angajat imensa majoritate a oamenilor, este mania securității, a lui «o dată pentru totdeauna», fie şi numai sub forma obsesiei definiției fixate pentru vecie. Câtă vreme asemenea laşitate va predomina, omenirea nu va păşi nicicând spre un viitor mai bun. Trebuie ca, aşa cum a facut-o în marile epoci, Credința creatoare să ia din nou hățurile în mână. Masele obscure şi barbare înțeleg aceasta deja: ele înțeleg mai bine decât oamenii cultivați. Ceea ce explică de ce din ce în ce mai mult aceşti barbari invadează prim-planul istoriei.

Dar dacă ei sunt aceia care repurtează victoria, vom intra în mod fatal într-o nouă epocă de tenebre aşa cum a fost cea de la începutul Evului Mediului pe care au inaugurat-o marile năvăliri. Ne revine nouă, care încarnăm încă vechea cultură, care putem anticipa asupra viitorului, datoria de a evita acest teribil destin. Iar această sarcină istorică o putem îndeplini; căci în principiu un singur văzător este mai puternic decât mii de orbi. *Numai că trebuie să facem atunci dovadă de şi mai mult curaj, de şi mai multă credință decât masele revoluționare.* Să le cultivăm această credință, acest curaj! Să ne cultivăm creativitatea! Să le cultivăm pe temelia tuturor acestor eterne valori umane pe care masele barbarizate nu le mai înțeleg, dar a căror realizare este singura ce dă vieții acea înrădăcinare în profunzimi care făgăduieşte o bogată înflorire! Să ridicăm în fața îngrozitoarei sărăcii şi a sterilității oamenilor decăzuți până la colectivism o bogăție umană cum nu a mai existat încă în întrega istorie! în loc de a face opoziție, să-i devansăm pe aceia care ne sunt adversari! Atunci, în mod inevitabil, oricât de firav ar fi numărul nostru, vom birui.

Am intitulat acest mic volum «Viața intimă». Dar nimic nu este mai intim decât Spiritul universal. Dacă deci epoca noastră este colectivistă, dacă ea nu mai admite intimitatea şi exclusivitatea, este din cauză că a pierdut orice contact cu Spiritul cel viu. Retrăgându-ne în noi înşine, cultivând aşa cum niciodată nu s-a făcut această viață personală şi intimă, lucrăm deci pentru Spiritul universal. Dar

Meditații Sud-Americane : Cap. «Divina Conimedia»; *Pshianaliza Ameriai:* Cap. «Primitivitate».

devenind astfel personalişti şi proximişti, ne afirmăm în acelaşi timp ca singurii democrați cu adevărat. Căci veritabila democrație nu este cea care nivelează totul pe pământ, ci aceea care îi permite fiecăruia o completă dezvoltare. Aceasta nu este democrația politică ci democrația spirituală. Mesajul nostru se adresează deci cu adevărat tuturor. El este întradevăr un eur/ye Aaov, o Bună Vestire, căci el permite fiecăruia plenitudinea vieții sale personale.

POSTFAȚĂ

Postfață
145
KEYSERLING DUPĂ 50 DE ANI

"- *Să fii atent - zise Dan Bogdan, ca să plaseze şi el o vorbă - ştii ce-a zis Keyserling.*

- Românii sunt mehenghi! traduse Suflete! ideea filosofului de la Darmstadt.

Keyserling fusese şi în România şi într-o ediție din Das Spektrum Europas improvizase unele definiții ale românilor, nu mai fundate decât lecturile în cafea ale doamnei Valsamaky-Farfara.

Unii intelectuali fuseseră scandalizați, alții printre care şi Gaittany le găseau geniale."'

în aceste replici funambuleşti şi în comentariul ostentativ sarcastic care le însoțeşte se disting ecourile întârziate ale discuțiilor stârnite cu un sfert de veac mai devreme de cele câteva pagini din "Analiza Spectrală a Europei" în care Hermann von Keyserling s-a dovedit singura personalitate europeană importantă căreia vizitarea României să-i fi inspirat în perioada intenbetfcă nu numai "unele definiții" ale românilor, ci şi un pronostic general (în largă măsură favorabil) asupra destinului şi posibilei lor misiuni spirituale.[2]

Cine a fost Keyserling?

[1] *Descendent al unei vechi familii nobiliare cunoscute încă din secolul XV, Hermann von Keyserling s-a născut la Konno (Estonia) într-o insulă de germanitate pierdută în imensitatea imperiului rus şi a crescut în atmosfera marcată de amintirea prieteniei pe care mai mulți purtători*

ai numelui său o întreținuseră de-a lungul timpurilor cu un Bach, Kant, Frederic cel Mare şi Bismarck. A cunoscut de tânăr efervescenta intelectuală a

' G. Călinescu, "Bietul Ioanide", Editura pentru Literatură şi Artă, 1953, p. 108.

[2] în "Memorii" , voi.IV, N. Iorga inserează la data de 30 Martie 1927 o şarjă la adresa conferinței ținute la Ateneu de "ciudatul propagandist mistic" , în fața căruia "toți snobii fac sluj". Un extrem de nuanțat portret al filosofului, inspirat de aceeaşi vizită în România, i se datorează lui Nae Ionescu ("Roza Vânturilor", 1937, p.389-391).

principalelor metropole ale Europei Occidentale - Paris, Miinchen, Berlin, Viena - unde a frecventat celebrități ca Houston Stewart Chamberlain, Cosima Wagner, Hugo von Hofmannsthal şi Rudolf Kassner. Prima sa lucrare de filosofie "Sistemul lumii" apare în 1906, urmată de "Nemurire" (1907) şi "Schopenhauer ca deformator" (1909). în 1912-l913 întreprinde o călătorie în jurul lumii petrecând mai multe luni în India, China, Japonia şi America de Nord. Devine brusc celebru prin publicarea monumentalului "Jurnal de Călătorie al unui Filosof (1919), inspirat de această călătorie, jurnal care deschide un nou capitol al interferențelor spirituale dintre Orient şi Occident, contribuind în mod esențial la conturarea unei aspirații foarte răspândite până în zilele noastre, de revitalizare a gândirii şi religiozității europene prin integrarea experienței şi stilului înțelepciunii asiatice, în special indiene şi chineze.

După război, complet ruinat de o reformă agrară care expropriase fără despăgubire latifundiile aristocraților germani din țările baltice, se stabileşte în Germania. Ajutat de generozitatea marelui-duce Ernst-Ludwig de Hessa, în 1920 fondează la Darmstadt "Şcoala de înțelepciune", care devine un important centru de întâlniri intelectuale şi de iradiere a concepției "omului ecumenic", acest tip uman dispunând de o nouă formă de conştiință, permițându-i "ce-i drept nu să rezolve conflictele ce stau la originea războiului mondial, dar să le elimine". Convins că esențiali în făurirea viitorului sunt germenii, iar nu formulările definitive, continuă să publice într-un ritm febril numeroase cărți ("Cunoaştere creatoare", "Renaştere", "Analiza Spectrală a Europei", "Lumea care se naşte", "Psihanaliza Americii", "Meditații Sud-Americane"), toate urmărind nu construirea unui sistem, ci propagarea impulsului general de reînnoire a vieții în numele Spiritului, al Logosului pe care îi plăcea să-l numească "Logos Spermatikos".

Ascensiunea național-socialismului pune capăt existenței Şcolii de Înțelepciune cât şi perioadei "activiste" din viața lui Keyserling. Decis să respingă atât soluția exilului, cât şi cea a pactizării cu noul regim, el publică în 1934 la editura pariziană Stock "La Revolution Mondiale et la Responsabilite de I'Esprit", în care analizând cauzele profunde ale crizei mondiale, îşi exprimă convingerea că ea va conduce nu la victoria liberalismului, nici la cea a fascismului sau a bolşevismului, ci la o nouă eră universalista,

-ir

de depreciere a politicii şi a factorului economic, şi de creştere a rolului inițiativei spirituale şi a "realismului integral", bazat pe tensiunea dintre Spirit şi forțele telurice a căror revoltă ar fi stat la originea revoluției mondiale. In Germania reuşeşte să-şi mai publice în 1936 "Cartea Vieții Personale", conținând inspirate pagini de meditație asupra temelor eterne ale Sincerității, Singurății, Libertății şi Suferinței, iar în 1941, "Considerații ale Tăcerii şi Reculegerii", un volum de scurte eseuri. După 1941, Ministerul Propagandei îi retrage dreptul de a mai publica, aşa încât ultima sa sinteză filosofică, "Cartea originii", precum şi cele trei masive volume memorialistice "Călătorie prin timp" nu vor apare decât după moartea sa.

Pe lângă numeroasele cărți pe care le-a scris de-a lungul agitatei sale vieți, Keyserling a desfăşurat şi o intensă activitate de conferențiar, abordând în zeci de conferințe ținute pe toate meridianele lumii (inclusiv în Bucureştiul vizitat în anul 1927) problemele fundamentale ale vieții

individuale şi ale diverselor culturi pe care le-a interpretat cu o rară forță de penetrație. Ceva din spontaneitatea şi verva acestor conferințe se regăseşte' şi în paginile volumului de față (apărut la Paris în anul 1933), în care autorul a intenționat să ofere cititorilor de expresie franceză o aplicare la problemele "vieții intime" a rezultatelor lucrărilor sale mai puțin accesibile marelui public.

Gânditorul de la a cărui dispariție s-au împlinit la 26 aprilie 50 de ani a fost, din multiple puncte de vedere, contrapunctul exact al tendințelor spre masificare şi nivelare (fie de „stânga" fie de „dreapta") ale vremii sale: într-o epocă de dispariție a aristocrației, un exponent ireductibil al spiritului aristocratic şi seniorial; în deceniile când intelectualii Europei oscilau între înregimentarea comunistă şi cea fascistă, un adept al ecumenismului spiritual şi un susținător neclintit al responsabilității acestuia în condițiile revoltei forțelor telurice; în perioada de incubație a americanizării şi sovietizării Europei, un persiflator constant al convergențelor dintre pragmatismul american şi cel sovietic; în contextul victoriei, aparent fără apel, a fdosofiei academice şi

„științifice", fondatorul Societății pentru Filosofie Liberă şi a celebrei, în epocă, Şcoli de înțelepciune de la Darmstadt, ultimul bastion european al tradiției practicării filosofiei în sensul grecesc de dragoste pentru înțelepciune. Toate aceste antiteze, a căror listă nu e nici pe departe exhaustivă, sunt poate suficiente pentru a sugera profilul unui gânditor imposibil de citit în cheie existențialistă, structuralistă, deconstructivistă etc, a cărui intrare într-un con de umbră (pentru a nu spune totală uitare) era oarecum predeterminată în atmosfera extrem de politizată şi bănuită de tot felul de probe şi idiosincrasii a primelor decenii postbelice.

Dar Keyserling a fost mai mult decât un simplu reprezentant al curentelor tradiționaliste, iraționaliste şi antiliberale (deci, în fond, paseiste) din gândirea apuseană a deceniilor trei şi patru: critica intelectualismului şi mecanicismului lumii moderne este, ce-i drept, extrem de prezentă la el, dar motivațiile ideologice şi politice sunt complet absente, fiind înlocuite cu cele de ordin antropologic, psihologic şi religios, cu „analiza spectrală" a sufletului diverselor popoare, continente şi civilizații, privite ca tot atâtea stațiuni ale procesului umanizării şi spitualizării. Mai presus de orice, gândirea lui este orientată spre viitor, spre posibilitatea concretă a atingerii unui nivel de armonie şi plenitudine încă niciodată cunoscut în trecut, spre un nou umanism şi universalism bazate pe realismul integral şi depăşirea tuturor falselor antinomii care au produs scindarea sufletească a lumii modeme. De aici şi din calitățile lui cu adevărat extraordinare de polarizator al tendințelor psihice de autodepăşire şi autorealizare derivă insondabilă, razanta actualitate a demersului său de profet şi taumaturg al „Lumii care se naşte".

Nu ştim dacă Germania, convertită între timp la pragmatismul de tip american, pe care înțeleptul de la Darmstadt l-a ironizat cu atâtea ocazii, va folosi aniversarea pentru a repara această nedreptate. România însă, țara în care "Revoluția Mondială" a lăsat în urma ei nu numai haos material, ci şi o profundă aspirație de reconstrucție spirituală, a dovedit deja că ştie să-l prețuiască pe cel care văzuse în ea singurul tărâm al unei posibile renaşteri bizantine: după ce, în 1993, Institutul European ne-a dat pe româneşte "Analiza Spectrală a Europei", iată că Editura Tehnică ne oferă acum "Viața Intimă" şi, nu peste mult timp, cartea pe care

marele dispărut o considera opera lui fundamentală: "Meditații SudAmericane".

în ultimii săi ani, Keyserling afirma deseori că facultatea "polarizării" (adică a intrării în rezonanță) funcționează la el nu numai în raport cu oamenii prezentului, ci si cu cei din viitor.

Cititorul român are prilejul de a verifica această afirmație,

Mihnca Moroianu

I

Tipărit: ***Semne***

"După părerea mea, nu mai există altă cale de salvare pentru omenirea modernă în afară de aceasta: trebuie ca ea să reuşească să reintegreze inteligența în ordinea generală a vieții. Din această ordine, ea nu este decât o parte integrantă şi istoriceşte vorbind cea mai puțin importantă. La ora actuală, nici un om capabil să vadă nu mai are dreptul să spere că ştiința şi compromisul rațional al intereselor vor crea, prin propriile lor forțe, un nou cosmos al omenirii. întrucât inteligența s-a desprins şi chiar s-a delimitat'de viață, iar viața rămâne mereu, orice s-ar întâmpla, resortul ultim al ființei umane, progresul, dacă va continua în direcția în care a luat-o, nu va ajunge ' decât să revoluționeze din ce în ce mai mult straturile şi forțele iraționale ale omului; în chip fatal, se va produce de acum încolo o vitalizare progresivă a ceea ce Antichitatea şi Evul Mediu încă mai numeau demoni."

ISBN 973-31-0749-2

LEI^BOOO